

OO SIELLÄ JOSSAIN, MUN LUKIJA

Konstruoitu lukija *SuomiLOVE*-kappaleiden sanoituksissa

Mika Kortelainen
Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Toukokuu 2020

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Humanistinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisten kielten ja kulttuurien maisteriohjelma	
Opintosuunta – Studieriktning – Study Track Suomen kieli			
Tekijä – Författare – Author Mika Kortelainen			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Oo siellä jossain, mun lukija: Konstruoitu lukija <i>SuomiLOVE</i> -kappaleiden sanoituksissa			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu -tutkielma		Aika – Datum – Month and year Toukokuu 2020	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 97
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tämä tutkielma käsittelee konstruoitua lukijaa <i>SuomiLOVE</i>-tv-ohjelmassa esitettyjen kappaleiden sanoituksissa. Konstruoitu lukija ei ole tekstin fyysinen lukija, vaan kiteytetysti tekstistä tulkittavissa oleva tietorakenne, joka sisältää tekstin lukijaltaan odottamat ominaisuudet. Tutkin ensinnäkin konstruoidun lukijan taustatietoja: millaisia taustatietoja tämä aineiston perusteella hallitsee ja miten yksityiskohtaisesti? Toiseksi tutkin konstruoidun lukijan perspektiiviä maailman: millaisesta asemasta tätä kutsutaan tarkkailemaan maailmaa ja millaiseen kokemusmaailmaan tämä kykenee samaistumaan?</p> <p>Aineisto on peräisin <i>SuomiLOVE – laulukirja</i> -laulukirjasta, johon on koottu 50 <i>SuomiLOVE</i>-tv-ohjelmassa esitettyä kotimaista kappaletta. Näistä kaksi on jäänyt pois, koska ne ovat englanniksi, joten lopullinen aineisto koostuu 48 kotimaisen kappaleen sanoituksista. Laulukirjan valitseminen on rajausmetodi, jolla kaikista ohjelmassa esitetyistä kappaleista on saanut rajattua osan tutkimusta varten. Aineisto on valikoitunut tähän tutkimukseen, koska kappaleet edustavat laajalle kohdeyleisölle suunnattua popmusiikkia. Kappaleiden sanoituksista voidaan siten tarkastella, millainen konstruoitu lukija kirjoittuu sellaiseen tekstiin, joka on tarkoitettu mahdollisimman monen ymmärrettäväksi. Tällaisesta tutkimuksesta voidaan hyötyä, kun pyritään kirjoittamaan helppolukuisia tekstejä.</p> <p>Tutkimus perustuu kognitiivisen kielitieteen teorioihin. Ensisijaisena teoriapohjana on Ronald Langackerin ideoima kognitiivinen kielioppi ja siinä määritellyt konstruoinnin ulottuvuudet. Konstruointi eli lyhyesti se, miten asiantilat kuvataan, on keskiössä konstruoitua lukijaa tarkasteltaessa. Tämän lisäksi konstruoidun lukijan tietotaustaa tarkastellaan kehyssemantiikan, käsittemetaforateorian sekä blenditeorian avustuksella. Taustatietojen tarkastelu perustuu ensyklopediseen merkityskäsitykseen, skeemoihin ja hahmo/kehys-jakoon.</p> <p>Tutkimuksessa ilmenee, että aineistossa esiintyvä konstruoitu lukija vastaa popmusiikin laajan kohdeyleisön asettamia oletuksia. Konstruoidun lukijan taustatiedot eivät tutkimuksen perusteella vaikuta laajoilta tai yksityiskohtaisilta, vaan ne jäävät yleiselle tasolle. Aineiston konstruoitu lukija myös tuntee rakkauden kehyksen ja sen ympärille vakiintuneet metaforat hyvin, sekä osaa tulkita tekstiä näiden pohjalta. Harvat spesifit tiedot kohdistuvat länsimaiseen populaarikulttuuriin ja taiteeseen sekä suomalaisen kulttuuriin ja puhekieleen. Spesifeintä tietotaustaa konstruoidaan julkisuuden henkilöistä, jotka nimetään aineiston teksteissä. Konstruoitu lukija tunnistaa aineistossa skemaattisia ja lähes kaikille ihmisille yhteisiä kokemuksia, joita kuvataan aineiston kerrontajaksoissa. Näihin teksti kutsuu konstruoitua lukijaa samaistumaan. Tutkimuksen perusteella <i>SuomiLOVE</i>-kappaleiden konstruoitu lukija on kiinnostunut inhimillisistä kokemuksista yleisellä tasolla.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords konstruoitu lukija, laululyriikka, kognitiivinen kielioppi, konstruoinnin ulottuvuudet, konstruointi, käsittemetaphora, kehys			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto, Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Aineisto	3
3 Teoreettinen viitekehys	6
3.1 Aiempi lukijatutkimus, teoriat ja konstruoitu lukija.....	7
3.2 Kognitiivinen kielioppi.....	10
3.2.1 Yksiköt ja skeema.....	11
3.2.2 Konstruoinnin ulottuvuudet.....	15
3.3 Käsittemetafora.....	22
3.4 Blendi.....	25
3.5 Kehys.....	28
4 Konstruoitu lukija aineistossa	32
4.1 Konstruoitu lukija tekstilajissa.....	33
4.2 Rakkauden tietotausta.....	39
4.2.1 Rakkauden prototyyppi kehyksenä.....	39
4.2.2 Rakkauskehys ja -metaforat tekstin tulkinnassa.....	46
4.3 Tietotausta sananvalinnoissa ja nimeämisissä.....	54
4.3.1 Spesifit ja luovat.....	55
4.3.2 Skemaattiset ja vakiintuneet.....	59
4.4 Konstruoidun lukijan perspektiivi.....	65
4.4.1 Puhekielen piirteet.....	66
4.4.2 Inhimillinen kokemusmaailma.....	70
4.4.2.1 Laululyriikka tunnistamisen ja samaistumisen kehikkona.....	71
4.4.2.2 Tunnistettu kokemusmaailma.....	76
4.4.2.3 Referoitu kokemusmaailma.....	81
5 Yhteenvedoa, päätelmiä ja pohdintaa	85
Lähteet	93

1 Johdanto

Teksti on viesti kirjoittajalta lukijalle. Lahjatoiveet ovat joulupukille, veroilmoitukset verottajalle ja tutkimusartikkelit tiedeyhteisölle – kohdeyleisö vaihtelee, mutta lähes jokaisella tekstillä on oletettu lukija, joka on viestin vastaanottaja. Joulupukki, verotarkastaja ja suomen kielen opiskelija ovat kuitenkin fyysisiä entiteettejä fyysisessä maailmassa. Tässä tutkielmassa tarkastelen puolestaan tekstin sisältä löytyvää konstruoitua lukijaa, joka on tulkittavissa tekstistä sen esittämien taustatietovaatimusten ja näkökulmien perusteella. Etsin konstruoitua lukijaa suomalaisen populaarimusiikin sanoituksista, jotka on kerätty *SuomiLOVE*-tv-ohjelmassa esitetyistä kappaleista. Tutkimalla popmusiikin sanoitusten konstruoitua lukijaa voi olla mahdollista hahmottaa, miten tekstiin kirjoittuu lukija, joka vastaa tulkinta- ja ymmärryskyvyiltään mahdollisimman montaa fyysistä lukijaa. Popmusiikkia nimittäin kirjoitetaan käytännössä kaikille sopivaksi (ks. Frith 2001: 95), joten popsanoitusten konstruoidun lukijan pitäisi havainnollistaa, miten tällainen ymmärrettävyys ja yhteensopivuus käytännössä näkyy tekstissä. Tästä saatuja havaintoja voitaisiin hyödyntää esimerkiksi kirjoittaessa tai tutkittaessa tekstejä, jotka ovat vastaavalla tavalla laajan kohdeyleisön ymmärrettäväksi suunniteltuja, kuten viranomaisten asiakastiedotteita.

Tutkimusnäkökulmani perustuu siis konstruoidun lukijan (engl. *construed reader*) käsitteeseen, jolla viitataan kiteytetysti ”mahdollisiin tapoihin ymmärtää ja tulkita tekstiä” (Jaakola – Töyry – Helle – Onikki-Rantajääskö 2014: 643). Perimmäisenä ajatuksena on tarkastella sitä, millaisia taustatietoja teksti olettaa lukijallaan olevan ja mitä näkökulmia tai asemia teksti tälle tarjoaa (mts. 643). Käytännössä kyse on siis siitä, millaisena tekstin ihanteellinen lukija esitetään tekstissä – konstruoitu lukija ymmärtää tekstin täydellisesti ja kykenee asettumaan tarjottuihin näkökulmiin ja asemiin. Tällaisen lukijan tarkastelu perustuu kirjallisuudentutkimuksessa syntyneeseen ajatukseen sisäislukijasta, joka on niin ikään tekstin asettamia vaatimuksia täydellisesti vastaava tulkitsija (mts. 642, Eco 1979: 9–10, Kress 1985: 35, Tammi 1992: 23–24, Schmid 2014: 301–302). Lukijatutkimus on herättänyt kiinnostusta myös fennistien keskuudessa, ja viime vuosina lukijaa on tutkittu runsaasti esimerkiksi lukijapaikan käsitteen pohjalta (ks. esim. Sakki 2015, Salokanto 2017). Lähimpänä tutkimustani ovat Tossavaisen (2004) ja Ruotsalaisen (2018) pro gradu -tutkielmat, jotka käsittelevät puhujaa ja kuulijaa suomalaisessa rap- ja rocklyriikassa. Juuri konstruoitua lukijaa ei juuri ole tutkittu, ja lukijan tutkiminen laululyriikassa on niin ikään niukkaa. Muuta aiempaa lukijatutkimusta kuitenkin riittää; erilaisia teorioita ja termejä onkin kehitetty niin monta, että

käsittelen niitä vielä erillisesti luvussa 3.1. Samalla täsmennän sitä, mitä tarkoitan konstruoidulla lukijalla.

Tutkin tässä työssä aineistoni sanoituksissa piilevää konstruointia lukijaa, ja tätä varten on tarkasteltava aineiston tekstien sisältämän kielen muotoja ja merkityksiä. Keskeinen tutkimuskysymykseni on se, millainen konstruoitu lukija aineistossa on. Konstruoidusta lukijasta tarkastelen ensinnäkin sitä, millaisia taustatietoja tämä aineiston tekstien perusteella hallitsee. Katse kohdistuu tekstiin: Millaista tietotaustaa tekstien sisältämät sanat ja muut kielelliset rakenteet tarvitsevat pohjaksi, jotta niiden merkityksen voi ymmärtää täydellisesti? Millaiset valmiudet konstruoidulle lukijalle asetetaan rakenteiden tulkinnan suhteen? Toiseksi tarkastelen konstruoidulle lukijalle tarjottua näkökulmaa: Millaisista kokemuksista aineiston konstruoitu lukija on kiinnostunut ja millaiset tämä tunnistaa maailmantietonsa pohjalta? Millaisiin kokemuksiin konstruointia lukijaa kutsutaan samaistumaan ja miten spesifisti ne on esitetty? Miten tarkaksi määrittäyty se tarkkailupiste, josta konstruoitu lukija kutsutaan tarkkailemaan teksteissä jäsenettyä maailmaa? Millaisia puhekielen piirteitä konstruoitu lukija ymmärtää, eli millaista kieli-identiteettiä konstruoidulle lukijalle asetetaan? Näiden tutkimuskysymysten pohjalta pyrin hahmottelemaan aineiston teksteille yhteistä konstruointia lukijaa, joka yhdistelee teksteille yhteisiä ominaispiirteitä. Jokaiselle tekstille voisi hahmotella myös oman konstruoidun lukijansa, mutta tekstien yhteisen konstruoidun lukijan tarkastelu on mielekkäämpää. Tällainen konstruoitu lukija kertoo enemmän juuri *SuomiLOVE*ssa esitetystä musiikista kategoriana.

Konstruoidun lukijan tarkastelun keinot löytyvät kognitiivisesta kielitieteestä. Ensisijaisesti hyödynnän kognitiivista kielioppia ja siinä eriteltyjä konstruoinnin ulottuvuuksia. Erilaiset sana- ja rakennevalinnat aktivoivat teksteissä erilaisia mielikuvia ja tietoja sekä täten myös eritasoisia taustatietovaatimuksia, ja näitä valintoja on mahdollista tarkastella konstruoinnin ulottuvuuksien avulla. Lisäksi niiden avulla on mahdollista tarkastella sitä, millainen suhde tarkastelijalla on tekstissä tarkastelun kohteeseen. Tämä mahdollistaa konstruoidulle lukijalle tarjotun näkökulman tutkimisen. (Jaakola ym. 2014: 645, 649.) Etenkin taustatietoja tarkastellessa keskeisiä ovat myös skeemat ja ensyklopedinen merkityskäsitys, jotka ovat kognitiivisen kieliopin pohjalla ja laajemmin osana kognitiivista kielitiedettä. Kognitiivisen kieliopin lisäksi hyödynnän tutkielmassani käsittemetaforan, blendin ja kehyksen käsitteitä. Usein esimerkiksi yksi metafora tai tietty sananvalinta tietyssä kontekstissa kätkee taakseen paljon tietoa, jonka konstruoitu lukija hallitsee, ja edellä mainitut käsitteet jäsentävät näitä implisiittisiä tietoja tarkasteltavaan muotoon. Käsittelen teoreettista viitekehystä ja sen hyödyntämistä yksityiskohtaisemmin luvussa 3.

Seuraavaksi jatkan esittelemällä tutkimusaineiston, sen tekstilajin erityispiirteet ja kyseisen tekstilajin tutkimukselle asettamat haasteet. Luvussa 3 avaan tutkielman teoreettista viitekehystä. Aloitan aiemman lukijatutkimuksen ja lukijatermistön käsittelyllä, minkä jälkeen etenen aiemmassa kappaleessa esittelemiini kognitiivisen kielitieteen teorioihin. Luvussa 4 on vuorossa analyysi, jossa hahmottelen aineiston konstruoitua lukijaa. Aloitan tietotaustasta, jota tarkastelen tekstilajin, rakkauskehysten ja -metaforien sekä sananvalintojen näkökulmasta. Päätän analyysin konstruoidun lukijan perspektiiviin, jota tutkin puolestaan puhekielisyys ja teksteissä kuvatun inhimillisen kokemusmaailman pohjalta. Kokemusmaailmalla käsitän sen, miten konstruoitu lukija kutsutaan samaistumaan kuvattuihin kokemuksiin, millaisia kokemukset ovat ja miten yksityiskohtaisesti niihin viitataan. Lopuksi kokoon analyysissä havaitut huomiot yhteenvedossa, pohdin tutkimuksen tuloksia ja esitän mahdollisia jatkotutkimussuuntauksia.

2 Aineisto

Tarkastelen konstruoitua lukijaa *SuomiLOVE*-tv-ohjelmassa esitetyissä kappaleissa. Aineistoni sanoitukset ovat peräisin 48 kappaleesta, jotka olen poiminut *SuomiLOVE – laulukirja* -kokoelmateoksesta. Kokoelmateoksessa on yhteensä 50 kappaletta, joista jätin kaksi pois siksi, että ne on kirjoitettu englannin kielellä. Kaikki kappaleet on esitetty ohjelmassa. Valitsin aineistokseni laulukirjaan kootut kappaleet, koska kaikki *SuomiLOVEssa* esitetyt kappaleet olisivat olleet aineistona liian laaja tähän tutkimukseen. En etukäteen tiennyt, mitä kappaleita laulukirjaan on valittu, joten valitsemalla sen sain aineistokseni ryhmän kappaleita, joiden valintaan en ole vaikuttanut itse. Näin olen välttänyt vaikuttamasta tutkimuksen tuloksiin lauluja valikoimalla.

SuomiLOVE on Ylen tv-ohjelma, jossa esitetään kotimaista popmusiikkia. Kappaleet ovat alkuperäisten artistien tai housebändin esittämiä, ja ne ovat ”laululahjoja” ohjelman katsojilta toisille. Lauluihin liittyy aina jokin tarina, jonka vuoksi katsoja haluaa osoittaa sen jollekin rakkaalle tai tärkeälle, kuten ystävälle, puolisolle tai perheenjäsenelle. Siitä tuleekin ohjelman nimi – kyseessä on rakkaudenosoituksia suomalaiselta toiselle, viestejä musiikin muodossa. Tämä konteksti vaikuttaa aineiston tematiikkaan, sillä useista lyriikoista on tulkittavissa jonkinlainen rakkaustarina (ks. luku 4.2). Toisaalta kyseessä on myös popmusiikin genren piirre, sillä poplaulujen teemoina on yleensä aiheita, jotka ovat mahdollisimman monille yhteisiä (Frith 2001: 96). Rakkaus on varmasti yksi sellainen.

SuomiLOVE valikoitui aineiston lähteeksi, koska halusin tarkastella konstruoitua lukijaa juuri ”koko kansalle” suunnatun popmusiikin sanoituksissa. Ylen koko perheen viihdeohjelma, jossa esitetään suomalaista popmusiikkia laajalla skaalalla, täyttää nämä kriteerit. Tällaisen aineiston pohjalta on mielekästä tarkastella sitä, miten tekstiä kirjoitetaan mahdollisimman laajan lukijakunnan ymmärrettäväksi. Tämä johtuu siitä, että popmusiikkia kirjoitetaan miellyttämään mahdollisimman laajaa kohdeyleisöä, parhaimmillaan kaikkia (Frith 2001: 95). *SuomiLOVEssa* tämänkaltainen musiikki yhdistyy vielä tv-ohjelmaan, joka on suunnattu laajalle kohdeyleisölle, joten aineisto sopii hyvin tällaisen ympäröivään konstruoidun lukijan tutkimiseen.

Aineiston sanoitukset edustavat laululyriikan tekstilajia, koska ne ilmentävät sen vakiintunutta rakennetta ja muita tunnistettavia piirteitä (Mäntynen & Pietikäinen 2009: 80). Laululyriikan tunnusomaisin piirre on säejako, josta syntyy lyriikan rytmikka ja jonka suorana seurauksena on muita tekstilajin leimallisia piirteitä, kuten riimit ja toisto (Lyytikäinen – Viikari – Kantokorpi 1990: 43). Toisto on erityisen merkittävä piirre juuri popmusiikin laululyriikassa, koska valtaosaa popmusiikista hallitsee kertosäerakenne. Kertosäerakenteessa teoksessa on yksi säkeistö, joka toistuu identtisenä tai hieman muunneltuna useamman kerran laulun aikana. (Salo 2006: 89–90.) Laululyriikkaa leimaa myös puhetta tai puheenomaisuutta jäljittelevä kieli (mts. 42). Puhekieltä jäljitellään laululyriikassa esimerkiksi persoonapronomineilla, joista yleisimmät yksikön 1. ja 2. persoonan variantit aineistossa ovat *mä* ja *sä*, eivät yleiskieliset *minä* ja *sinä* – tämä on yleinen keino luoda puheen illuusiota kirjoitetussa kielessä (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 37). Tarkastelen puhekielen piirteitä ja niiden vaikutuksia konstruoituun lukijaan luvussa 4.4.1.

Langacker (2008: 478) toteaa, että jotain tekstilajia edustaa sellainen kokonaisuus, joka toteuttaa kyseisen tekstilajin skeeman, eli abstraktin mallin tai luonnoksen, joka on vakiintunut kieliyhteisöön (skeemasta lisää luvussa 3.2.1). Esimerkiksi runo on vakiintunut skeema, johon kuuluu muun muassa tietty rakenne ja yleiskielen normeista vapaa kielellinen tyyli. Tekstilajit ovat siten vakiintuneita kielenyksiköitä aivan siinä missä esimerkiksi sanat tai kirjaimetkin, jos kieliyhteisön jäsenet kykenevät vaivatta tuottamaan tekstin tekstilajin asettamiin raameihin (ks. Langacker 1987: 57). Myös Jaakola (2012: 539) toteaa, että tekstilajit voidaan nähdä skeemoina, jos ne ovat vakiintuneita muodon ja tietyn funktion yhteenliittymiä. Näin ollen tekstilajia edustavat tekstit ovat skeeman toteutumia.

Laululyriikka voidaan nähdä tällaisena vakiintuneena skeemana; kuka tahansa osaisi tuottaa ainakin jonkinlaisen laululyriksen teoksen, ja monet osaisivat luetella myös sen vakiintuneimpia piirteitä. Säkeistöihin ja kertosäkeistöihin jakautuva teksti, jossa sekoitettaisiin

puhe- ja yleiskieltä rytmikkäästi, olisi mahdollisesti skeeman toteutumista prototyyppeihin. Skeeman funktioksi on vakiintunut inhimillisistä kokemuksista kertominen tarinaa muistuttavassa muodossa. Tähän analyysivaiheessa useaan otteeseen. Laululyriikka skeemana ei kuitenkaan ole ongelmaton, sillä lähes mikä tahansa ihmisten äänihuulten tuottama ääntely voitaisiin tulkita laululyriikaksi, kunhan se vain on musiikin säestämää. On esimerkiksi musiikkia, joissa ”lyriikat” ovat sanojen sijasta karjumista ja örinää, ja jos äänneet litteroisi muotoon *ör är räyh rääh*, niitä voisi silti kutsua kappaleen ”lyriikoiksi”. Jos näin on, mitä jää kirjoitetun laululyriikan skeeman ominaisuuksiksi? Kukaan tuskin kuitenkaan kirjoittaisi tällaisia sanoja, jos hänet pakotettaisiin tältä istumalta kirjoittamaan laululyriikkaa, joten tällaiset eivät ole prototyyppeisiä skeeman toteutumia. Luettelemani tekstilajin piirteet koskevat skeeman prototyyppeisiä toteutumia, jotka ovat käytännössä säkeisiin jakautuneita sanoja.

Aineistoni laululyriikat ovat kappaleista, jotka edustavat popmusiikin genreä. ”Popmusiikki” ei kuitenkaan kuvasta yhtä ainutta musiikin tyylilajia, sillä kappale voi edustaa popmusiikkia täysin genrestä riippumatta. Esimerkiksi rock-, rap- tai reggaekappale voi olla popmusiikkia. (Frith 2001: 94.) Popmusiikkia yhdistää sen yleisö, lähestyttävyyys ja tematiikka. Sitä kirjoitetaan mahdollisimman helposti lähestyttäväksi mahdollisimman laajalle kohdeyleisölle. Lauluja pyritään kirjoittamaan siis siten, että ne sopivat kaikille. Tämä saavutetaan esimerkiksi valitsemalla teksteille tiettyjä teemoja. Teemoiksi valikoituvat usein tyypillisimmät ihmistunteet ja -kokemukset, kuten rakkaus tai kateus, jotka ovat laajalle yleisölle tuttuja asioita. (mts. 95–96.) Pidän aineistoani lähtökohtaisesti popmusiikkina siksi, että kappaleet ovat tarpeeksi suosittuja, lähestyttäviä ja tematiikaltaan sopivia. Suosittuudesta ja lähestyttävyydestä kertovat ainakin se, että kappaleet ovat päätyneet osaksi viestin lähettäjän ja vastaanottajan elämiä, minkä lisäksi ne on päätetty esittää Ylen tv-ohjelmassa ja lopulta vielä koottu osaksi laulukirjaa.

Musiikin sanoitusten tutkimiseen liittyy myös problematiikkaa, mikä johtuu itse musiikista. Sanoitukset eivät ole itsenäisiä tekstiteoksia, vaan ne ovat osa sanojen, musiikin ja esityksen luomaa yhdistelmää. Eckstein (2010: 10) muun muassa korostaa sanoitusten ja runouden eroa; hän toteaa, ettei sanoituksista voi luoda käsitystä ilman, että ne toteutuvat osana musiikkiesitystä. Salo (2006: 45) painottaa niin ikään, että laululyriikka ”toteutuu” vasta ääneen lausuttuna. Perimmäisenä ongelmana on, että musiikillisellakin osuudella on jokin ”merkitys”, joka yhteistyössä sanoitusten semanttisen sisällön kanssa muodostaa koko laulun merkityksen, eikä äänenä tuotetulla musiikilla ole sovittua symbolijärjestelmää, kuten kielellä (Eckstein 2010: 67, Salo 2006: 39). Näin ollen pelkän laululyriikan tutkiminen itsenäisenä teoksena olisi mieleetöntä, sillä sen ohessa oleva musiikki on osa lyriikan merkityssisältöä.

Näen kuitenkin, että sanoituksia voi tutkia itsenäisinä teksteinä, ainakin konstruoidun lukijan tutkimusnäkökulmasta. Kukaan teksti on kuitenkin tekstilliseltä sisällöltään aina sama teksti, sen kielellinen sisältö ei muutu. Tarkastelemani kielelliset piirteet, kuten metaforien ja sananvalintojen aktivoimat ensyklopediset tietotaustat, eivät muutu musiikin lisäämisen myötä. Olennaisin ero lienee se, millä tasolla tekstiin kiinnittää huomiota; kun tekstiä lukee tietokoneen ruudulta, se on ainut huomiota vaativa elementti, mutta kun sen kuulee lausuttuna osana musiikillista teosta, se saa osakseen poikkeuksetta vähemmän huomiota. Se ei kuitenkaan vaikuta sisältöön, ja olisi edelleen mahdollista, että koko tekstin voisi vastaanottaa onnistuneesti. Toinen ero on se, miten musiikilliset elementit vaikuttavat tekstin tulkintaan, sillä esimerkiksi iloisista duurisoinnuista koostuva sointukierto synkkiä teemoja käsittelevän lyriikan alla muuttaisi välittömästi tekstin tulkintaa. Tälläkään ei kuitenkaan ole tutkimukseni kannalta merkitystä, sillä en tarkastele lukijan suhtautumista tekstiin tai esimerkiksi tekstin aiheuttamaa tunnereaktiota, joka todennäköisesti muuttuisi musiikin lisäämisen myötä. Konstruoidun lukijan taustatietoja ja näkökulmaa voi tarkastella myös itsenäisistä lyriikoista.

Kaiken kaikkiaan aineistoni vastaa tutkimukseni tarkoitusperiä. Pyrin tarkastelemaan sitä, miten kohdeyleisön laajuus näkyy konstruoidussa lukijassa, ja kohdeyleisöltään laaja popmusiikki on siinä mielessä sopiva tutkimuskohde. Aineisto on myös haastava, koska vähäsanaisen luonteensa vuoksi laululyriikassa on esimerkiksi tiedotetta vähemmän informaatiota siitä, millaista taustatietoa tai asemointia lukijalta odotetaan. Popmusiikin laululyriikka tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden tarkastella konstruointia lukijaa tekstissä, joka on oletettavasti suunnattu kaikille. Tämän mahdollisuuden tarjoaa harva tekstilaji, ja sitä myöten voidaan tarkastella sitä, miten tekstistä luodaan mahdollisimman monelle lukijalle ymmärrettävää ja samalla sitä, miten paljon tällainenkin teksti lukijaltaan lopulta vaatii.

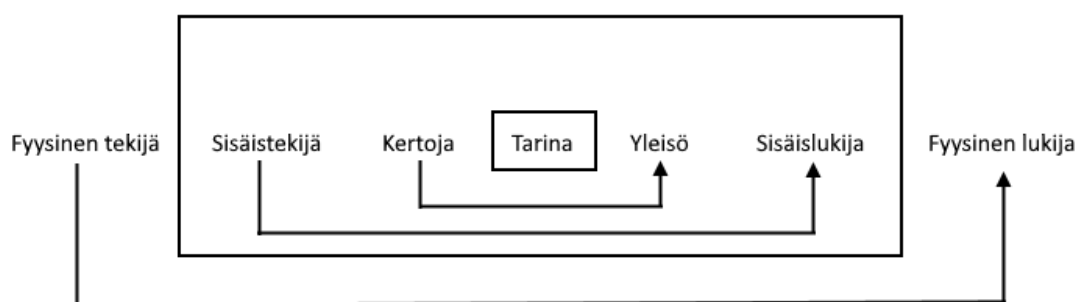
3 Teorettinen viitekehys

Tässä luvussa avaan teoreettista taustaa, johon tutkielmani pohjautuu. Tutkielmassani tarkastelen ensisijaisesti aineistooni konstruointia lukijaa, minkä vuoksi aloitan tämän luvun käsittelemällä aiempaa lukijatutkimusta ja sen termistöä. Sen jälkeen avaan kognitiivista kielioppia, josta keskityn etenkin tutkielmani kannalta olennaisiin ajatuksiin: kielenyksiköihin, skeemaan ja konstruoinnin ulottuvuuksiin. Tämän jälkeen etenen käsittemetaforiin ja blendeihin, joiden avulla tarkastelen sitä, millaisia tietorakenteita konstruoidun lukijan taustatietoihin

sisällytetään. Päätän teorialuvun kehyssemantiikkaan, joka on niin ikään tietorakenteiden tarkastelun työkalu.

3.1 Aiempi lukijatutkimus, teorit ja konstruoitu lukija

Lukijaa on tutkittu jo pitkään, ja aiheen ympärille on muodostunut varsinainen termiviidakko. Lukijatutkimuksen perinteet ulottuvat kirjallisuudentutkimukseen ja Boothin (1961) työhön, josta on peräisin narratologiassa yleisesti käytössä oleva termi sisäislukija (engl. *implied reader*). Sisäislukijan kaltaisena terminä on käytetty myös ideaalilukijaa (engl. *ideal reader*), joka vastaa ominaisuuksiltaan täydellisesti tekstin asettamia vaatimuksia ja kykenee ymmärtämään ne odotetusti (ks. Kress 1985: 35, Eco 1979: 9–10). Suomalaisessa lingvistiikassa on sisäislukijan lisäksi viitattu tekstin perusteella hahmoteltuun lukijaan muun muassa termeillä lukijuus (Komppa 2001), tekstiin kirjoittuva lukija (mm. Heikkinen 1999), lukijapaikka (mm. Sakki 2015, Salokanto 2017) ja konstruoitu lukija (mm. Jaakola ym. 2014). Termien takana olevat tutkimukset tarjoavat lukijan tarkasteluun omat näkökulmansa, jotka liittyvät tekstin ymmärtämiseen, tulkintaan ja suhtautumiseen. Tässä luvussa selvitän eri termien taustoja ja lukijatutkimuksen historiaa, minkä jälkeen teen teorioiden välillä vertailun ja esittelen tarkemmin konstruoidun lukijan käsitteen, jota hyödynnän tässä tutkimuksessa.

Kuvio 1. Ns. Boothin-Chatmanin malli (Tammi 1992: 23–24).

Kaikki alkaa siis sisäislukijasta, joka on peräisin narratologian alalta. Yllä oleva kuvio 1 havainnollistaa sisäislukijaa ns. Boothin-Chatmanin mallin avulla (Tammi 1992: 23–24). Yksinkertaistettuna sisäistekijä on sellainen, millaiselta tekijä tekstin perusteella vaikuttaa, kun taas sisäislukija on sellainen, millaiselta lukija tekstin perusteella vaikuttaa. Esimerkiksi lukion pitkän matematiikan oppikirjaan hahmottuu sisäistekijä, joka on matemaattinen velho,

kun taas sisäislukijalle hahmottuvat huomattavasti suppeammat matemaattiset taidot, mutta sitäkin suurempi halu ja into oppia uutta. Schmid (2014: 301–302) kuvailee sisäislukijaa kirjoittajan mielikuvan vastaanottajaksi, joka on liitetty ja objektivoitu osaksi tekstiä. Sisäislukija hallitsee tekstin ymmärtämiseen vaaditun tieto- ja kulttuuritaustan sekä riittävät kielitaidot. Hän myös samaistuu tekstin esittämiin ideologisiin normeihin tai osaa reagoida oikein, kun esitetyt ideologiat ovat jollain tavalla vääristyneitä. Sisäislukijan lisäksi tekstistä löytyy sisäistekijä, joka on sisäislukijan vastinkappale; molemmat voi abstrahoida tekstistä, eikä niitä tule sekoittaa tekstin ulkopuolisiin fyysisiin tekijöihin ja lukijoihin (Tammi 1992: 23–24). Eco (1979: 9–10) tiivistää tekstin implikoiman ideaalilukijan sellaiseksi, jolla on kaikki koherenttiin tulkintaan ja ymmärtämiseen vaaditut ominaisuudet. Sisäislukija on erotettava fyysisestä lukijasta; sisäislukijalla on tekstissä omat roolinsa ja ominaisuutensa, joihin fyysinen lukija voi reagoida, mutta ne eivät ole osa tätä (Iser 1974: 114).

Hieman enemmän fyysiseen lukijaan kohdistuu Martinin ja Whiten (2005) esittelemä lukijapaikka (engl. *putative reader*, ”oletettu lukija”), jota tarkastellaan suhtautumisen teorian valossa. Lukijapaikan käsite on sidottu kirjoittajan ja oletetun lukijan väliseen vuorovaikutukseen ja suhtautumisen teoriaan. Martinin ja Whiten (2005: 95) mukaan lukijapaikka koskee arvomaailmaa, jota teksti representoi, ja tämän arvomaailman suhdetta lukijaan ja kirjoittajaan. Lukijapaikkaa tarkasteltaessa tarkastellaan sitä, miten lukija ja kirjoittaja neuvottelevat näistä esitetyistä arvoista. Toiseksi tarkastellaan sitä, millainen suhde näihin arvoihin konstruoidaan lukijalle ja kirjoittajalle. Fyysiselle tekstin lukijalle siis tarjotaan tekstissä jotain asemaa, johon hän voi reagoida haluamallaan tavalla, ja tämä asema on lukijapaikka. Lukija voi esimerkiksi vastata tekstin esittämiin tietoihin kieltämällä ne, jolloin hänen paikkansa asemoituu esitettyä lukijapaikkaa vastaan (mts. 118). Tekstiin voidaan siis kirjoittaa joko kirjoittajan kanssa samaa mieltä tai eri mieltä oleva lukijapaikka, johon fyysinen lukija voi reagoida joko olemalla samaa tai eri mieltä. Reaktiivisen luonteensa vuoksi lukijapaikan käsitettä on sovellettu esimerkiksi siihen, miten blogitekstien kommentoijat suhtautuvat heille esitettyyn lukijapaikkaan (ks. Salokanto 2017).

Helle ja Töyry (2008) ovat lisäksi luoneet mallilukijan käsitteen, joka on juonnettu sisäislukijan käsitteestä (mts. 11). Mallilukija on fiktiivinen henkilö, jolle tekstiä voidaan tietoisesti suunnata ja joka antaa konkreettisen hahmon tekstillä tavoitellulle kohdeyleisölle. Mallilukijalle asetetaan joitakin työstetyn tekstikokonaisuuden kannalta olennaisia ominaisuuksia, kuten ikä, sukupuoli tai sosioekonominen asema. Sen pohjalta voidaan miettiä sopivaa näkökulmaa ja aiheita teksteille, joita ollaan tuottamassa. (mts. 11–12.) Mallilukija poikkeaa ratkaisevasti muista käsitteistä siinä, että se on olemassa ennen tekstiä,

joka toteuttaa sitä. Mallilukijan luomiseen voisi löytää konkreettisia keinoja konstruoitua lukijaa tarkastelemalla. Jos tavoitteena on kirjoittaa teksti X, joka muistuttaa kohderyhmän keskuudessa hyvin menestynyttä tekstiä Y, voidaan ensin tarkastella tekstin Y konstruoitua lukijaa, jonka pohjalta voitaisiin rakentaa mallilukija tekstille X (ks. Jaakola ym. 2014).

Käytän tekstin sisältä löytyvästä lukijasta tässä tutkielmassa termiä *konstruoitu lukija*. Kuten termi implikoi, se on tekstiin konstruoitu tietorakenne, joka sisältää tekstin oletetulle lukijalle asetetut ominaisuudet tai vaatimukset – konstruoidulla lukijalla viitataan metonymisesti tekstin ymmärtämiseen (Jaakola ym. 2014: 643). Jos tekstissä on esimerkiksi termi A, jonka ymmärtämiseksi lukija tarvitsee taustatiedon B, tekstiin on konstruoitu lukija, jonka ensyklopediseen tietovarantoon kuuluu taustatieto B. Konstruoidun lukijan käsite keskittyy täten tekstin koherentin ymmärtämisen ja tulkinnan pohjalla oleviin vaatimuksiin, mikä muistuttaa sisäislukijaa. Käytännössä konstruoidun lukijan tarkastelussa siis kartoitetaan, millaista tietoa ja tarkastelukulmaa tekstin ymmärtäminen ja tulkinta vaatii (mts. 642–643).

Konstruoidun lukijan ajatus muistuttaa sisäislukijaa. Jaakola, Töyry, Helle ja Onikki-Rantajääskö (2014: 641–643) toteavatkin, että konstruoidun lukijan käsite pohjautuu sisäislukijaan, ja molempia voi tutkia tarkastelemalla sitä, millaisia tietoja, tarkastelukulmia tai asemia teksti vaatii lukijalta tai tarjoaa tälle. Konstruoitu lukija eroaa sisäislukijasta metodologiassa; sisäislukijaa tarkastellaan kirjallisuudentutkimuksen metodeilla, ja konstruoidun lukijan tarkastelu perustuu kognitiiviseen kielitieteeseen, ensisijaisesti kognitiiviseen kielioppiin sisältyviin konstruoinnin ulottuvuuksiin (mts. 645). Kuten sisäislukija, konstruoitu lukijakaan ei ole tekstiin kirjattu kohdeyleisö tai tekstin fyysinen lukija, vaan se on tekstin pohjalta mallinnettu ja vain sen sisältä löydettävä tietorakenne. Tässä mielessä se poikkeaa myös esimerkiksi mallilukijasta, joka on tietoisesti luotu kohdeyleisön mallinnus, jolle tekstiä tietoisesti kirjoitetaan esimerkiksi lehden toimituksessa (ks. Helle & Töyry 2008). Jos mallilukija on luotu onnistuneesti, se kuitenkin todennäköisesti vastaa konstruoitua lukijaa ainakin jollakin tasolla.

Seuraavan sivun taulukossa 1 eritellään luettelemani keskeiset lukijatermit ja niiden erot ja yhtäläisyydet. Olennaisin ero sisäislukijan ja muiden termien välillä on siten se, että sisäislukija kuuluu narratologian alalle. Sisäislukijaa tarkastellaan lukemalla ja analysoimalla kirjallisia teoksia kirjallisuustieteen metodeilla. Mallilukija poikkeaa muista termeistä siinä, että se on olemassa tekstin ulkopuolella; mallilukija luodaan tietoisesti ennen tekstin kirjoittamista, eikä sitä voi analysoida esiin tekstistä. Lukijapaikka ja konstruoitu lukija taas eroavat ratkaisevasti suhteeltaan fyysiseen lukijaan. Lukijapaikalla on erottamaton suhde fyysisiin lukijoihin, ja sen vuoksi lukijapaikkaa tarkasteltaessa voidaan tutkia fyysisten

lukijoiden suhtautumista tekstiin. Konstruoitu lukija erottautuu täysin fyysisestä maailmasta, sillä se on olemassa vain tekstissä.

Termi	Tekstin sisällä?	Yhteydessä fyysiseen lukijaan?	Teoreettinen tausta
sisäislukija (<i>implied reader, ideal reader</i>)	Kyllä	Ei	Narratologia, kirjallisuustiede
mallilukija (<i>model reader</i>)	Ei	Kyllä	Sisäislukija, lukijapaikka
lukijapaikka (<i>putative reader</i>)	Kyllä	Kyllä	Suhtautumisen teoria
konstruoitu lukija (<i>construed reader</i>)	Kyllä	Ei	Kognitiivinen kielioppi

Taulukko 1. Lukijatermit ja niiden olennaiset erot ja yhtäläisyydet.

Konstruoitua lukijaa jäljittäessä tarkastellaan siis tekstissä esitettyjä tietoja ja sitä, miten yksityiskohtaisesti ne esitetään. Eksplisiittisesti esitettyjen tietojen lisäksi pohditaan sitä, mitä implisiittiseksi jääviä taustatietoja tekstin ymmärtäminen vaatii. Lisäksi tarkastellaan sitä, mistä asemasta teksti kutsuu lukijaa tarkastelemaan sen esittämää sisältöä ja maailmaa. Näin saadaan luotua malli siitä, millaisena teksti esittää lukijansa näiden näkökulmien suhteen. Tätä mallia kutsutaan konstruoiduksi lukijaksi.

3.2 Kognitiivinen kielioppi

Kognitiivisen kielitieteen keskeinen ajatus on, ettei kieltä voi erottaa muista kognitiivisista toiminnoista – näin on myös kognitiivisessa kieliopissa (Langacker 2008: 7–8). Tähän perustuvat myös skeema-ajattelu ja konstruoinnin ulottuvuudet, joita käsittelen tässä luvussa. Molemmat ovat konstruoidun lukijan kannalta keskeisiä. Aloitan skeemasta, johon konstruoidun lukijan tietotaustan tarkastelu perustuu; skeeman käsite on myös muiden hyödyntämieni metodien pohjalla. Skeemasta etenen konstruoinnin ulottuvuuksiin, jotka tarjoavat tapoja tutkia sitä, mistä konstruoidulla lukijalla on tietoa, miten tarkkaa tämä tieto on ja mistä asemasta konstruoitu lukija maailmaa tulkitsee.

3.2.1 Yksiköt ja skeema

Kognitiivisen kieliopin (tästä eteenpäin myös lyhennettynä CG) mukaan kieli on vakiintuneiden kielenyksiköiden luettelo (Langacker 1987: 57, 2008: 218). CG:ssä yksiköllä tarkoitetaan joko äännettä, merkitystä tai näitä kahta yhdistävää symbolia, jonka puhuja hallitsee niin perusteellisesti, että kykenee käyttämään ja ymmärtämään sitä vaivattomasti (Langacker 1987: 57–58). Esimerkiksi äänne [æ] on äänneyksikkö kaikille suomea äidinkielenään puhuville. Merkityksistä ainakin yleisimmät geometriset muodot lienevät yksiköitä useimmille; esimerkiksi *neliö* piirtää mieleen ajatuksen tietystä suorakulmaisesta muodosta. Symbolinen yksikkö yhdistää äänteen ja merkityksen kokonaisuudeksi, kuten [[KOLMIO]/[kolmio]], jossa merkitysyksikkö KOLMIO yhdistyy äänneyksikköön *kolmio* (mts. 58–59, 67–68).

Symboliset yksiköt, jotka vakiintuvat käytössä osaksi jotain kieltä, ovat vakiintuneita kielenyksiköitä (Langacker 2008: 38). Jokainen käyttökerta vie uutta kielenyksikköä kohti vakiintumista, kunnes se lopulta saavuttaa vakiintuneen yksikön aseman (Langacker 1987: 59). Tämän vuoksi kognitiivinen kielioppi on käyttöpohjainen malli – kielen rakenteet vakiintuvat ja muuttuvat todellisissa kielenkäyttötapahtumissa. Vakiintuneisuus on kuitenkin liukuva asteikko, sillä kielenyksiköt voivat saavuttaa vakiintuneisuuden aseman huomattavan erikokoisissa kieliyhteisöissä, ja saman kielen eri puhujilla voi olla aivan erilaiset vakiintuneiden kielenyksiköiden luettelot. (Etelämäki – Herlin – Jaakola – Visapää 2009: 171, Langacker 1987: 62.) Esimerkiksi *näyttis* on varsin laajaan kieliyhteisöön vakiintunut yksikkö, jolla viitataan tietokoneen osaan, joka piirtää kuvan näytölle. *Osa*, *kuva* ja *tietokone* lienevät kuitenkin vakiintuneita yksiköitä kaikille suomea äidinkielenään puhuville, joten nämä yksiköt ovat vielä laajemmin vakiintuneita.

Symbolisten yksiköiden merkitysisällöt ovat rakenteeltaan predikaatteja ja/tai predikaatioita: predikaatit ovat morfeemien semanttisia arvoja, predikaatiot taas kaikkien kielellisten ilmaisujen semanttisia arvoja (Langacker 1987: 97).¹ Predikaatiot hahmottavat kognitiivisesta alueesta esiin jonkin entiteetin, joka on jokin kognitiivisen alueen rajattu alue (P. Leino 1993: 72–73). Kognitiivinen alue voi olla mikä tahansa kokemukseen ja maailmaan pohjautuva mielikuva, kuten avaruus tai väriskaala. Yksinkertaisimpia alueita, joille korkeatasoisemmat alueet muodostuvat, kutsutaan perusalueiksi. Esimerkiksi avaruus, johon

¹ Morfeemit ovat CG:n termistössä lausumia, joiden rakennetta ei voi purkaa useampiin symbolisiin yksiköihin; esimerkiksi [[KUU]/[kuu]] on morfeemi, kun taas [[[KUU]/[kuu]]-[TON]/[ton]] ei ole (Langacker 2008: 15). Täten [KUU] ja [TON] ovat predikaatteja ja [[KUU]-[TON]] on predikaatio.

kaikki muotojen käsitteet pohjautuvat, on perusalue. Abstraktit alueet ovat puolestaan sellaisia, jotka ovat hierarkiassa perusalueita korkeammalla. Esimerkiksi predikaatti KEHO perustuu kolmiulotteisen avaruuden perusalueeseen, KÄSI taas KEHON abstraktiin alueeseen. (Langacker 1987: 147–150.) Abstraktit alueet piirtyvät siis perusalueita tai toisia abstrakteja alueita vasten. Valtaosa predikaateista ja predikaatioista koostuu useiden eri alueiden matriisista. Esimerkiksi predikaatio VESILASI aktivoi ainakin avaruuden, säiliön, märkyyden ja veden kognitiiviset alueet. (Langacker 2008: 44.) *Vesilasin* semanttinen napa on täten predikaatio, joka valitsee käsitteistettäväksi näistä kognitiivisista alueista koostuvan matriisin.

Kognitiivisten alueiden yhdistely yksittäisissä predikaatioissa on myös viite siitä, miten kielenyksiköiden merkityssisällöt ovat yhteydessä toisiinsa. Kognitiivisessa kieliopissa merkitystä pidetään ensyklopedisena, jolla tarkoitetaan sitä, että jokainen kielenyksikkö ”avaa pääsyn avaa pääsyn rikkaaseen merkitysverkkoon, josta konteksti rajaa kulloiseenkin kielenkäyttötilanteeseen relevantin osan” (Etelämäki – Herlin – Jaakola – Visapää 2009: 179, Langacker 1987: 157). Esimerkiksi BANAAININ merkitysverkkoon sisältyy ainakin sen muoto, väri ja makeus sekä abstraktimpaa tietoa: niitä voi syödä, ne kasvavat puita muistuttavissa ruohokasveissa ja niiden kasvualuetta ovat lämpimät maat (Langacker 1987: 154).

Kielenyksiköiden merkitykset rönsyilevät siten melko vapaasti useaan suuntaan, mutta eivät täysin vapaasti. Jokainen yksikkö rajaa sisäänsä tietyt merkitykset ja täsmentää, miten niihin päästään, joten merkitykset eivät ole keskenään tasa-arvoisia. Toiset merkitykset ovat tiettyjen kielenyksiköiden kohdalla vakiintuneet keskeisimmiksi kuin toiset ja aktivoituvat käytännössä aina kielenyksikön käytön yhteydessä, toiset harvemmin. (Langacker 2008: 39.) *Banaani* aktivoi esimerkiksi käytännössä aina sen merkityksen ruokana ja harvemmin esimerkiksi sen, että banaaniviljelmällä viljellään vain yhtä tiettyä Cavendish-nimistä banaanilajiketta, minkä vuoksi ne ovat haavoittuvia kasvitaudeille.

Kielenyksiköt toteuttavat skeemoja. Skeemat syntyvät skematisaation prosessissa, jota tapahtuu kielenyksiköiden käyttötilanteissa. Skematisaatioissa yhdistellään aiempien kokemusten yhtäläisyyksiä, minkä seurauksena syntyy näistä yhtäläisyyksistä tehtyjä yleistyksiä, skeemoja. (Langacker 2008: 17, 56.) Skeemoilla on kognitiivisessa kieliopissa kaksi käyttötapaa. Ensiksi niillä kuvataan kielellisistä ilmauksista tehtyjä yleistyksiä, joita tehdään erilaisilla abstraktion tasoilla. Esimerkiksi kieliopin säännöt käsitetään skeemoina. Toiseksi skeemalla viitataan myös ihmisten hallitsemiin, jäsentyneisiin toimintamalleihin ja tietorakenteisiin, jotka muodostuvat esimerkiksi kokemuksista ja käsityksistä maailmasta ja kulttuureista. (Etelämäki – Herlin – Jaakola – Visapää 2009: 177.) Jako helpottaa havainnollistamaan skeeman käsitteen monipuolisuutta, mutta molemmat käyttötavat ovat

lopulta tietynlaisia muodon ja merkityksen yhdistäviä yleistyksiä, jotka ovat yleistysten kohteita korkeammalla abstraktion tasolla.

Skeemat ovat siis ensimmäisessä käyttötavassaan kielellisten rakenteiden sapluunoita. Ne sisältävät erilaisia määriä abstraktia tietoa, jota skeeman toteutumukset tarkentavat. Skeemat muodostuvat siten tyhjästä tietopaikoista, joihin sopivat tietynlaiset täytetiedot. (Ziem 2014: 228–229.) Esimerkiksi tarpeeksi koiria tavattuaan voi yleistää, että koirat ovat karvaisia ja sympaattisia eläimiä, jotka läähättävät, haukkuvat ja jyrsvät luita. Nämä ominaisuudet olisivat siten osa abstraktia KOIRAN skeemaa, ja lausumalla *koira* viitattaisiin siten olioihin, jotka täyttävät nämä kriteerit (ks. Langacker 2008: 219). Skeemat asettuvat hierarkiaan eri abstraktion tasoille sen mukaan, miten paljon rajoitteita ne asettavat sisältämiensä tietojen suhteen, kuten esimerkiksi *olio* → *otus* → *eläin* → *koira* → *puudeli* (mts. 19). Rajoitteilla tarkoitan sitä, että esimerkiksi sekä *koira* että *kissa* toteuttavat ELÄIMEN skeeman, mutta *kissa* ei toteuta KOIRAN skeemaa. KOIRA sisältää siten enemmän rajoitteita täytetietojen suhteen kuin skemaattisempi ELÄIN, koska sen toteutumien joukko on ainakin *kissan* verran pienempi. *Kissa* ja *koira* olisivat tässä tapauksessa keskenään samalla abstraktion tasolla, kun taas *eläin* on niitä korkeammalla.

Skeemat eivät asetu vain tasaiseen laskevaan hierarkiaan. Jos skeema toteutuu kokonaisvaltaisesti, kyseessä on sanktioitu elaboraatio. Jos skeema taas toteutuu vain osittain, kyseessä on ekstensio. Esimerkiksi kieliyhteisössä, joka on kohdannut vain prototyypistä koiraa muistuttavia rotuja, *mäyräkoira* ei täysin toteuttaisi KOIRAN skeemaa nakkimaisen rakenteensa vuoksi, toisin kuin vaikka *beagle*. Tällöin kyseisessä kieliyhteisössä *beagle* olisi KOIRAN skeeman elaboraatio ja *mäyräkoira* taas ekstensio, koska *mäyräkoiraan* viitattaisiin silti substantiivilla *koira* (yhteisöön vakiintunut kielenyksikkö [[KOIRA]/[koira]]), koska sillä on tarpeeksi yhtäläisyyksiä tähän skeemaan. Lopulta syntyisi uusi skeema, KOIRA', joka sisältäisi kaikki *beaglelle* ja *mäyräkoiralle* yhteiset piirteet. (Langacker 2002 [1991]: 118–120.) Näin skeemat syntyvät kielen käyttötilanteissa, kun toistensa kaltaisten lausumien omat yksityiskohdat häviävät ja suurimmat yhdistävät tekijät sulautuvat yhdeksi abstraktiksi tietorakenteeksi.

Taulukko 2 havainnollistaa sitä, miten pelkästään *beagle*stä muodostettu skeema KOIRA mukautuu konkreettisesti skeemaksi KOIRA', kun mukaan sulautetaan *mäyräkoiran* ominaisuuksia. Tietopaikat pysyvät samoina, mutta niiden mahdolliset täytetiedot mukautuvat paikoin vähemmän spesifeiksi. Täytetiedot voivat pysyä myös samoina (tässä jalkojen määrä ja haukkuminen), jolloin näitä tietoja voi pitää skeeman vakioarvoina (Ziem 2014: 228–229).

Tietopaikat	KOIRA (beagle)	Mäyräkoira	KOIRA'
Jalkojen määrä	4	4	4
Ääntely	haukkuu	haukkuu	haukkuu
Keskivartalon muoto	lyhyt	pitkä, makkaraa muistuttava	lyhyt tai pitkä
Maavara	yli puolet säkäkorkeudesta	noin kolmasosa säkäkorkeudesta	välillä 1/3–1/2+ säkäkorkeudesta
Väri	kolmivärinen, vaalea	yksi- tai kaksivärinen, tumma	yksi-, kaksi- tai kolmivärinen, tumma tai vaalea

Taulukko 2. KOIRAN skeeman mukautuminen uuden tiedon perusteella.

Näin *koira* tunnistettaisiin ainakin neljästä jalasta ja haukkumisesta; niistä tulisi osa prototyyppistä *koiraa*. Skeema onkin yhteydessä prototyyppiin, ja jos prototyyppi nähdään yleiset piirteet ja rakenteen kuvaavaksi rakenteeksi, sitä voi jopa pitää prototyyppinä (Onikki 1994: 117). Langacker (2008: 18) kuvaa prototyyppin ekstension lähteenä, joten taulukon 2 kuvaaman esimerkin kuvitteellisessa kieliyhteisössä *beagle* olisi *koiran* prototyyppi, kun taas KOIRA olisi skeema, jota *beagle* toteuttaa.

Myös kaikki kieliopin säännöt ovat kognitiivisen kieliopin näkemyksen mukaan skeemoja, kuten esimerkiksi transitiivilauseen skeema (Etelämäki – Herlin – Jaakola – Visapää 2009: 177, Langacker 2008: 23). Skeemoihin on kirjattu sisään sekä rakenne että merkitys (Onikki 1994: 113, Kirvesmäki 2019: 19), mitä havainnollistavat etenkin kieliopillisten sääntöjen skeemat. Esimerkiksi verbin skeeman merkitys profiloituu ajallisena PROSESSINA (Langacker 2008: 108–112), kun taas verbin rakenteen skeemaan kuuluu suomen kielessä esimerkiksi persoonan mukaan taipuminen sekä sen prototyyppinen sijainti subjektin jälkeen ja ennen objektia prototyyppisessä [S+V+O]-transitiivilauseessa. Sanaluokatkin määritellään skeemoina: substantiivin skeema on OLIO ja verbin skeema on PROSESSI (Langacker 2008: 104–112). Metaforat voidaan yleistää skeemaksi YLEINEN ON SPESIFIÄ (Lakoff 1990: 71). Tekstilajitkin ovat skeemoja, sillä niiden toteutumia yhdistävät esimerkiksi yhteinen rakenne, rekisteri ja tekstilajin muotoon yhdistynyt funktio (Langacker 2008: 478, Jaakola 2012: 539). Skeema-ajattelu antaa näin tasavertaisen muodon kaikille kielen säännöille, ja jokaisesta niistä tulee yhtenäinen osa kielioppia.

Skeemoilla viitataan myös ei-kielellisiin tietorakenteisiin, jotka perustuvat kokemuksiin ja yleisiin maailmantietoihin. Ensyklopedisen merkityskäsityksen mukaan tätä

maailmantietoa ei voi erottaa muusta merkitysaineksesta, vaan sekin on olennainen osa käsitteiden merkitystä. (Etelämäki – Herlin – Jaakola – Visapää 2009: 179–180, Langacker 1987: 154–158.) Esimerkki tällaisesta skeemasta olisi aiemmin mainitsemani BANANIN merkitysisältöön keskeisesti kuuluva tieto syötävyydestä. Siihen sisältyy syömisen skeema, jossa olio pureksii ja nielee toista oliota, jotta siitä saisi ravintoa. Tarkastelen tässä tutkielmassa monipuolisesti sitä, millaisia taustatietoja konstruoidulle lukijalle asetetaan, ja tällaisten skeemojen tarkastelu on siten avainasemassa. Seuraavaksi käsittelem konstruoinnin ulottuvuuksia ja tarkennan samalla, miten skeemat asettuvat skemaattisiin ketjuihin eri abstraktion tasoille ja miten skeemat asettuvat kielellisten merkitysten taustalle hahmo/kehys- jaon mukaisesti.

3.2.2 Konstruoinnin ulottuvuudet

Konstruointi on asiantilojen jäsentämistä eri tavoilla kielellisissä ilmaisuissa (Jaakola 2012: 538). Puhujalla on aina useita vaihtoehtoisia tapoja kuvailla asiantiloja; saman olion voi esimerkiksi konstruoida *koiraksi*, *hauveliksi* tai *petoeläimeksi* (Etelämäki ym. 2009: 173). Näistä jokainen vaihtoehto esittää asiantilasta erilaisen mielikuvan, ja merkitysisällön tietynlainen jäsentäminen onkin osa vakiintuneiden symbolisten yksiköiden merkitystä (Langacker 2008: 55, Jaakola 2012: 538). Konstruoitu lukija onkin tekstin ”ideaalin” lukijan mielikuva, joka määrittyy siitä, miten tekstin kirjoittaja kuvailee asiantiloja. Konstruoinnin keinojen tarkastelu on siis konstruoidun lukijan tutkimuksen kannalta keskeistä. Langacker (1987: 116–137, 2008: 55–89) on määritellyt konstruoinnin keinoja ja jakanut ne ”ulottuvuuksiin”, jotka keskittyvät konstruoinnin eri osa-alueisiin. Karkeasti ulottuvuudet jakautuvat siihen, mitä puolia asiantilasta kuvataan, miten yksityiskohtaisesti nämä puolet kuvataan ja mikä on kuvauksen näkökulma suhteessa puhetilanteeseen ja kuvaksen kohteeseen.

Ulottuvuuksien määrä, sisältö ja nimitykset ovat muuttuneet aikojen saatossa, mikä sekoittaa pakkaa. Langacker (1987: 116–137) jakaa konstruoinnin keinot aluksi ryhmiin, joita hän kutsuu vapaasti käännettynä *keskeisyyden mukauttajiksi* (engl. *focal adjustments*). Ryhmät ovat tässä jaossa valinta, perspektiivi ja abstraktio (engl. *selection*, *perspective* ja *abstraction*). Myöhemmässä jaossa ryhmiä kutsutaan konstruoinnin ulottuvuuksiksi, jotka kulkevat nimillä tarkkuus, kohdistus, korosteisuus ja perspektiivi (engl. *specificity*, *focusing*, *prominence* ja *perspective*) (Langacker 2008: 55–89). Ulottuvuuksiin tulee hieman lisäsisältöä ja palasia siirrellään kohdasta toiseen, mutta perustavat ajatukset pysyvät samoina. Operoin tässä tutkielmassa alkuperäisten kolmen ryhmän kanssa, mutta nimitän niitä silti uudempaan

tapaan konstruoinnin ulottuvuuksiksi, kuten esimerkiksi Jaakola (2012: 540) on tehnyt. Avaan siis seuraavaksi konstruoinnin kolmea ulottuvuutta: valintaa, abstraktiota ja perspektiiviä.

Valinnan ulottuvuus kattaa ensinnäkin sen, mitä kognitiivisia alueita asiantilasta kielennetään, eli mitä asiantilan puolia valitaan kuvattavaksi (Langacker 1987: 117, 2008: 57, Jaakola 2012: 540). Jokainen predikaatio rajaa merkityksensä tiettyjen kognitiivisten alueiden taustaa vasten. Esimerkiksi *punainen* valitsee värin kognitiivisen alueen ja rajaa sieltä tietyn punaisten sävyjen alan. (P. Leino 1993: 72–75.) Useimmissa ilmaisuissa merkitys rajautuu usealta eri kognitiiviselta alueelta, luoden kompleksisen matriisin (Langacker 2008: 44). Puhuja voi siten konstruoida asiantiloja eri tavoin riippuen siitä, mitkä alueet hän asiantilasta käsitteistää. Esimerkiksi pöydälläni olevaa sinistä juomalasia voisi kuvata seuraavilla eri tavoilla:

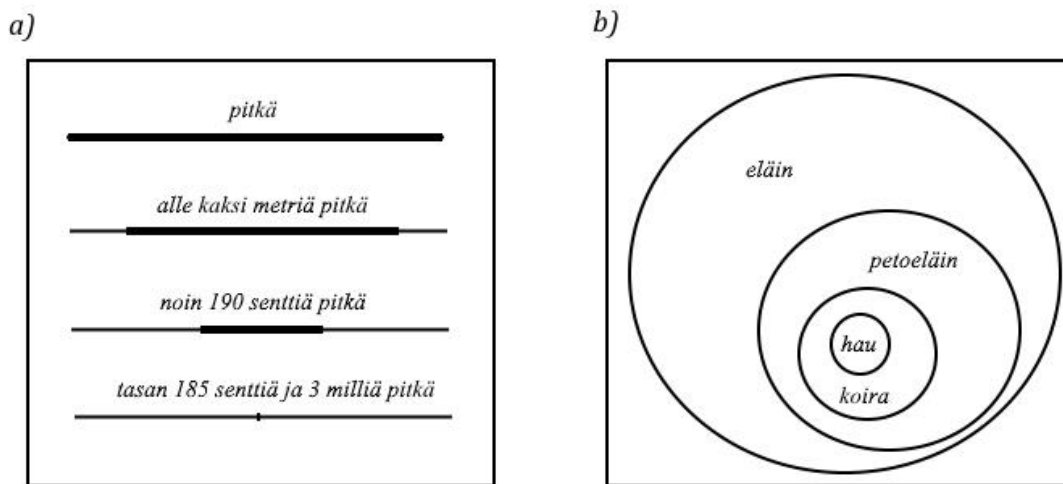
- a) *juomalasi*
- b) *sininen juomalasi*
- c) *suuri sininen juomalasi*

Esimerkki a valitsee käsitteistettäväksi vain *juomalasiin* keskeisesti liittyvät alueet: tarkoituksen (juominen), abstraktin muodon (pohja, reunat, ei umpinainen) ja materiaalin (lasi). Esimerkki b valitsee käsitteistäväksi lisäksi *juomalasin* värin (*sininen*). Esimerkki c käsitteistää myös sen, että *juomalasi* on kooltaan johonkin toiseen olioon suhteutettuna *suuri*, oletuksena prototyyppiseen *juomalasiin*. Tämä osoittaa, miten esimerkiksi samasta oliosta voi valita käsitteistettäväksi lukuisia eri kognitiivisia alueita, jotka ovat osa sen skeeman aktivoimaa vakiintunutta merkitystaustaa.

Valintaa jäsentää jako predikaation välittömään ja maksimaaliseen vaikutusalaan. Välitön vaikutusala on se ensyklopedisen taustatiedon muodostama konteksti, joka on predikaation ymmärtämisen kannalta välttämätön. Maksimaalinen vaikutusala on puolestaan äärimmäinen raja, johon predikaatio ulottuu. Esimerkiksi *kyynärpää* aktivoi välittömänä alanaan *käden*, jonka osa se ensisijaisesti aktivoi, mutta maksimaalisesti se on osa KEHON skeemaa. (Langacker 1987: 118–120, 2008: 62–65). Jotta *kyynärpään* merkityksen voisi ymmärtää, on siten ymmärrettävä vähintään *käden* käsite. Toisin sanoin *kyynärpää* on hahmo, jonka kehykseksi asettuu KEHON skeema, josta on tarpeellista käsittää ainakin *käden* osa-alue. Hahmolla tarkoitetaan vaikutusalan, eli kehyksen, osarakennetta, jonka predikaatio siitä osoittaa – predikaation merkityssisältö koostuu hahmosta sekä laajasta tietorakenteiden muodostamasta kehyksestä (Langacker 1987: 118–120, 183; P. Leino 1993: 76–77; Onikki

1994: 124–125). Palaan hahmo/kehys-jakoon tarkemmin luvussa 3.5, sillä se on konstruoidun lukijan taustatietojen tarkastelun kannalta keskeinen työkalu.

Abstraktion ulottuvuus pureutuu siihen, miten yksityiskohtaisesti asiantila on konstruoitu (Langacker 2002 [1991]: 7, Jaakola 2012: 540). Predikaation hahmoon sisältyy lukuisia kognitiivisia alueita, joilta rajattua alaa voidaan täsmentää. Jonkin olion pituutta voi esimerkiksi kuvailla ilmauksilla *pitkä*, *alle kaksi metriä pitkä*, *noin 190 senttiä pitkä* tai *tasan 185 senttiä ja 3 milliiä pitkä*. *Pitkä* on silloin skemaattinen, eli abstrakti, suhteessa muihin vaihtoehtoihin, jotka ovat spesifimpiä, koska ne rajaavat pienemmän alueen pituuden kognitiiviselta alueelta. (Langacker 1987: 132–133.) Valinta keskittyy siis siihen, mitä kognitiivisia alueita predikaation hahmoon sisältyy, kun taas abstraktio keskittyy siihen, minkä kokoisia aloja kognitiivisilta alueilta predikaatio rajaa.

Kuvio 2. Pituuden ja *hauvelin* kognitiiviset alueet.

Ominaisuuksien lisäksi eri abstraktion tasoilla ovat myös esimerkiksi olioihin viittaavat ilmaisut, jotka järjestäytyvät hierarkiaan, jossa vakiintunut skemaattinen kategoria elaboroituu eli täsmentyy lopulta spesifiksi olioksi. Esimerkkinä tästä on *asia* → *esine* → *työkalu* → *kirves*, jossa symboli → ilmaisee yksityiskohtien lisääntymistä. (Langacker 2008: 56.) Kaikki ilmaisut pätevät samaan tarkoitteeseen, mutta mitä spesifimmäksi skemaattisessa ketjussa edetään, sitä yksityiskohtaisemmin ilmaisu kuvailee sitä. Skemaattisempi termi, kuten *esine*, tarjoaa vähemmän yksityiskohtia ja kattaa siten laajemman määrän entiteettejä kuin sen elaboraatio, kuten *työkalu* (Langacker 1987: 132). Samalla periaatteella toimii myös aiemmin esittämäni esimerkki, *petoeläin* → *koira* → *hauveli*. *Petoeläin* on eläinten kategoria, johon *koira* kuuluu, ja *hauveli* kuvaa lisäksi *koiran* lutuisen habituksen. Yksityiskohtien lisääntyminen ilmenee, kun ilmaisujen merkityssisällön purkaa auki: *eläin*, joka kuuluu *petoeläinten* lahkoon → *eläin*, joka kuuluu *koiraeläinten* heimoon, joka kuuluu *petoeläinten*

lahkoon → *eläin*, joka on käytökseltään söötti ja kuuluu koiraeläinten heimoon, joka kuuluu petoeläinten lahkoon. Kognitiivisella alueella tämä näkyy rajatun alan pienenemisellä ja täten mahdollisten toteutumien vähenemisellä, kuten ilmenee edellisen sivun kuviosta 2, joka havainnollistaa myös pituuden rajautumista omalta kognitiiviselta alueeltaan.

Abstraktio nivoutuu yhteen valinnan kanssa, sillä yksityiskohtia voi lisätä kuvaamalla asiantilasta useampia kohtia. Esimerkiksi skemaattista ilmaisua *jyrsijä* voidaan elaboroida seuraavalla tavalla: *jyrsijä* → *rotta* → *suuri ruskea rotta*. (Langacker 2008: 56).² Samalla tavalla voidaan tarkentaa rakenteeltaan laajempiakin yksiköitä, kuten lauseita, virkkeitä tai kappaleita – laululyriikassa kuvaukset pysyvät melko skemaattisella tasolla jo siksi, että kuvailuun käytettäviä sanoja on verrattain vähän. Abstraktion ulottuvuuden lävitse on mahdollista tarkastella teksteihin sisällytettyjen tietorakenteiden yksityiskohtaisuutta ja sitä myöten niihin konstruointia (Jaakola ym. 2014: 645, Jaakola 2012: 541). Sovellan tätä työkalua siis sen tarkasteluun, miten yksityiskohtaisia tietoja konstruoidulla lukijalla on mistäkin aihepiiristä. Spesifimmät ilmaisut konstruivat tekstiin lukijan, joka tietää paljon kyseisen ilmaisun aktivoimasta kehyksestä.

Perspektiivin ulottuvuuteen lukeutuvat käsitteistyksen näkökulma tai tarkkailupiste, kuvio/tausta-jako sekä subjektiivisen ja objektiivisen konstruoinnin teema. Yleisesti kyse on käsitteistäjän (käsitteistyksen subjekti) ja käsitteistyksen kohteen (käsitteistyksen objekti) välisestä suhteesta. Käsitteistyksellä tarkoitetaan asiantilan jäsentämistä kielellisin ilmauksin (Etelämäki – Herlin – Jaakola – Visapää 2009: 169). Asiantilan kuvaamiseen valitaan sopivat käsitteet, eli se ”muunnetaan käsitteiksi” – käsitteistetään. Käsitteistäjällä tarkoitetaan ”kielellisen rakenteen projisoimaa ja implikoimaa näkökulmaa”, mikä tiivistyy käytännössä puhujaksi (Visapää 2008: 84). Lausuman vastaanottaja on kuitenkin myös käsitteistäjä (Langacker 1987: 128, Verhagen 2007: 60). Voidaan ajatella, että puhuja valitsee ensin käsitteet, joilla kuvaa asiantilaa, minkä jälkeen kuvauksen vastaanottaja käsitteistää tilanteen mielessään uudelleen. Puhujalle ja vastaanottajalle voi esimerkiksi rakentua täysin poikkeavat mielikuvat, jos ilmaisussa käytetyt kielenyksiköt eivät ole vakiintuneet vastaanottajan käyttämään kieleen.

Perspektiivillä tarkoitetaan sitä, mistä tilanne ”näytetään”, ja se voidaan jakaa edelleen tarkkailupisteeseen ja orientaatioon (Langacker 1987: 122–126). Tarkkailupiste määrittää, mistä käsitteistyksen kohdetta tarkkaillaan. Esimerkiksi *Viljami on kiven takana* asettaa tarkkailupisteen siten, että *kivi* on lähempänä kuin *Viljami*. Jos *Viljami* makaa kiven

² Langacker (2008: 55–57) sisällyttääkin uudemmassa jaossa sekä skemaattinen-spesifi-akselin että kognitiivisten alueiden valinnan tarkkuuden ulottuvuuteen.

takana maassa, hän on oletetun orientaation mukaisesti vaakatasossa. Kuitenkin, jos Viljamin havaitsija kääntää päätään 90 astetta sivulle, hän voisi teknisesti sanoa, että *Viljami makaa pystysuorassa*. Orientaatio koskee siis käsitteistykseen kulmaa suhteessa tilanteisiin, joita se kuvaa (mts. 123). Perspektiivi selittyy helpoiten fyysisen maailman esimerkkien kautta, mutta sitä voi soveltaa myös abstrakteihin alueisiin. Perspektiivin lävitse voi tarkastella esimerkiksi tekstissä tarjottujen aatteiden suhdetta konstruoituun lukijaan (Jaakola ym. 2014: 649). Kandidaatintutkielmassani (Kortelainen 2017) yhdistin näkökulman semanttisiin rooleihin sekä sisä- ja ulkoryhmiin, minkä perusteella tein päätelmiä siitä, millainen aatemaailma lukijalle konstruoidaan. Pohdin, että jos konstruoitu lukija asetetaan samaan eksplisiittisesti samaan ryhmään puhujan kanssa, häntä kutsutaan tarkkailemaan maailmaa samasta ideologisesta pisteestä. Tässä työssä tutkin perspektiivin ulottuvuuden kautta sitä, millaisesta tarkkailupisteestä konstruoitu lukija kutsutaan tunnistamaan kokemuksia (ks. luku 4.4.2).

Keskustelun taustalla on puhetilanne, joka on olennainen puhujien asemointia tarkastellessa. Puhetilanne koostuu tiivistettynä keskustelun osallistujista ja heidän välittömästä ympäristöstään. Puhetilanteen osallistujiin viittaavat lausumat saavat merkityksensä vain osana puhetilannetta, ja siksi niitä kutsutaan referentiaalisiksi indeksiksi. (Helasvuo 2008: 188.) Puhujaan voidaan esimerkiksi viitata yksikön 1. persoonan pronomiinilla *minä*, jolloin tarkoite löytyy puhetilanteesta – *minä* on puhetilanteen osallistuja, joka parhaillaan puhuu. Pronominien lisäksi persoonaa voidaan ilmaista suomessa persoonapäätteillä ja omistusliitteillä (Helasvuo & Laitinen 2006: 173). Koska persoonaviittaukset ovat tyhjiä merkkejä ilman puhetilanteen taustaa, niitä kutsutaan deiktisiksi elementeiksi, jotka liittävät lausumat kontekstiinsa (VISK § 1423, § 716). Aineistoni tapauksessa puhetilanteet ovat kiinteästi osa tekstejä, mutta konteksti on vähäistä. Teksteissä esiintyy runsaasti esimerkiksi persoonapronomineja, mutta niiden tarkoituksia ei juuri kuvailla, eivätkä ne viittaa fyysisen puhetilanteen tiettyihin osapuoliin. Tarkastelen tätä ja siitä seuraavaa laululyriikan samaistuttavuutta myöhemmin tässä tutkielmassa.

Kognitiivisessa kieliopissa puhetilanteeseen viitataan termillä ankkuripaikka, johon luetaan ”puhetilanne, sen osallistajat, heidän vuorovaikutuksensa sekä välitön ympäristö, etenkin puhetilanteen aika ja paikka”. Ankkuroinnilla viitataan siihen, miten kielelliset ilmaisut liittävät ankkuripaikan käsitteistykseen. (Langacker 2008: 259.) Täten kognitiivinen kielioppi käytännössä antaa vain puhetilanteelle ja deiktiselle uudet nimet. Langacker (2002 [1991]: 318) uudelleenmäärittelee deiktiset elementit sellaisiksi, jotka valitsevat ankkuripaikan osaksi käsitteistyksestä. Ankkuripaikka hahmotetaan CG:ssä siten kognitiiviseksi alueeksi, joka taustoittaa predikaatioiden hahmoja. Esimerkiksi demonstratiivipronomini *tämä* rajaa siten

jonkin alueen ankkuripaikasta, johon se viittaa. Samalla se sitoo sekä viittaajan että viitatus osaksi ankkuripaikkaa.

Ankkuripaikkaan liittyy myös jako subjektiiviseen ja objektiiviseen konstruointiin, joka kuvaa käsitteistyksen subjektin ja objektin välistä asymmetristä suhdetta. Langackerin (1987: 129) mukaan subjekti ja objekti ovat optimaalisessa tapauksessa täysin erossa toisistaan. Tällöin käsitteistettynä on vain ja ainoastaan havainnoinnin kohde, eikä lainkaan havainnoija itse. Tällaisessa tapauksessa asymmetria on suurin mahdollinen. Esimerkiksi lausumassa *koira syö ruohoa* asiantila on konstruoitu maksimaalisen objektiivisesti, koska käsitteistyksen subjekti on lausumassa näkymätön, ja samasta syystä subjekti on konstruoitu subjektiivisesti (Visapää 2008: 74). Mitä enemmän subjektin ja objektin välistä eroa häivyttää, sitä vähemmän käsitteistäjä on konstruoitu subjektiivisesti ja käsitteistyksen kohde puolestaan objektiivisesti. Subjektin ja objektin välinen ero hälvenee, kun ankkuripaikan elementtejä tuodaan käsitteistyksen kohteiksi. (Langacker 1987: 129.)

Esimerkiksi subjektiivisesta ja objektiivisesta konstruoinnista voidaan ottaa kaksi säettä (ja yksi muokkaus) Juha Tapion kappaleesta *TSNEH (Tykkään susta niin että halkeen)*, joka kuuluu aineistooni:

- d) Puistossa penkki, penkillä poika, vieressä tyttö ja hiljaisuus.
- e) Näen puistossa penkin, penkillä pojan, vieressä tytön ja hiljaisuuden.
- f) Mä tykkään susta niin, että halkeen.

Esimerkki d kuvastaa tilannetta, jossa asymmetria on maksimaalinen. Siinä kuvataan havainnoinnin kohdetta ilman jälkiä ankkuripaikasta tai havainnoijasta. Esimerkki e on muokkaus d:n säkeestä, joka havainnollistaa sitä, miten subjekti lähestyy objektia. Nyt säkeen kuvaama tilanne näytetään eksplisiittisesti havainnoijan näkökentän lävitse yksikön 1. persoonan mukaisesti taivutetulla verbillä *näen*. Tarkkailupiste on eksplisiittisesti juuri puhujan silmien lävitse, mikä tuo hänet ”lavalle” osaksi käsitteistystä. Tämä lisää käsitteistäjän objektiivisuutta ja vähentää käsitteistyksen kohteen objektiivisuutta. Esimerkissä f subjekti tuodaan niin ikään näyttämölle tähän viittaavalla pronomiinilla *mä* ja yksikön 1. persoonan verbintaivutuksilla (*tykkään, halkeen*), mikä heikentää subjektin ja objektin välistä asymmetriaa.

Perspektiivin ulottuvuuteen sisältyy myös kuvio/tausta-jako. Ilmiö käsittelee sitä, miten jokin osa (kuvio) erottuu kokonaisuudesta (tausta). Siten esimerkiksi valkoinen piste olisi kuvio mustaa taustaa vasten, koska katsojan huomio kiinnittyisi kontrastin vuoksi siihen. Huomion kiinnittymisen voi perustella esittämällä havainnoinnin ”skannauksena”, jossa

havaittu asiantila käydään läpi yksi osa kerrallaan, verraten sitä aina jokaiseen muuhun osaan. Täten suurin osa vertauksista saisi mustalla taustalla yhtäläisyyden tuloksen, mutta valkoinen piste rikkoi yhtäläisyyksien ketjun. (Langacker 1987: 120–122.) Predikaatioiden hahmoon sisältyvät entiteetit eivät siis ole korosteisuudeltaan tasa-arvoisia; jos *koulu on kirkon vieressä*, koulu on kuvio, mutta jos *kirkko on koulun vieressä*, kuviona onkin kirkko (P. Leino 1993: 52). Kuvio/tausta-jako on myös predikaatioiden hahmo/kehys-jaon pohjalla (mts. 74, 77). Predikaation hahmo on se osa kehyksen merkitystaustaa, joka nostetaan siitä huomion alaiseksi, joten hahmo on kuvio ja kehys on tausta.

Kuvio/tausta-jako pureutuu siis siihen, mikä konstruoidaan muuhun suhteutettuna korosteisesti, minkä lisäksi se on hahmo/kehys-jaon pohjalla, joka on konstruoidun lukijan taustatietojen tarkastelun kannalta merkittävä työkalu. Lisäksi kuvio/tausta-jakoa voi hyödyntää toisen käsitteistäjän, eli vastaanottajan näkökulmasta. Jos esimerkiksi kirjoittaja kirjoittaa tekstin, joka on jonkin tekstilajin toteutuma, siinä voi olla tiettyjä rakennepiirteitä, jotka jäävät osaksi taustaa, koska kirjoittaja tuntee vakiintuneen skeeman. Jos lukija ei tuntisi skeeman erityispiirteitä, saattaisivat kuvioiksi nousta erheellisesti taustalle tarkoitetut rakennementit sen sijaan, että lukija käsitteistäisi kuvioiksi tekstissä esitetyt predikaatioiden hahmot. Kuvio/tausta-jakoa hyödyntämällä voidaan siis tarkastella niitä tekstilajiskeeman piirteitä, jotka konstruoidun lukijan on tunnettava, jotta tekstin viesti välittyy ymmärrettävästi.

Konstruoinnin ulottuvuudet tarjoavat yhdessä keinoja tarkastella sitä, miten teksteissä hyödynnetään eri tietorakenteita. Ensinnäkin niiden avulla voidaan tutkia, miten tekstin tulkinta vaatii lukijalta eri asiantuntijuuden tasoja. Toiseksi ne kiinnittävät huomion siihen, mitä tekstissä eksplisiittisesti sanotaan ja mitä jätetään implisiittisesti taustalle. Lisäksi konstruoinnin ulottuvuuksien avulla voidaan hahmotella, mistä näkökulmasta teksti on konstruoitu ja miten teksti kutsuu vastaanottajan osallistumaan käsitteistykseen tietystä näkökulmasta. (Jaakola ym. 2014: 643; Verhagen 2005: 17–18, 159–161, 2007: 59–60.) Abstraktion ja valinnan ulottuvuuksien kautta voidaan siten tarkastella konstruoidun lukijan tietotaustaa, perspektiivin kautta taas mm. ideologista asemaa (Jaakola ym. 2014: 645–651). Seuraavaksi käsittelen käsittemetaforan, blendin ja kehyksen käsitteitä. Näiden työkalujen avulla voi jäsentää tietotaustaa rakenteisiin, ja näiden rakenteiden taustoille jäävät implisiittiset tiedot hahmottuvat esiin.

3.3 Käsittemetafora

Metafora liitetään arjessa usein runouden maailmaan ja erotetaan siten ”tavallisesta” kielenkäytöstä. Lakoff ja Johnson (1980) taas argumentoivat sen puolesta, että metaforat ovat kaikesta kielenkäytöstä erottamattomia. Tätä metaforateoriaa kutsutaan vaihtelevasti käsittemetaforateoriaksi tai kognitiiviseksi metaforateoriaksi (engl. *conceptual metaphor* ja *cognitive metaphor*) – näistä olen valinnut käyttöön edeltävän, koska se on kuvaavampi teorian toiminnan suhteen. Käsittemetaforateoriassa luetellaan kolme erilaista metaforatyyppeä: rakennemetafora, orientaatiometafora ja ontologinen metafora (Lakoff & Johnson 1980: 14–25). Kaikkia yhdistää se, että jokin käsite ymmärretään systemaattisesti toisen käsitteen välityksellä (Lakoff 1990: 50). Käsittelen seuraavaksi näistä kahta ensimmäistä, koska ne ovat tutkimukseni kannalta merkittäviä.

Rakennemetaforassa tiettyyn mielikuvaan liittyvät käsitteet kuvataan (engl. *mapping*) toiseen mielikuvaan; kokemus ymmärretään toisen kokemuksen kautta. Selittävää kokemusta kutsutaan lähdealueeksi ja selitettyä kohdealueeksi. (Lakoff 1990: 47–49, Evans & Green 2006: 296–297.) Lakoffin (1990: 47–49) mukaan kuvaus onnistuu, jos kokemusten välillä on ontologisia ja episteemisiä vastaavuuksia. Ontologisilla vastaavuuksilla tarkoitetaan entiteettien välisiä yhtäläisyyksiä. Esimerkiksi RAKKAUS ON MATKA -metaforassa rakastajat vertautuvat matkustajiin, suhde ajoneuvoon ja yhteiset päämäärät matkan kohteeseen. Episteemisillä vastaavuuksilla tarkoitetaan puolestaan tietorakenteita. Kun ajoneuvo hajoaa, se ei ole matkan kannalta hyvä asia, joten jotain pitäisi tehdä. Mahdollisuuksia on korjata ajoneuvo, jäädä ajoneuvoon istumaan tai hylätä ajoneuvo kokonaan. Tämä tilanne ja kolme esitettyä vaihtoehtoa ovat tietorakenteita, jotka voidaan kuvata rakkauden käsitteeseen: suhteen voi korjata, rikkinäiseen suhteeseen voi jäädä kärsimään ja odottamaan ihmettä tai vaihtoehtoisesti suhteen voi jättää. (mts. 47–49.) Kun vastaavuuksia löydetään tarpeeksi ja täten kuvaus onnistuu, voidaan todeta rakennemetafora KÄSITE A ON KÄSITE B, jossa A on kohdealue ja B on lähdealue.

Lähdealueen käsite on jotain konkreettista ja spesifiä, kun taas kohdealueen vastaavasti jotain abstraktia ja yleisluontoisempaa. Rakennemetaforat toteuttavat siten ääriskemaattista metaforaa YLEINEN ON SPESIFIÄ. (Lakoff 1990: 71.) Tarkastelen esimerkkinä rakkauteen liittyvää rakennemetaforaa PARISUHDE ON POTILAS, jossa abstrakti parisuhde (kohdealue) kuvataan konkreettiseen potilukseen (lähdealue):

a) Suhtemme **ei voi hyvin**.

- b) Miten hän voi elää noin **sairaassa** parisuhteessa?
 c) Emme saaneet suhdetta **pelastettua**.

Esimerkissä a parisuhde mielletään potilasentiteetiksi, joka kärsii epämääräisestä pahoinvoinnista. Tämä ymmärretään siten, että suhteessa on vaikeuksia. Esimerkissä b adjektiivi *sairas* viittaa siihen, että vaikeuksia on jo hyvin paljon, käsitteistäjän mielestä tavanomaista huomattavasti enemmän. Esimerkissä c parisuhde puolestaan rinnastuu potilaaseen, joka on menehtynyt terveydellisiin komplikaatioihin. Kuvitteellisen potilaan elämä on päättynyt, mikä merkitsee suhteen päättymistä.

Lakoff ja Johnson (1980: 77–82) osoittavat, että rakennemetaforat perustuvat kokemusten jäsentämiseen. Jokainen ihmiskokemus on jäsennettävissä ainakin kuuteen perusosa-alueeseen: osallistujat, osat, vaiheet, sekvenssi, kausaatio ja tarkoitus. Havainnollistan näiden osa-alueiden vastaavuuksia rakennemetaforassa taulukon 3 avulla, jälleen PARISUHDE ON POTILAS -metaforalla. Seuraavan sivun taulukosta 3 ilmenee, miten lähdealue ja kohdealue vastaavat vakiintuneessa käsittemetaforassa riittävän paljon toisiaan näillä kuudella perusosa-alueella.

Taulukosta 3 hahmottuu, miksi PARISUHDE ON POTILAS -rakennemetafora toimii. Molemmissa käsitteiden skeemoissa on kolme entiteettiä, joista kaksi (hoitajat/pari) kykenevät aktiivisesti vaikuttamaan kolmannen (potilas/suhde) tilaan ja yrittävät parantaa tätä. Osallistujat ja näiden toiminta vastaa toisiaan. Osat, vaiheet ja sekvenssit vastaavat niin ikään toisiaan: alkutila on toivottu perustila (terveys/onni), jota horjuttavat vastoinkäymiset (sairaus/konflikti), jotka aiheuttavat kärsimystä (fyysinen/henkinen) ja johtavat lopulta toivottuun alkutilaan tai ei-toivottuun loppuun (kuolema/ero). Kausaatio kiteyttää vastaavuuden: sairaus johtaa kuolemaan tai parantumiseen, parisuhteen ongelmat eroon tai onneen. Toimiva metafora syntyy siitä, että lähdealue rakennetaan näin osa osalta kohdealueen perustuksille (Lakoff & Johnson 1980: 81). Esimerkki osoittaa, miten tämä tapahtuu käytännössä – nähdään, että eri sarakkeilla kuvatut alueet vastaavat jokaisella rivillä toisiaan.

Orientaatiometaforassa lähdealueena on puolestaan aina spatiaalisuus, tarkemmin suunta. Suunta on luonnollinen kokemus, jonka jokainen ihminen omaksuu automaattisesti. Mahdollisesti siksi suuntaa tai orientaatiota käytetään usein metaforan lähdealueena: se on suora seuraus toimimisesta fyysisessä maailmassa, jossa kaikilla fyysisillä entiteeteillä on aina jokin sijainti ja suunta. (Lakoff & Johnson 1980: 117–119.) Metaforia, joissa tätä orientaatiota käytetään lähdealueena, kutsutaan orientaatiometakoriksi (mts. 14–21). Ne ovat siis rakennemetaforia, joiden lähdealueena on aina suunta.

	Lähdealue: potilas	Kohdealue: parisuhde
OSALLISTUJAT	Potilas ja hoitajat	Parisuhde ja sen osapuolet
OSAT	Terveys Sairastuminen Vaivoista kärsiminen (fyysinen) Parantuminen tai kuolema	Onnellinen yhdessäolo Konfliktit Konfliktien aiheuttama kärsimys (henkinen) Konfliktien selvittäminen tai ero
VAIHEET	<i>Esitila:</i> Potilas on terve. <i>Alku:</i> Potilas sairastuu. <i>Keskikohta:</i> Potilasta hoidetaan. Oireet pahenevat tai oireet helpottavat. Uusia oireita saattaa syntyä. <i>Loppu:</i> Potilas tervehtyy tai menehtyy. <i>Jälkitila:</i> Potilas on terve tai kuollut.	<i>Esitila:</i> Parisuhde on onnellinen. <i>Alku:</i> Parisuhteeseen ilmaantuu konflikteja. <i>Keskikohta:</i> Konflikteja selvitetään, ne pahenevat tai helpottavat. Uusia konflikteja saattaa syntyä. <i>Loppu:</i> Pari selvittää ongelmansa tai eroaa. <i>Jälkitila:</i> Osapuolet yhdessä tai erillään.
SEKVENSSI	Terveyttä seuraa sairastuminen. Sairastumista seuraa terveys. Sairastumista seuraa kuolema. Oireet lisäävät kärsimystä.	Onnea seuraa konflikti. Konfliktia seuraa onni. Konfliktia seuraa ero. Konfliktit lisäävät kärsimystä.
KAUSAATIO	Sairauden tuloksena on kuolema tai parantuminen.	Parisuhteen turbulenssin tuloksena on ero tai onni.
TARKOITUS	Parantuminen	Onni

Taulukko 3. PARISUHDE ON POTILAS -rakennemetafora jäsenneilynä.

Orientaatiometaforilla on usein suora vastine fyysisessä maailmassa; esimerkiksi metafora ILO ON YLHÄÄLLÄ voi perustua jo siihen, miten ihminen käyttäytyy. Iloinen ja itsevarma ihminen seisoo usein paremmassa ryhdissä kuin surullinen, joka saattaa roikottaa päätään ja vaipua lypsyyn. Tämä orientaatiometafora näyttäytyy myös aineistossani:

- d) Ja kun olin mä **down**, tiesin, ollut en yksin.
e) **Ylämäessä** tönin sua eteenpäin, **alamäessä** vauhtias jarrutan.

Esimerkissä d esiintyy puhekielen ilmaisu *down*, joka tarkoittaa ’olla alakuloinen tai masentunut’ (Paunonen 2017: 140). Englannin *down* on suoraan käännettynä *alhaalla*, ja metaforakin on lainautunut suoraan englannista (MW s.v. *down*). Täten *alhaalla* tarkoittaa surua, joka on ilon negaatio. Esimerkissä e viitataan samankaltaiseen metaforaan *ylämäestä* ja *alamäestä*. *Ylämäki* viittaa onnellisiin aikoihin ja *alamäki* puolestaan onnettomiin. Molemmissa esimerkeissä toteutuu orientaatiometafora ILO ON YLHÄÄLLÄ – jälkimmäisessä esimerkissä e skeemaa on vain käsitteistetty yksityiskohtaisemmin viittauksella konkreettiseen *mäkeen*.

Käsittemetaforien tarkastelu on laululyriikan kohdalla luontevaa, koska tekstilajiin kuuluu keskeisesti metaforien hyödyntäminen. PARISUHDE ON POTILAS -esimerkki valottaa sitä, miten paljon ensyklopedista taustatietoa yksikin metaforan käyttö voi aktivoida. Esimerkiksi metaforaa toteuttava lausuma *suhteemme ei voi hyvin* aktivoi koko käsittemetaforan jokaiseen osaan liittyvät ensyklopediset maailmantiedot, johon kuuluvat ainakin rakkauden, parisuhteen ja sairaanhoidon kehukset sekä se, että nämä tiedot ovat jollain tavalla yhteensopivia keskenään. Ilman näitä tietoja lausuma voi olla hämmentävä: miten abstrakti *suhde* voi ylipäättään voida huonosti? Viitataan sille johonkin muuhun? Metaforia käyttämällä lukijan taustatietoihin konstruoidaan aina kaikki metaforan toimintaan liittyvät tiedot, sillä muuten lähdealue ei yhdisty haluttuun kohdealueeseen, ja metaforaa ei voi ymmärtää. PARISUHDE ON POTILAS ja ILO ON YLHÄÄLLÄ ovat esimerkkejä täysin arkisiksi vakiintuneista käsittemetaforista, jotka vaativat vastaanottajilta tällaisia taustatietoja. Myöhemmin analyysini osoittaa, että etenkin rakkausmetaforat ovat aineiston konstruoidun lukijan taustatietojen kannalta merkittäviä (ks. luku 4.2.2).

3.4 Blendi

Käsittemetaforateorian heikkous on sen keskittyminen vakiintuneisiin metaforiin ja näiden merkityksiin; teorian mukaan olemassa on suhteellisen vakaa metaforien merkitysjärjestelmä, joka määrittää metaforien merkitykset. Näin ollen käsittemetaforat eivät ole varautuneet uuteen merkitysainekseen, joka syntyy käsitteiden yhdistämisen yhteydessä. (Evans & Green 2006: 436–437.) Tämän ongelman ottaa huomioon käsittemetaforateoriaa uudempi ja dynaamisempi teoria, Fauconnierin ja Turnerin (2002) hahmottelema blenditeoria (engl. *conceptual blending theory*). Blendi on toinen työkalu, jonka avulla voidaan jäsentää konstruoidun lukijan tietotaustaa.

Käsittemetaforat koostuvat kahdesta alueesta, lähde- ja kohdealueesta, mutta blendeissä eroteltavia alueita on vähintään neljä: blendiin syötettävät alueet, yleinen alue ja yhteen sulautunut alue, blendin varsinainen ”tulos”. Nämä alueet ovat mentaalisia tiloja, jotka muistuttavat käsittemetaforateorian käsitteitä siten, että ne voi jakaa sellaisiin elementteihin kuin tekijät, roolit, tapahtumat ja niin edelleen. Erona on se, että käsitteet ovat vakiintuneita ja valmiita tietorakenteita, kun taas mentaaliset tilat rakentuvat nopeastikin, kun merkitystä rakennetaan puhumalla ja ajattelemalla. (Evans & Green 2006: 403–405.) Fauconnier ja Turner (2002: 102) kuvaavat tiloja ”pieniksi käsitteellisen tason pakkauksiksi”, joille kehykset ja muut kognitiiviset mallit antavat muodon. Mentaaliset tilatkin ovat siten yhteydessä vakiintuneisiin skeemoihin, sillä nämä ovat tilojen merkitysaineksen pohjalla.

Mentaalisessa tilassa voisi esimerkiksi olla mielikuva siitä, miten vuorikiipeilijä X kiipesi Mount Rainier -vuorelle vuonna 2001 (Fauconnier & Turner 2002: 40). Tilan elementtien perusteella voisi käsitteistää ainakin seuraavat lausumat (mts. 40 mukailten):

- a) X kiipesi Mount Rainierin huipulle vuonna 2001.
- b) Mitä jos X olisi kiivennyt Mount Rainierille vuonna 2001?
- c) Hän uskoo, että kiipesit Mount Rainierille vuonna 2001.

Lausumat a, b ja c käsitteistävät saman mentaalisen tilan pohjalta: toimija, toiminta, toiminnan kohde ja ajankohta ovat samat. Lausumassa a on yksinkertainen väitelause, joka toteaa asiantilan faktana. Lausumassa b samasta sisällöstä käsitteistetään potentiaalisen tapahtuman mielikuva ja c:ssä mielikuva on kuvattu *hän*-pronominilla viitatus uskomuksena. Samaa mentaalisen tilan pakettia siirrellään näin ikään kuin skeemasta toiseen (väitelause, hakukysymyslause, uskomuslause), jolloin lausuman merkitysaines muuttuu, vaikka mentaaliseen tilaan pakattu mielikuva pysyy vakiona. Itse mielikuva on Fauconnierin ja Turnerin (2002: 102) termeillä ”kehystetty”, koska kyseessä on skeemaksi vakiintunutta toimintaa. Täten tämä mentaalinen tila toteuttaa VUORIKIPEILYN skeemaa, jonka sisältöön kuuluu ainakin KIIPEILIJÄ, KIIPEÄMINEN ja KIIVETTÄVÄ VUORI. Tämä osoittaa, miten mentaaliset tilat perustuvat skeemoihin.

Blendit koostuvat siis vähintään neljästä mentaalista tilasta: kahdesta syötetilasta, yleisestä tilasta ja tuloksena syntyvästä tilasta, itse blendistä (Evans & Green 2006: 403–405). Yleiseen tilaan piirtyvät syötetiloja yhdistävien elementtien skeemat. Syötetiloissa ovat tiloihin sisältyvät toteutumat näistä skeemoista. Blendi yhdistää syötetilojen informaation, minkä lisäksi siihen syntyy uutta merkitysainesta. (Fauconnier & Turner 2002: 40–44.) Esitän

seuraavaksi blendistä erään esimerkin, KIRURGI TEURASTAJANA (esimerkki lähteestä Evans & Green 2006: 404–405).

Yleinen tila	Syöte 1: KIRURGI	Syöte 2: TEURASTAJA	Tulos eli blendi
AGENTIN IDENTITEETTI	Kirurgi	Teurastaja	Kirurgi
AGENTIN ROOLI	Kirurgi	Teurastaja	Teurastaja
KOHDE	Potilas	Ruho	Potilas
TYÖVÄLINE	Skalpelli	Lihakirves	Skalpelli
TYÖTILA	Leikkaussali	Teurastamo	Leikkaussali
TYÖN TAVOITE	Parantaa	Paloitella	Parantaa
TYÖTAPA	Leikkaus	Teurastus	Teurastus
			Emergentti merkitys: epäpätevyys

Taulukko 4. KIRURGI TEURASTAJANA -blendin.

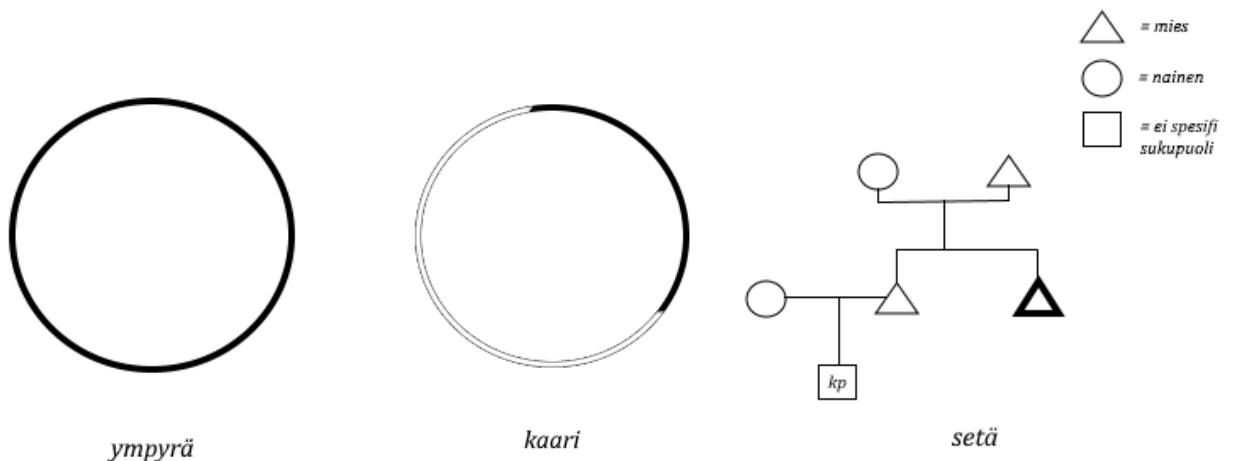
KIRURGI TEURASTAJANA osoittaa blendin merkittävän eron käsittemetaforaan: blendiin syntyy käsitteiden kuvauksen yhteydessä uutta merkitystä (*teurastajaksi* kutsuttu *kirurgi* ei ole pätevä työssään). Taulukko 4 esittää, miten blendi rakentuu: yleisellä tilalla on skeemoja, jotka molempien syötetilojen elementit toteuttavat (mm. AGENTTI → KIRURGI/TEURASTAJA, KOHDE → POTILAS/RUHO ja TYÖVÄLINE → SKALPELLI/LIHAKIRVES). Blendiin valikoituu syötetiloista tietyt elementit, mistä seuraa emergentti merkitys, jota ei ole yleisessä tilassa tai syötetiloissa. Blendin syntyy tässä tapauksessa siitä, että syötteet ovat tarpeeksi samankaltaisia; sen lisäksi, että ne toteuttavat samat skeemat, molemmat ovat ammattilaisia nisäkkäiden leikkaamisessa teräaseilla. Uusi merkitys syntyy puolestaan siitä, että vaikka käsitteet ovat samankaltaisia, työtavat eivät ole yhteensopivia. Kirurgi, jonka tavoite on parantaa ja työtapana teurastus, ei ole pätevä kirurgi. Siten *teurastajaksi* kutsuttu *kirurgi* on epäpätevä. (Evans & Green 2006: 404–405.)

Blendin, kuten käsittemetaforakin, vaatii lukijalta paljon ensyklopedista taustatietoa. Käsitteitä on osattava tulkita ehkä tarkemminkin kuin käsittemetaforien tapauksissa, sillä vastaavuuksien lisäksi lukijan on hahmotettava kontrastit, jotka synnyttävät blendin emergentin merkityksen, jotta uusi merkitys on tulkittavissa ”oikein”. Blendien syötealueet voivat myös olla hetkessä syntyneitä – niiden ei tarvitse olla millään tavalla vakiintuneita. Ne

voivat olla tämän vuoksi käsittemetforia haastavampia tulkita, sillä ne voivat odottaa dynaamisemman käsitejärjestelmän soveltamista merkityksen rakentumiseen. Tämän vuoksi blenditkin ovat konstruoidun lukijan tarkastelun kannalta olennaisia; ne hahmottavat esiin konstruoidun lukijan hallitsevia taustatietoja kohdissa, joissa käsittemetforan metodiikka ei riitä.

3.5 Kehys

Kognitiivisen kieliopin mukaan kielellisten ilmaisujen merkitykset muodostuvat etualalle kuviona piirtyvästä hahmosta (engl. *profile*) ja sen taustaksi tarvittavasta kehyksestä (engl. *base*) (Visapää 2008: 73). Kehys on ”osa kontekstia, joka on välttämätön hahmon ymmärtämiseksi” (Onikki 1994: 125). Hahmo on korosteisen huomion saanut osa kehyksen sisältämästä ensyklopedisestä merkitystaustasta, jonka predikaatio osoittaa (P. Leino 1993: 76–77). Esimerkiksi *maanantai*, *tiistai* ja *keskiviikko* eivät ole merkityksensä kannalta itsenäisiä, vaan ne aktivoivat VIIKON tietokehyksen, jota vasten hahmottuu niiden merkitys tietynä VIIKON osana (Langacker 2008: 67). Kielellisten ilmaisujen merkityssisältö perustuukin hahmon ja kehyksen yhdistelmään (P. Leino 1993: 74). Esimerkiksi MAANANTAI ja VIIKKO olisivat merkityksettömiä predikaatioita ilman toisiaan, sillä MAANANTAI hahmottuu osaksi VIIKKOA ja VIIKKO hahmottuu viikonpäivien kehykseksi.

Kuvio 3. Hahmot *ympyrä*, *kaari* ja *setä* kehyksiään vasten.

Kognitiivisen kieliopin kehys on siis kiteytettynä se tietotausta, jonka lausuman semanttinen sisältö vaatii, jotta se saa merkityksellisen hahmonsensa. Langacker (1987: 183–185) antaa hahmo/kehys-jaosta esimerkiksi *ympyrän*, *kaaren* ja *sedän* (ks. kuvio 3). *Ympyrä* on muoto, joka piirtyy kaksiulotteisen avaruuden perusalueelle. Se ei siis vaadi hahmottuakseen

muuta kuin tämän alan, jolle se piirtyy. *Kaari* vaatii kuitenkin pohjalle *ympyrän* abstraktia aluetta, jotta se hahmottuisi, koska *kaari* on *kaari* vain, jos se on osa *ympyrää*. *Kaari* on hahmo, joka muodostuu *ympyrän* taustaa vasten. *Setä* vaatii hahmottuakseen jo huomattavasti kompleksisemmän kehysen. Siihen kuuluvat ainakin lisääntyminen, sukupuoli ja perhesuhteet. *Setä* hahmottuu vain tätä kokonaista taustaa vasten isän veljeksi. (mts. 183–185.) *Sedän* esimerkki havainnollistaa myös sitä, miten kielen merkitykset ovat ensyklopedisia; yhden käsitteen merkitykseen kytkeytyy lukemattomien muiden käsitteiden merkityksiä (mts. 154).

Esimerkkien osoittaman välttämättömän tiedon lisäksi lausumiin liittyikin myös paljon tietoja, jotka eivät tule ilmi hahmossa (Visapää 2008: 77). Kielellisen ilmaisun kehys kattaa laajimmin käsitettynä kaikkien sen matriisiin kuuluvien kognitiivisten alueiden maksimaalisen vaikutusalan. Kapeammin käsitettynä se kattaa käsitteistykseen valittujen kognitiivisten alueiden välittömän vaikutusalan. (Langacker 2008: 66.) Hahmo onkin tietynlainen portti laajaan tietoverkoston, jonka rajat ovat häilyvät (Onikki 1994: 124–125; Langacker 1987: 163). On vaikea sanoa, mihin ymmärtämiseen vaadittu tietoverkosto rajautuu; esimerkiksi predikaatio MAANANTAI aktivoi skemaattisimmillaan AJAN skeeman, joka sekkin on välttämätön MAANANTAIN ymmärtämisen kannalta. Rajautumista voi selittää esimerkiksi keskeisyyden avulla: tietyt tietoverkoston osat ovat tietyn ilmaisun käytön yhteydessä useammin relevantteja kuin muut, joten ne vakiintuvat käytössä keskeisiksi osiksi ilmaisun merkitysisältöä (Langacker 1987: 158–161). Sen vuoksi esimerkiksi MAANANTAI aktivoi tietyn osan viikosta, eikä esimerkiksi tietoa ajan syklisestä rakenteesta.

Hahmo/kehys-jaolla on kiinteä yhteys kuvio/tausta-jakoon, mutta aivan samasta ilmiöstä ei ole kyse. P. Leino (1993: 74) toteaa, että hahmo on predikaation kuvio ja kehys sen tausta. Tämä perustuu siihen, että hahmo on taustasta korosteisen huomion saava osarakenne (mts. 77). Langacker (1987: 187) toteaa niin ikään, että hahmoa voisi pitää predikaation kuviona, koska se on se osa kehystä, joka saa huomion. Kuvio ei kuitenkaan hänen mukaansa aina ole ilmaisun hahmo. Esimerkkinä hän esittää lausekkeen *lentokoneen laskeutuminen* (engl. *the plane's descent*), jossa *lentokone* on liikkuvana entiteettinä perinteisen määritelmän mukaan huomion saava aktiivinen kuvio, mutta hahmoksi asettuu *laskeutumisen* liikerata. (mts. 187.) Hahmo on kuitenkin se osa kehystä, jonka predikaatio nostaa tarkasteltavaksi; tässä mielessä voisi sanoa, että hahmo/kehys on kuvio/taustan elaboraatio, joka on erikoistunut rajaamaan predikaatioiden merkitysaineksen korosteisimman osarakenteen ensyklopedisesta taustasta.

CG:n kehyksen lisäksi kehysemantiikassa on puhuttu myös hieman erilaisista kehyksistä (engl. *frame*). Fillmore (2003 [1977]: 251; 2003 [1978]: 282) viittaa vanhemmissa artikkeleissaan kehyksellä tietorakenteeseen, joka määrittää sen, mitä tiettyjä leksikaalisia elementtejä vaaditaan, jotta voidaan puhua jostakin tietyistä skemaattisista tapahtumatyypistä (engl. *scene*). Tapahtumatyyppi on ideaalistus jostakin maailmassa havaittavissa olevasta tilanteesta tai kokemuksesta. Tapahtumatyypistä johdetaan skeema: prototyyppisestä kaupanteosta voidaan esimerkiksi muodostaa skeema, jossa kaksi agenttiivista entiteettiä tekevät vaihtokaupan jonkin sopimuksen perusteella (Fillmore 2003 [1977]: 228–233.) Käänteisesti tämä tarkoittaa myös sitä, että tietyt leksikaaliset elementit aktivoivat yhdessä jonkin kehyksen – jos puhun tarpeeksi *suudelmista*, *sormuksista* ja *valkoisista mekoista*, kuulijan mieleen saattaa hahmottua jokin tietty tapahtumatyyppi, johon nämä sanat tiiviisti kytkeytyvät.

Myöhemmin Fillmore (1982) tarkentaa kehyksen termiä. Ensinnäkin Fillmore (1982: 111) toteaa, että kehys on ”mikä tahansa erilaisten käsitteiden muodostama järjestelmä, jossa yhden osa-alueen ymmärtämiseksi täytyy ymmärtää koko rakenne, johon osa sopii”. Toiselta määritelmältään kehys on ”kategoria, jota jäsentää jokin sen muodostumiseen ohjannut konteksti” (mts. 119). Tapahtumatyypit ovat yksi esimerkki tällaisesta kontekstista, joka synnyttää kategorian; kaupankäyntiskenaarion avulla voi osoittaa, miten tiettyjen verbien (kuten *ostaa* ja *myydä*) taustalle tarvitaan kontekstiksi kaupankäynnin tapahtuman kognitiivinen malli, jossa on tietyt toimijat (*asiakas*, *myyjä*, *tuote* ja *valuutta*), jotta verbien merkitys on mahdollista ymmärtää. Kehyksenä toimiva tapahtumatyyppi antaa sanoille merkityksen, sanat puolestaan aktivoivat kehyksen puhujien mielissä. (mts. 116–117.) Näin kehyksen kategorisoima sanasto ja sen pohjalla oleva kognitiivinen malli ovat toisistaan erottamattomia ja luovat yhdessä merkitysainesta.

Konkreettinen esimerkki kehystä jäsentävästä kontekstista on kaupankäynnin prototyyppinen tapahtumatyyppi.³ Esimerkiksi verbit *myydä*, *ostaa* ja *kuluttaa* ovat merkityksellisiä vain, jos käsittää kaupantekokehyksen kokonaisuudessaan – ja toisaalta sana *myydä* implikoi ympärilleen kaikki kaupanteon prototyyppiset entiteetit. Prototyyppinen KAUPANTEKO sisältää neljä oliota (ASIAKAS, MYYJÄ, TUOTE ja VALUUTTA), kaksi relaatiota (omistussuhteet) sekä prosessin, joka siirtää toteutuessaan TUOTTEEN ASIAKKAAN haltuun ja VALUUTAN MYYJÄN haltuun. Kehyksen ansiosta esim. *maksoin vitosen* aktivoi myös mielikuvan siitä, että tilanteessa oli mukana sekä MYYJÄ että TUOTE, vaikka kumpaakaan ei mainita

³ Fillmoren (1982: 117–118) mukaan kehyksien sisältämät osat kulttuuria tapaavat saada prototyyppisen muodon, eivätkä ne ole ”todellisia oletuksia siitä, millainen maailma on”.

eksplisiittisesti (Fillmore 2003 [1977]: 227). Jokaiseen kehykseen kuuluvaan verbiin on koodattu nämä toimijat: ilman niitä prosessit eivät toteudu. Siksi on ymmärrettävä koko kehyksen sisältö, jotta voi ymmärtää sen osien sisällön (Fillmore 1982: 116–117).

Miten kehyksen sisältöä voi jäsentää systemaattisesti? Ziem (2014: 228, 241) toteaa, että kehyksissä, kuten kaikissa skeemoissa, on tietyt tietopaikat, niihin sopivat täytearvot ja vakioarvot. Tietopaikat määrittävät, millaisella informaatiolla skeemaa voi elaboroida; huoneen mielikuvaskaemaa voi tarkentaa kuvaamalla kattoa tai lattiaa. Täytearvot ovat tietopaikkoihin sijoitettua informaatiota. Vakioarvot ovat täytearvoja, joiden olemassaolon voi skeeman kohdalla olettaa: huoneella on oletettavasti katto, vaikka sitä ei heti havainnoisi. (mts. 228.) Kehykseen osallistuvat entiteetit ja prosessit voi puolestaan saada selville kysymyksillä, jotka liittyvät lausumaan, jolla kehys aktivoidaan (mts. 257–264). Esimerkiksi *x kirjoittaa kirjettä* aktivoi kirjekehyksen, jonka paikkoja voi selvittää muun muassa kysymyksillä *kuka kirjoittaa, kenelle kirjoitat ja mitä kirjoitat* (Fillmore 2003 [1977]: 65). Kehyksessä on siis ainakin agentiivinen olio, joka kirjoittaa (*kuka*), passiivinen vuorovaikutuksen kohde (*kenelle*) ja itse kirjoituksen kohde (*mitä*). Metodi on huomattavan samankaltainen kuin Lakoffin (1990: 68–72) yleisen tason metaforan rakentaminen, jossa erotellaan kohdemetaforasta mm. osallistujaentiteetit, tapahtumarakenne, kausaalirakenne ja aikarakenne, minkä jälkeen kohderakenteesta voidaan luoda skeema. Hyödynnän tätä metodia myöhemmin tässä työssä, kun jäsennän lyriikan kokemuksia osiin.

CG:n hahmo/kehys-jako ja Fillmoren kehykset ovat monella tavalla hyvin samanlaisia – niin samanlaisia, että niitä erottavat mahdollisesti vain niihin liittyvät teoriat (Ziem 2014: 25). Molempien tausta-ajatuksena on se, että jokainen kielellinen lausuma on osa jotain tietorakennetta, joka täytyy ymmärtää, jotta lausuman voi ymmärtää. CG:n kehys on kuitenkin spesifimmin juuri se ensyklopedinen tietotausta, josta hahmo saa merkityksellisen muotonsa (Langacker 1987: 183). Fillmoren kehystä (*frame*) käytetään tyypillisesti silloin, kun puhutaan juuri tapahtumatyypeistä, kuten mainitsemastani kaupankäyntitapahtumasta (J. Leino 2001: 72). Myös Fauconnier ja Turner (2002: 102) käyttävät *framea* nimeämään skeemoja joistain vakiintuneista tapahtumatyypeistä. Tässäkin työssä kehyksellä viitataan juuri johonkin tapahtumatyyppiin, jolla on jokin vakiintunut muoto: osallistujatyypit, edeltäneet tapahtumat, tulevat tapahtumat ja niin edelleen. Ne voi ymmärtää skeemojen matriisiksi, jossa tiettyjen skeemojen kimppuuntuminen yhteen on vakiintunut tiettyyn muotoon, jolla on tietty merkitys. Näin ymmärrettynä termeillä on ero, ja niiden käyttäminen samanaikaisesti on mielekästä.

Termien samankaltaisuus on muodostanut fennistisen ongelman. Kuten J. Leino (2001: 71–72) toteaa, *kehys* on käännettynä problemaattinen termi, jota on käytetty

monipuolisesti. *Kehyksellä* on tarkoitettu vaihtelevasti sekä Fillmorelaista tapahtumatyyppi-*framea* (mm. J. Leino 2001) että kognitiivisen kieliopin taustatieto-*basea* (mm. Visapää 2008). Lisäksi kuvio/tausta-jaon *tausta* voi sekoittua *base*-kehyyksen merkitsemiin taustatietoihin (ks. Etelämäki –Herlin – Jaakola – Visapää 2009: 180, jossa taustatiedoista puhutaan termillä *tausta*). Tässä työssä viitataan tästedes *kehys*-termillä juuri KAUPANTEON kaltaiseen mielikuvaskaemaan, joka on johdettu jostakin tapahtumatyypistä. CG:n *base*-termin käännän vastedes *taustaksi*, joka on kuitenkin varsin sopiva termi, koska kyseessä on käsitteistyksen *taustalle* asettuva tieto.

Kehysten tarkastelun anti konstruoidun lukijan näkökulmasta on ilmeistä. Jotta puhuja voisi ymmärtää yhdenkin kehyyksen osa-alueen, hänen täytyy hallita koko tietorakenne (Petrucci 1995: 279, Fillmore 1982: 116–117). Sama pätee myös hahmon kehyykseen (Langacker 2002 [1991]: 5). Tarkastelemalla aineistossa esiintyviä kehysten osia on siten mahdollista tarkastella, millaisia kehyyksiä osat aktivoivat. Kehyykset tarjoavat keinon tutkia, millaisia taustatietoja konstruoidulta lukijalta odotetaan, jotta tekstiä voi ymmärtää ja tulkita. Kehyykset antavat odotetulle ensyklopediselle taustatiedolle muodon, josta voi vetää konkreettisia johtopäätöksiä taustatietojen luonteesta. Tämän aineiston kohdalla etenkin prototyypin rakkauden kehyysosoittautuu keskeiseksi osaksi konstruoidun lukijan hallitsemia taustatietoja.

4 Konstruoitu lukija aineistossa

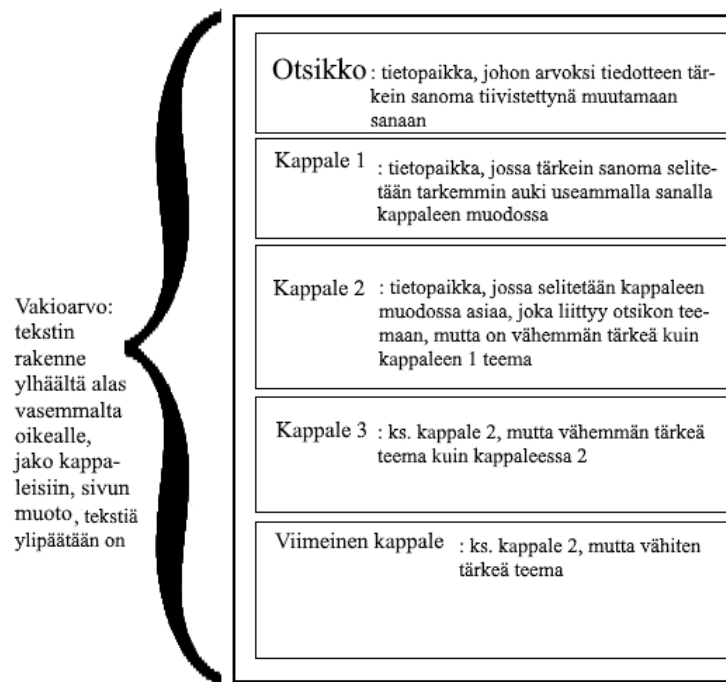
Tässä luvussa analysoin konstruointia lukijaa aineistossa soveltamalla aiemmassa luvussa käsittelemääni teoriaa. Aloitan tarkastelemalla sitä, mitä taustatietoja konstruoidun lukijan tulee hallita laululyriikan tekstilajiin liittyen, jotta tämä ymmärtäisi laululyyrisiä tekstejä. Sen jälkeen etenen taustatietoihin, jotka lukijalle konstruoidaan rakkauden teemaan liittyen. Rakennan konkreettisen rakkauden kehyyksen prototyypin, jonka konstruointi lukija tunnistaa ja ymmärtää, minkä jälkeen tarkastelen sitä, millaisia taustatietoja kehyyksen ja siihen liittyvien metaforien tulkinta ja ymmärtäminen vaativat konstruoidulta lukijalta aineistossa. Seuraavaksi siirryn rakkaudesta teksteissä käytettyihin termeihin ja nimeämisiin; analysoin ensin spesifejä (kuten nimiä) ja teksteissä luotuja uusia termejä, minkä jälkeen tarkastelen näiden vastakohtia, eli skemaattisia ja vakiintuneita termejä. Lopulta tarkastelen konstruointia lukijaa perspektiivin ulottuvuuden lävitse. Aloitan tutkimalla tekstien puhekielen piirteitä ja pohtimalla, mitä ne merkitsevät konstruoidun lukijan tarkkailupisteen kannalta.

Esimerkeissä erotan yleisten käytäntöjen mukaisesti säkeet toisistaan vinoviivalla (/). Erityishuomion saavat kohdat **lihavoim** ja mahdolliset toissijaisen huomion saavat kohdat alleviivaan. Tekstissä esiintyy myös KAPITEELEJA, joilla merkitsen predikaatioita, kuten käsittemetaforia (esim. RAKKAUS ON MATKA). Liitän jokaisen esimerkin perään esittäjän ja kappaleen nimen muotoon (Esittäjä: *Kappale*), jotta aineistoon pääsisi helposti halutessaan käsiksi. Tämän vuoksi nimeän juuri esittäjän, en kirjoittajaa. Kirjoittajat saa halutessaan selville aineiston lähteestä.

4.1 Konstruoitu lukija tekstilajissa

Tekstilajikin on skeema, jossa jokin vakiintunut muoto on yhdistynyt tiettyyn funktioon. Tällaisen skeeman toteutuma on silloin tekstilajia edustava spesifi teksti. (Jaakola 2012: 539.) Tekstilaji on siten skeema, joka on osa sitä toteuttavan tekstin konstruoidun lukijan tietotaustaa. Se on kehys, joka lukijan on ymmärrettävä, jotta tekstin voi ymmärtää. Tässä luvussa tarkastelen sitä, mitä tämä tarkoittaa konkreettisesti – mitä konstruoidun lukijan on tiedettävä tekstilajista, jotta tämän edustajaa voi lukea ymmärrettävästi? Seuraavaksi käyn läpi laululyriikan skeeman rakennetta, rekisteriä ja funktiota. Pohdin, miten nämä seikat vaikuttavat konstruoituun lukijaan tekstissä, joka on tämän skeeman toteutuma.

Komppa (2001) on tutkinut lukijuutta tiedotteen tekstilajissa ja ottaa tutkimusnäkökulmaksi esimerkiksi tiedotteen rakenteen. Tiedotteet kirjoitetaan standardirakenteen mukaisesti: otsikkoon ja ensimmäisiin lauseisiin tiivistetään tärkein sanoma, minkä jälkeen tuodaan esiin vähemmän tärkeitä asioita, ja lopulta vähiten tärkeimmät aiheet esitetään lähimpänä tekstin loppua. Standardirakenteen noudattaminen hahmottaa tiedotteeseen lukijan, joka on tottunut tähän rakenteeseen ja odottaa sitä osana asiallista tiedotusta. (mts. 26, 81–82.) Tämän voi muotoilla myös toisin: standardirakennetta noudattavaan tiedotteeseen kirjoittuu lukija, joka tuntee tiedotteen skeeman ja tulkitsee tekstejä skeeman toteutumina. Tiedotteen konstruoima lukija osaa tämän seurauksena etsiä tekstistä tärkeimmän tiedon ja ymmärtää, että tiedote pyrkii informoimaan lukijaa ja vaikuttamaan tähän. Tiedotteella on tietyt tietopaikat, joihin sopivat tietyt täytearvot, ja rakenne yleensä on sen vakioarvo (ks. kuvio 4 seuraavalla sivulla).

Kuvio 4. Tiedotteen skeeman tietopaikat ja vakioarvot.

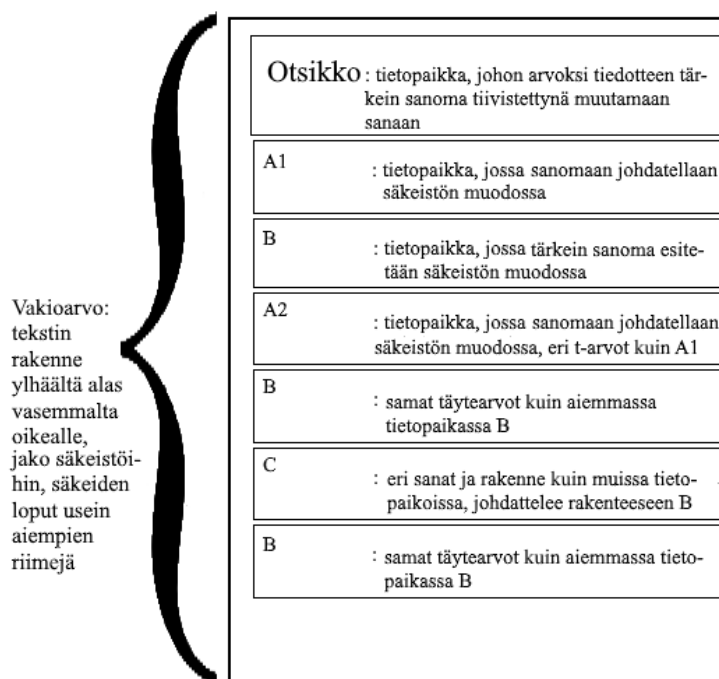
Aineistooni rakentuu niin ikään konstruoitu lukija, joka osaa lukea aineiston tekstilajia, tässä tapauksessa laululyriikkaa, ja hahmottaa sen siten kuvion 4 kaltaisena rakenneskeemana. Konstruoitu lukija ymmärtää, että laululyriikat jakautuvat säkeistöihin, jotka jakautuvat säkeisiin, ja että yksi säkeistö voi toistua useamman kerran. Esimerkiksi seuraava ote ei olisi merkityksellinen hahmo ilman skeeman taustaa:

1) Odotanko turhaan sua sittenkin? / Mitä jos vaan käy niin kuin muillekin? /
 Välimatka piinaa ja painaa mua. / Kuka päättää, ketkä saa onnistua? /
 Oo siellä jossain mun. /
 Linja on huono nyt. / Soita taas huomenna. /
 Odotanko turhaan sua sittenkin? / Mitä jos vaan käy niin kuin muillekin? /
 Välimatka piinaa ja painaa mua. / Kuka päättää, ketkä saa onnistua? /
 Oo siellä jossain mun. (PMMP: *Oo siellä jossain mun*)

Esimerkissä 1 ovat PMMP:n *Oo siellä jossain mun* -kappaleen kaksi viimeistä kertosäettä, joiden välissä on yhden säkeen mittainen väliosa. Sama tekstin osa toistuu siis identtisenä lähes perätysten. Jos teksti edustaisi lähes mitä tahansa muuta tekstilajia, se olisi hyvin outoa –

esimerkiksi uutisen tekstilajissa toistuminen olisi hämmentävää. Esimerkki 1 on kuitenkin toteutuma laululyriikan skeemasta, kun taas uutisartikkeli olisi toteutuma uutisartikkelin skeemasta. Osien toistuminen taas on laululyriikalle prototyypinen ominaisuus, joka on korostunut etenkin popmusiikissa – siihen on vakiintunut esimerkiksi kappalerakenne [A, B, A, B, C, B], jossa A on säkeistö, B kertosäkeistö ja C väliosa (Salo 2006: 89–90, B ja C vaihdettu toisinpäin). Skeemalle on siis tyypillistä, että kertosäkeistö B toistuu, ja lisäksi esimerkki 17 toteuttaa vakiintuneen loppurakenteen [B, C, B].

Jos laululyriikan rakenneskeemaa (ks. kuvio 5) vertaa edeltävään kuvion 4 esittämään tiedotteen rakenneskeemaan, ero on ilmeinen. Kolmessa tietopaikassa (kertosäkeistö B) esiintyy täsmälleen samat täytearvot, joten ensimmäinen B asettaa arvot samalla myös seuraaville kertosäkeistöille. Joukot [A1, A2] ja [B, B, B] toteuttavat myös keskenään saman rakenteen. Kuvioiden vertaaminen havainnollistaa, miten rakenneskeemat poikkeavat toisistaan ja miten eri tekstilajien lukijat tarvitsevat eri tietoja taustalle, jotta tekstin merkityksellisyys hahmottuu. Toisto popmusiikin laululyriikassa on niin vakiintunut ominaisuus, että saattaa olla hankala hahmottaa, että näin todella on. Jos täytearvojen toistuvuuden toisaalta asettaisi tiedotteen skeeman tietopaikkoihin, olisi selvää, että skeema ei toteutuisi mielekkäästi. Oikea skeema siis tarvitaan taustaksi – aineistoni konstruoitu lukija hallitsee laululyriikan rakenteen skeeman.

Kuvio 5. Laululyriikan skeeman tietopaikat ja vakioarvot.

Lukemisprosessin kannalta on merkittävää, että lukija osaa tunnistaa toistuvuuden skeeman keskeiseksi ominaisuudeksi. Tätä voi tarkastella myös kuvio/tausta-jaon avulla. Jaon mukaisesti huomio kiinnittyy lausumassa siihen, mikä on muuhun nähden poikkeavaa, kuten valkoiseen liikkuvaan pisteeseen mustalla staattisella taustalla (Langacker 1987: 120–122). Tämä johtuu siitä, että merkityksen muodostaminen on jatkuvaa vertailua; taustan eri pisteet rekisteröityvät vertailussa samankaltaisina, mutta kuvio on niistä poikkeava. Kun lukija käsitteistää vastaanottamaansa tekstiä, kuvioiksi nousevat hahmot korostuvat vastaavalla tavalla verrattuna muihin elementteihin. Tietyn tekstin osan toistaminen identtisenä olisi jonkin muun tekstilajin skeemaa vasten valkoisen pisteen kaltainen kuvio, joka veisi lukijan huomion käsitteistysprosessissa – toisin sanoen itse asiasisältö jäisi taka-alalle. Jotta näin ei kävisi ja tulkinta olisi järkevä, konstruoidun lukijan täytyy tuntea laululyriikan skeema. Toisena vaihtoehtona lienee hierarkiassa ylempänä olevan lyriikan skeeman tunteminen, sillä laululyriikan erikoispiirteet periytyvät lyriikan tekstilajista. Samoin esimerkiksi toisen lyriikan skeeman toteuttavan skeeman tunteminen voi auttaa. Konstruoitu lukija tuntee laululyriikan skeeman tai mahdollisesti muun lyriikan skeeman; näin merkityksen kannalta epäolennaiset hahmot eivät nouse kuvioiksi konstruoidun lukijan käsitteistysprosessissa.

Skeemaan tuntemiseen ja oikean taustan rakentamiseen liittyy myös tekstilajin rekisteri. Laululyriikalle tyypillistä on puhekielisyyys (Salo 2006: 42). Toisien tekstilajien taustoja vasten puhekieli esittäytyisi ylikohosteisena ja jättäisi asiasisällön varjoonsa. Laululyriikkaan tämä sääntö ei päde, koska skeemaan kirjautuu tieto, että puhekieltä ja yleiskieltä voi sekoittaa keskenään. Puhekielisyyttä ilmenee tiheään esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

2) **Oo** siellä jossain **mun**. (PMMP: *Oo siellä jossain mun*)

3) Meikit naamoilla **me naurettiin**. (Kaija Koo: *Supernaiset*)

Esimerkissä 2 yleiskielen normeja rikotaan puhekielen muodoilla *oo* ja *mun*, jotka luonnollisesti kääntyisivät yleiskielelle muotoihin *ole* ja *minun*. Hahmon ja kehyksen kielellä verbi *oo* ja persoonapronomini *mun* voivat saada nämä muodot, koska ne heijastuvat hahmoina lyriikan skeeman asettamaa kehystä vasten. *Ole* ja *oo* ovat molemmat elaboraatioita samasta skeemasta: [[’olla’] + [yksikön 2. persoona] + [imperatiivi]]. Lausumien erona on se, minne ne sijoittuvat sosiolingvistisyyden kognitiivisella alueella; *oo* asettuu puhekielen alalle, *ole* yleiskielen. Laululyriikan tapauksessa, kuten esimerkissä 2, toteutuma voi olla kumpi tahansa,

koska se on vakiintunut osaksi skeemaa. Esimerkissä 3 verbi *nauraa* taipuu vastaavasti yleiskielen monikon 1. persoonan imperfektin (*me nauroimme*) sijasta passiivin imperfektiin (*me naurettiin*). Passiivin käyttö monikon 1. persoonan yhteydessä on normatiivista juuri puhekielessä (Helasvuo & Laitinen 2006: 176, Mantila 2004: 325). Sama ilmiö tapahtuu: *naurettiin* hahmottuu sosiolingvistisen kognitiivisen alueen puhekielialalle, mikä on mahdollista, koska tämän alan aktivoiminen on vakiintunut laululyriikan skeemaan.

Esimerkit 2 ja 3 osoittavat puhekielisyyden osa-alueella samaa kuin esimerkki 1 rakenteen kohdalla. Konstruoitu lukija tuntee laululyriikan skeeman ja osaa asettaa sen hahmojen taustalle. Muuten taustasta nousisi kuvioksi puhekielinen sanavalinta, ei tekstin välittämä viesti. Lyriikassa tilanne voi olla jopa päinvastainen; poikkeava kieli nostaa asian huomion alaiseksi etualalle (Lyytikäinen – Viikari – Kantokorpi 1990: 26–27). Konstruoitu lukija käsittää puhekielen osaksi tämän tekstilajin skeemaa. Tarkastelen myöhemmin luvussa 4.4.1, millaisia puhekielen piirteitä aineistossa ilmenee ja mitä se merkitsee konstruoidun lukijan kannalta.

Tekstilajia voi tarkastella myös sen toiminnallisuuden perusteella. Komppa (2001: 24) toteaa, että energiayhtiöiden tiedotteisiin kirjoittuu lukija, joka on kiinnostunut energia-asioista. Tämä johtuu tiedotteen informoivasta funktiosta, joka konstruoi tekstiin informaatiota vastaanottavan ja siten tarjotusta informaatiosta kiinnostuvan lukijan. Logiikka pätee kuitenkin myös laululyriikkaan: tekstiin konstruoidaan lukija, joka on kiinnostunut sen asiasisällöstä. Muussa tapauksessa tekstin rooli tiedon välittäjänä olisi mieleton. Laululyriikan pohjalla on kertomuksen skeema, sillä siinä kuvataan kertojan kokemia tai havaitsemia kokemuksia tarinallisesti (ks. Mäntynen & Pietikäinen 2019: 81, 89). Kiinnostuksen kohteena on siis tarina, sen osapuolet ja kokemukset. Voisi siis yleistää, että konstruoitu lukija on kiinnostunut inhimillisistä toimijoista ja heidän kokemuksistaan, olivat ne sitten millaisia tahansa.

Puran aineistosta kertomuksen skeemaa Lakoffin (1990: 68–72) menetelmällä, jossa teksti jäsennetään yleiseksi tietorakenteeksi erottelemalla siitä esimerkiksi toimijat, tapahtumat ja kausaatorakenteet. Analysoitavaksi valitsin satunnaisesti Laura Närhen kappaleen *Siskoni* (tiiviyden nimissä ensimmäisen kertosaakeiston loppuun):

- 4) Kumpi meistä äidin pieni lempilapsi on? / Kenen hiukset ovat pellavaa ja kultaa? / Kumpi isän ruusuksista tärkeämpi on? / Kenen olkapäällä taivaanlintu laulaa? /

Sinä olet minun siskoni, / en tahdo, että kilpailumme jatkuu. / Sydämeni murtuu.
 / Sinä olet minun siskoni, / en tahdo, että erkanemme koskaan. / Tule mua vastaan,
 / oi, siskoni mun. (Laura Närhi: *Siskoni*)

Tekstistä on eroteltavissa seuraavat toimijat ja tapahtumat:

On olemassa henkilö, jolla on äiti, isä ja sisko.
 On epäselvää, kumpi sisaruksista on *äidin lempilapsi* ja *isälle tärkeämpi*.
 Henkilö ja hänen siskonsa kilpailevat jostakin, mikä murtaa henkilön sydämen.
 Henkilö ja hänen siskonsa ovat erkanemassa, vaikka henkilö ei sitä tahdo.

Kiinnostuksen hypoteesin pohjalta on siten oletettava, että konstruoitu lukija on tämän tekstin kohdalla kiinnostunut näistä toimijoista (henkilö, sisko, äiti, isä) ja heitä koskevista keskeisistä kuvatuista tapahtumista (sisaruksien kilpailu, siitä seuraava suru ja erkaantuminen). Toimijat ovat ihmisiä ja tapahtumat ihmisen kokemuksia, jotka tulkitaan tämän näkökulmasta. Konstruoitu lukija on siis tämän jäsenyyksen perusteella kiinnostunut ihmisistä ja heidän kokemistaan tapahtumista ja tunteista. Tämä on hyvin skemaattisesti ilmaistu, mutta näin väittämä pätee aineistoon yleisesti.

Laululyriikan tekstilajin piirteisiin kuuluu myös luova kieli, joka vaatii konstruoidulta lukijalta kykyä mukauttaa kielivarastoaan. Luovalla kielellä tarkoitan sellaisia lausumia, jotka eivät ole vakiintuneet yksikön asemaan. Tämän vuoksi aineistossa esiintyy esimerkiksi luovia metaforia (ks. luku 4.2.2) ja vakiintumatonta termistöä (ks. luku 4.3.1), joskin varsin vähän. Näitä teemoja käsittelemme myös muissa luvuissa, mutta on tarpeen mainita, että nämä lienevät tekstilajille ominaisia ja vaativat konstruoidulta lukijalta kykyä tulkita kieltä siten, etteivät luovat ilmaisut ole ”väärin”, vaikka ne poikkeavat vakiintuneista vaihtoehdoista.

Konstruoidun lukijan kannalta tekstilaji on merkittävä, sillä tekstilajin skeema täytyy tunnustaa taustaksi, jota vasten tekstin hahmot piirtyvät. Aineiston konstruoitu lukija tuntee laululyriikan rakenteelliset erikoispiirteet ja rekisterin, sillä muuten tekstejä olisi mahdoton ymmärtää. Teksteissä melko kohosteisten piirteiden tuntemattomuus voisi johtaa siihen, että vastaanottaja saattaisi käsitteistää ne tekstin kuvioiksi itse kirjoitetun viestin sijaan, jolloin merkitys jäisi taka-alalle muodon varjoon. Useimmat tekstilajit eivät esimerkiksi jakaudu säkeisiin, toista samaa sisältöä tai sisällä puhekielen piirteitä. Jos lukija hallitsisi joitain näistä yleisistä tekstilajeista, kuten uutisen, ja lukisi laululyriikkaa niiden tekstilajien muodostamaa taustaa vasten, rakenne-erot hahmottuisivat poikkeavuuksien takia kuvioiksi,

vaikka ne olisivat laululyriikan tuntevan käsitteistämänä osana taustaa. On siis ilmeistä, että konstruoitu lukija tuntee laululyriikan skeeman hyvin. Tämän lisäksi tekstilaji antaa ilmi, että konstruoitu lukija on kiinnostunut inhimillisistä kokemuksista, eikä niinkään tekstien tarjoamasta informaatiosta. Laululyriikkaan konstruoidaan samalla myös lukija, jolla on kyky vakiintuneesta poikkeavaan kielenkäyttöön. Aineiston konstruoitu lukija hallitsee hyvin laululyriikan tekstilajin tai mahdollisesti jonkin toisen lyriikan lajin, jonka erikoispiirteet ovat samankaltaiset.

4.2 Rakkauden tietotausta

Seuraavassa kahdessa luvussa tarkastelen konstruoidun lukijan tietotaustaa. Otan näkökulmaksi teeman, joka lävistää ja yhdistää koko aineiston – rakkauden. Rakennan aluksi prototyypin rakkauden kehyksen rautalankamallin, joka jäsentää sitä, millaisena rakkaus aineistossa hahmottuu ja millaisen skeeman konstruoitu lukija siitä tuntee. Sen jälkeen tarkastelen konstruoidun lukijan tietotaustaa rakkauskehyksen ja -metaforien lävitse.

4.2.1 Rakkauden prototyyppi kehyksenä

Kehys, jota vasten sanat saavat merkityksensä, on usein prototyyppinen käsitys jostain ympäröivän kulttuurin osasta (Fillmore 1982: 117–118). Esimerkkinä tällaisesta kulttuurin osasta on rakkaus, joka on *SuomiLOVE*-aineistossa useiden sanojen ja kokonaisten laululyriisten teosten merkitysten taustana. Koska rakkaus on niin kompleksinen ja monia eri muotoja saava käsite, kehykseksi muodostuu sen länsimaiseen kulttuuriin ideaalistunut prototyyppi: romanttinen kahden ihmisen välinen suhde, jossa kaksi puolikasta muodostaa eheän kokonaisuuden. Tässä luvussa hahmottelen rakkauden kehykselle muodon, jotta voin hyödyntää kehystä konstruoidun lukijan taustatietojen tarkastelussa. Perustan rakkauden prototyypin kehyksen Tissarin (2003) ja Kövecsesin (1988, 2000) tutkimuksiin rakkauden vakiintuneista metaforista sekä omaan tutkimusaineistooni.

Rakkauden kehys on työkalu, jolla on mahdollista tarkastella ja jäsentää konstruoidun lukijan tietotaustaa aineistossa. Aineistossa tekstien ymmärtäminen ja tulkinta vaatii usein rakkauden kehyksen hallitsemista tai tuntemista, joten kehys sinänsä on jo osa konstruoidun lukijan hallitsemia taustatietoja. Lisäksi kehys auttaa jäsentämään sitä, mitä

kaikkea konstruoidun lukijan tulee tietää tai tuntea, jotta tietyt lyriikoiden lausumat ovat merkityksellisiä, sillä kehyksen osan ymmärtäminen vaatii koko kehyksen ymmärtämistä (Fillmore 1982: 111, Petruck 1995: 279). Samalla selviää, mihin kielellisiin elementteihin kehyksen muodostuminen perustuu, eli mikä aktivoi kehyksen läsnäolon. Kun puhun kehyksen aktivoimisesta, tarkoitan sitä, että kehys tulee osaksi puhetilannetta hahmojen merkityksiä täydentäväksi taustaksi (ks. Fillmore 1982 111, 116–117). Kehyksestä tulee aktivoituessaan siten osa sen hetken diskurssitilaa eli tietoja, jotka puhuja ja vastaanottaja oletetusti hallitsevat käytävän keskustelun pohjalta (Langacker 2008: 59). Aktivointi tuo kehyksen siis puhetilanteen kontekstiin – mutta jotta se onnistuisi, konstruoidun lukijan on ymmärrettävä kehyksen sisältö. Tämä alaluku siis hahmottaa konstruoidun lukijan taustatietoja rakkauden kehykseen liittyen ja samalla toimii alustuksena tulevalle analyysille, jossa viitataan tähän kehykseen.

Hahmottelemani rakkauskehys koskee siis juuri romanttista rakkautta, jota esiintyy aineistossani eniten. Rakkautta on kuitenkin monenlaista; Tissari (2003: 32–42) jakaa rakkauden viiteen prototyyppiseen lajiin: perherakkauteen, ystävänrakkauteen, seksuaaliseen rakkauteen, uskonnolliseen rakkauteen ja ei-ihmisiin kohdistuvaan rakkauteen. Näiden välillä vaihtelevat rakkauden kohteen ominaisuudet sekä etenkin rakkauden osapuolten välinen suhde. Tässä jaossa romanttinen rakkaus on seksuaalisen rakkauden kategoria, sillä seksuaalisuus on (ainakin useimmiten) luonnollinen osa romanttista rakkautta. Kövecses (1988) on koostanut romanttiselle rakkaudelle ihanteellisen ja käytännöllisen mallin, jotka perustuvat englannin kielestä poimituihin rakkausmetaforiin. Hän argumentoi, että käsitteelle voi hahmottaa prototyyppisen mallin tarkastelemalla, mitä metaforia käsitteestä puhuttaessa käytetään. Kövecsesin (1988: 67–70) mukaan kielen pohjalta rakennettu rakkauden käytännöllinen malli on seuraavanlainen (lihavoinnit lähteestä):

- a. Rakkautta **etsitään**, kunnes se löytyy ja ihastus saavuttaa lakipisteen.
- b. Tunteita yritetään **hallita**, jotta ihastus ei menisi lakipisteen yli.
- c. **Hallinta** menetetään, raja ylitetään.
- d. **Hallinta** on menetetty. Rakkauden **kiihko** on huipussaan. Rakkaudesta saa **energiaa**. Rakkauden osapuolet muodostavat **kokonaisuuden**. Suhteessa vallitsee **harmonia**. Rakkaus pitää suhteen **tasapainossa**. Rakkaus on **tarve** ja sen kohde **korvaamaton**. Rakkaus on **molemminpuolista**. **Fysiologisia seurauksia**: ruuminlämmön nousu, sykkeen tiheytyminen, punastuminen, aistihavaintojen harhautuminen. **Käytöksellisiä seurauksia**: läheisyys, intiimi seksuaalisuus, seksi, rakkautta visuaalisesti osoittava käytös. Rakkaus on

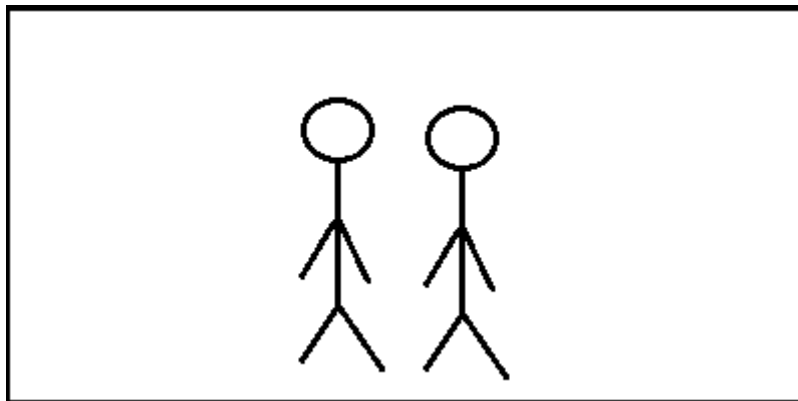
miellyttävää. Rakkaus tuottaa **onnellisuutta.** Rakkautta osoitetaan tunteilla ja tunteita osoittavilla asenteilla.

e. Rakkaus täyttyy liitossa. Rakkauden kiihko laskee, tunne laskee rajan alle, rakkaus vaipuu kiintymykseksi.

Rakkauden mallin pohjalta voi mallintaa prototyypistä rakkauskehystä. Ensinnäkin eroteltavissa ovat rakkauden osapuolet – koska rakkaus on mallissa *molemminpuolista*, osapuolina on kaksi entiteettiä. Ja koska rakkaus on tunne, jota *etsitään*, osapuolten on oltava tietoisia ja kykeneväisiä tuntemaan. Täten kehyksessä on kaksi tuntevaa ja tietoista entiteettiä, eli käytännössä kaksi ihmistä. Mallissa rakkauden seuraukseksi mainitaan läheisyys, joka näkyy myös aineistossa:

5) Kun **me ollaan lähekkäin**, / itket kasvot minuun päin. / Miksi kävi näin? / Miten saan sut uskomaan? / **Olen tässä ainiaan.** / **Sua rakastan**, / vaikka jäätäis ikuisesti **kahdestaan.** (Arttu Wiskari: *Ikuisesti kahdestaan*)

Esimerkki 5 osoittaa sen, miten rakkaus on prototyypisesti kahden lähekkäisen osapuolen välinen. Rakkauden subjekti osoittaa rakkautensa eksplisiittisesti objektille (*sua rakastan*), minkä lisäksi osapuolien olemassaoloa vahvistetaan lukuisilla yksikön 1. ja 2. persoonan viittauksilla (*itket, minuun, saan sut uskomaan, olen tässä, sua rakastan*). Läheisyyttä painotetaan ensimmäisessä säkeessä: *kun me ollaan lähekkäin*. Neljännessä säkeessä sitä vahvistetaan entisestään demonstratiivilla *tässä*, joka konstruoi objektiivisesti näyttämölle puhetilanteen, jossa yksikön 1. ja 2. persoonilla merkityt entiteetit ovat *lähekkäin*. Tämä osoittaa, miten rakkaudella on kaksi osapuolta ja miten RAKKAUS ON LÄHEISYYTTÄ. Läheisyyden seurauksena monikon 1. persoonan viittaukset kohdistuvat rakkauskehystä vasten

Kuvio 6. Rakkauskehyyksen osapuolet lähekkäin.

prototyypillisesti rakkauden osapuolten muodostamaan ryhmään. Yksikön 1. ja 2. persoonalla viitataan kehyksessä niin ikään rakkauden osapuoliin. Näin ollen rakkauskehys luo osapuolille mielikuvaisen puhetilanteen, jossa he ovat läsnä – vaikka rakkauden kohde ei olisi fyysisessä puhetilanteessa läsnä, hän voi silti olla yksikön 2. persoonan ja monikon 1. persoonan viittausten tarkoitteena. Tätä tilannetta kuvaa edellisen sivun kuvio 6.

Rakkauskehykseen kuuluu luonnollisesti myös itse RAKKAUS, joka tuottaa positiivisia tunteita: *mielilyttävyyttä, onnellisuutta ja harmoniaa*. Se vallitsee tasapuolisesti molempien osapuolien yllä. RAKKAUS on myös kehyksen kolmas pyörä – siihen viitataan usein kolmantena osapuolena, ontologista metaforaa käyttäen. Tämä ilmenee myös aineistossa:

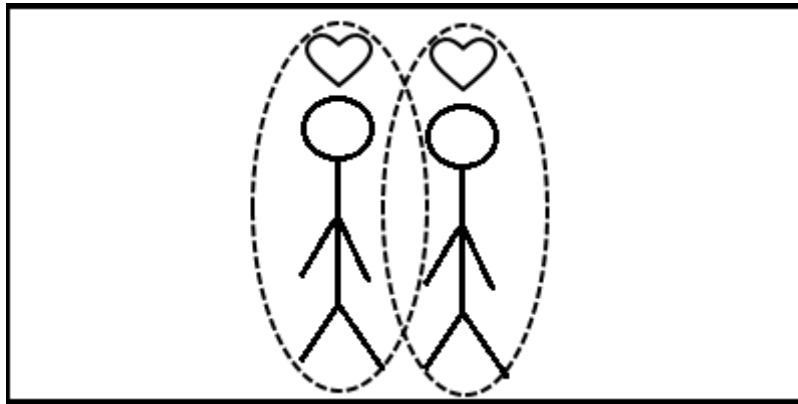
6) Jos **sinun rakkautesi** tulee ja asuttaa aution puun. (Anna Puumä: *Linnuton puu*)

7) Luotatko kuin kiveen **rakkauteeni**? (Ressu Redford: *Kuusi kuuta ja Saturnuksen renkaat*)

Esimerkit 6 ja 7 voi tulkita metonymisinä viittauksina rakkauden osapuoliin rakkaudentiteettien (*sinun rakkautesi, rakkauteeni*) välityksellä, mutta kehyksen toimijoiden näkökulmasta silkka entiteettien olemassaolo on keskeistä. Rakkauden osapuolten lisäksi kehyksessä on kaksi muuta toimijaa eli rakkaudentiteetit, joihin viitataan esimerkeissä 6 ja 7. Persoonapäätteillä ilmaistaan, että rakkaudentiteetit ovat osapuolten omistamia tai osa näitä (*rakkautesi, rakkauteeni*), ja RAKKAUS ON OMISTETTAVA OBJEKTI onkin kehykseen vakiintunut metafora (Kövecses 2000: 27). Rakkaudentiteettien toiminta esimerkeissä viittaisi siihen, että ne ovat rakkauden osapuolista erillisiä toimijoita, jotka ovat heidän omistuksensa alaisia. Rakkaudentiteetit nimittäin toimivat itsenäisesti – esimerkissä 6 *rakkaus* on prosessin agentti (*tulee, asuttaa*) ja esimerkissä 7 agenttiivisuutta odottavan prosessin kohde (*luottaa*). Rakkaus konstruoidaan siten itsenäiseen toimintaan kykeneväksi entiteetiksi, joka on kunkin rakkauden osapuolen omistuksessa.

Agenttiivisuuteen viittaa myös rakkauden mallin taistelu hallinnasta. Taistelu vaatii kaksi osapuolta (rakkauden osapuoli ja rakkaus), ja hallinta vaatii agenttiivista toimintaa. Siten kehyksessä on neljä toimijaa, rakkauden subjekti ja objekti sekä näiden omistuksessa olevat rakkaudentiteetit. Omistus on erottamatonta, sillä rakkaus on kuitenkin vain rakastuneen tunne ja täten tavallaan myös osa rakastunutta (ks. J. Leino 2001: 79–80). Kehyksessä on nyt myös mahdollisuus viitata persoonilla rakkaudentiteetteihin. (Rakkaudentiteettien erillisestä

olemassaolosta ks. myös PARISUHDE ON POTILAS -käsittemetaforan purku luvussa 3.3.) Tätä tilannetta kuvaa seuraava kuvio 7.

Kuvio 7. Rakkauden osapuolet ja niiden omistamat rakkaudentiteetit.

Kehyksen toimijoilla on myös prototyyppiset semanttiset roolit. Kognitiivisessa kieliopissa semanttisia rooleja tarkastellaan ns. biljardipallomallin mukaan. Mallissa eri mielikuvissa kuvatut toimijat ovat avaruudessa liikkuvia ”palloja”, jotka muodostavat liikkueessaan toimintaketjuja. Malli havainnollistaa, miten jotkin toimijat synnyttävät energiaa ja siirtävät sitä muihin, kun taas toiset pysyvät sivulla osallistumatta. Energian lähde ja ketjun aloittaja on tietoisesti toimiva AGENTTI, ja energian suuntautuu KOHTEESEEN, joka lähtee liikkeelle AGENTIN toiminnan seurauksena ja niin edelleen. (Langacker 2008: 355–357.) Rakkauskehyyksen ympärille on vakiintunut lukuisia prosesseja, jotka vaativat AGENTTEJA, kuten *suudella*, *halata* ja *riidellä*. Näistä kahteen ensimmäiseen prosessiin koodautuu myös KOHDE (*suutelin häntä*, *hän halasi minua*). Yleisiä ovat myös prosessit, jotka ilmentävät toimijoiden KOKIJUUTTA: *rakastan sinua*, *ihastuin häneen*, *me tykkäämme toisistamme*. Nämä kolme semanttista roolia lienevät kehyksessä päällimmäisinä – roolit ilmentävät sitä, miten kehyksessä on kyse kahden tietoisien ihmisentiteetin välisestä toiminnasta ja tuntemisesta. Aiemmat esimerkit 6 ja 7 osoittavat, miten kehyksen rakkaudentiteetkin saavat näitä rooleja.

Kehys on skeema, jonka sisältämiin entiteetteihin viitataan vakiintuneella leksikolla (Fillmore 2003 [1977]: 251). On siis jokin sanasto, kehyksen varsinainen liha luiden ympärillä, joka on vakiintunut aktivoimaan sen lausumien hahmojen taustaksi. Esimerkiksi yksikön 1. ja 2. persoonan viittaukset tarvitsevat jotain tiettyä sanastoa ympärilleen, jotta viittaukset ovat tulkittavissa rakkauden subjektiksi ja objektiksi. Toisin sanoen kehyksen tietopaikkoihin vakiintuneet tieto- ja vakioarvot aktivoivat kehyksen. Kehyksen toimijoiden lisäksi on siis tarkasteltava sitä, millaista sanastoa sen ympärille on vakiintunut. Eksplisiittisin tapa aktivoida kehys on tietenkin verbi *rakastaa* ja muut *rakkauden* johdokset, mutta muutakin

leksikkoa on. Konstruoidun lukijan tulee ymmärtää kehyksen toimijoiden lisäksi se, mitä toimintaa ja tapahtumia kehykseen ylipäättään kuuluu. Jos teksti aktivoi rakkauden kehyksen, se olettaa konstruoidun lukijan taustatietoihin kuuluvan siis ymmärrys tai tuntemus tästä sanastosta.

Tissari (2003: 401–403, 411–417) jakaa rakkauden sanastoa kuuteen kategoriaan: metaforat, intensiteettisanat, hellittelynimet, alentavat nimitykset ja helliminen. Metaforat ovat rakkauden kohdalla keskeisiä, koska rakkaudesta voi puhua vain mielikuvien ja metaforien avulla (Lakoff & Johnson 1980: 85). Rakkauskehyksen voi tulkita aktivoituneeksi metaforan pohjalta esimerkiksi seuraavassa katkelmassa, jossa rakkautta ei eksplikoida lainkaan:

8) Sinä päivänä, kun Luoja teki sinut, / hän ei muuta tehnytkään. / Heräs aikaisin, otti **kynän** käteen, / rupes siinä **piirtämään**. / Päivä kului, mut hetkenkään lepoa / **piirtäjä** ei kaivannut. / Aivan niin kuin olis hurmoksessa ollut, / **mestari** valmisti sut. / Se kuva oli **kaunis**, / oi, ihme suorastaan. / **Muodon** jumalaisen sait. (Mariska: *Mestaripiirros*)

Esimerkissä 8 toteutuu metafora RAKKAUDEN OBJEKTI ON TAIDETEOS, joka puolestaan on mahdollinen jatke siitä, että rakkauden objekti on aina kaunis (Kövecses 1988: 28). Otteessa ei varsinaisesti tarkenneta, mihin yksikön 2. persoonalla viitataan, mutta prototyypinen tulkinta lienee romanttisen rakkauden objekti⁴ – tulkintaan johtaa vakiintunut rakkausmetafora. Viittaus voisi myös olla avoin, mutta se vaikuttaa spesifiltä, koska vastaanottajaa arvioidaan (Suomalainen 2018: 330). Metafora hahmottuu esiin sanavalinnoista ja toiminnasta (*kynä, piirtää, piirtäjä, mestari, kuva, muoto*), joka spesifioituu rakkauden metaforaksi, koska esiin tulevat kohteen *kauneus* ja *jumalaisuus*. Intensiivisesti kauniiksi kehuminen voidaan lukea hellittelyksi, joka on vakiintunut rakkauden sanastoksi. Yhdessä rakkauden metafora ja hellittelysanasto aktivoivat rakkauden kehyksen, minkä johdosta yksikön 2. persoonan viittaus kohdistuu spesifisti rakkauden objektiin.

Rakkauteen liittyy myös tiettyjä tunteita, joita rakkaus ihanteellisessa tapauksessa vaatii ja tuottaa. Näitä tunteita ovat mm. *pitäminen, kaipuu, läheisyys, halu, kunnioitus* ja tärkeimpänä *onni*. (Kövecses 1988 38–40.) Tämä rakkaudelle keskeinen tunnesanasto on myös taipuvainen aktivoimaan kehystä:

⁴ Myös jokin toinen rakkauden skeeman toteutuma tai ekstensio on mahdollinen, kuten perheeseen tai ystävään kohdistuva rakkaus. Romanttinen rakkaus on kuitenkin näistä prototyypisissä.

9) Tahdon syliisi painaa pääni. / Tahdon lämpöösi nukahtaa. / Olla kanssasi oikeesti **onnellinen**, / sua oikeesti rakastaa. (Finlanders: *Oikeesti*)

10) Tää **tuntuu helpolta**, just niinku ois tunnettu aina. (Robin: *Puuttuva palanen*)

Esimerkissä 9 eksplikoidaan rakkaus lausumalla *sua oikeesti rakastaa*. Sen läheltä löytyy tunnesana *onnellinen*, mikä osoittaa tunteen merkityksen kehyksessä – joskin tässä tapauksessa kehys aktivoidaan eksplisiittisesti verbillä *rakastaa*. Esimerkissä 10 on aineiston yleisin tapa ilmaista tunnetta, joka liittyy rakkauteen: *tuntuu helpolta*. Se vaikuttaa yleisyytensä vuoksi vakiintuneelta tavalta ilmaista tunnetta, joka liittyy rakkauteen. *Tuntuu helpolta* saattaa tämän vuoksi viedä tulkintaa kohti rakkauskehystä. Esimerkeissä 9 ja 10 rakkauteen liittyvä tunnesanasto aktivoi rakkauden kehystä.

Verbejä tarkastelemalla puolestaan näkyy, millaiset prosessit voivat olla osa tapahtumatyyppiä. Rakkauskehys poikkeaa joistakin muista kehyksistä, kuten antamiskehuksesta (ks. J. Leino 2001) siinä, että se ei kuvaa yhtä rajatun aspektin tapahtumaa. Sen sijaan rakkauskehyksessä valloillaan oleva prosessi, rakkauden tunteminen, on aspektiltaan rajaamaton; se esitetään käynnissä olevana tapahtumana, jolla ei ole varsinaista alkua tai loppua (VISK § 1498). Kehykseen liittyy olennaisesti myös rajattuja prosesseja, jotka on kirjattu malliin rakkautta osoittavina toimina ja jotka voidaan usein lukea ”hellimisen” kategoriaan.

11) Pyydä vain, mä lennän niin kuin siivin / halki yön, ja heräät **suudelmaan**.
(Kirka: *Pyydä vain*)

12) **Avaa sylisi** mulle, / niin maailma saa ohi virrata. (Tehosekoitin: *Maailma on sun*)

Aspektiltaan rajattuja hellimistapahtumia ovat muun muassa esimerkin 11 *suudelma* ja esimerkin 12 *avaa sylisi*, jolla viitataan halaamiseen. Suudelma tai halaus ei aina merkitse rakkautta, mutta rakkaus merkitsee prototyypillisesti suudelmia ja halauksia. Siksi nämä prosessit ovat vakiintuneet osaksi rakkauden kehystä. Tämän vuoksi kyseiset prosessit aktivoivat kehysten tekstissä ja ohjaavat tekstin tulkintaa kohti rakkautta. Näissä prosesseissa (*suudelma* ja *halaus*) on myös huomioitava, miten molempien valenssiin kuuluu kaksi toimijaa

⁵, jotka voi kontekstin perusteella tulkita joko kahdeksi agentiksi (*me suutelimme*) tai agentiksi ja kohteeksi (*suutelin sinua*). Sama pätee myös rakkauteen: *me rakastamme toisiamme – rakastan sinua*. Prosessien skeema sopii yhteen kehysten skeeman kanssa.

Täten rakkauskehyksellä on seuraava rautalankamalli: kaksi ihmisoliota, joiden molempien omistuksessa on yksi rakkausolio, ovat lähellä toisiaan ja tuntevat rakkautta toisiaan kohtaan. Tämän seurauksena kehyksessä yksikön 1. persoonalla viitataan rakkauden subjettiin, yksikön 2. persoonalla rakkauden objektiin, yksikön 3. persoonalla etenkin rakkauteen erillisenä entiteettinä ja monikon 1. persoonalla rakkauden subjektin ja objektin muodostamaan ryhmään. Kehykseen liittyy ja sitä aktivoi etenkin vakiintuneiden metaforien sanasto (mm. RAKKAUDEN KOHDE ON TAIDETEOS), tiettyjen tunteiden sanasto (mm. *onnellinen, tuntuu helpolta*) ja rakkautta osoittavien prosessien sanasto (mm. *suudelma* ja *avaa syli*).

Esittämäni prototyypin rakkauden kehys on rakentunut aineistoesimerkkien pohjalta. Siten kehys voidaan tulkita osaksi aineiston konstruoidun lukijan tietotaustaa. Konstruoitu lukija tunnistaa prototyypin rakkauden kehysten, sen toimijat sekä sen ympärille vakiintuneet metaforat, sanat ja prosessit. Hän osaa myös tulkita kehysten siihen liittyvien lausumien merkitystaustaksi, vaikka kehys olisi läsnä varsin implisiittisesti; rakkautta ilmaistaan aineistossa harvemmin eksplisiittisesti, vaikka se yhdistää teemana useimpia kappaleita. Konstruoitu lukija tunnistaa siis kehysten ja osaa tulkita ja ymmärtää tekstiä sen pohjalta – seuraavassa alaluvussa hahmotan kehysten avulla tietotaustaa tarkemmin metaforien kautta.

4.2.2 Rakkauskehys ja -metaforat tekstin tulkinassa

Esityskontekstin vuoksi aineistossani on paljon rakkauslauluiksi tulkittavia kappaleita, jotka aktivoivat rakkauskehysten. Se johtaa runsaaseen metaforisuuteen – rakkaudesta puhuminen rakentuu metaforien ja mielikuvien varaan (Lakoff & Johnson 1980: 85). Metaforia esiintyy luultavasti myös sen takia, että vähillä sanoilla saisi sanottua enemmän, sillä laululyriikassa ei ole kovin paljon sanoja yhtä teosta kohden, jos sitä vertaa lyriikan ulkopuolisiin tekstilajeihin. Metaforat puolestaan vaativat konstruoidulta lukijalta kahta kykyä. Ensinnäkin metaforat on osattava tunnistaa, mikä merkitsee sitä, että metaforat ja sitä koskeva kehys ovat yksikön asemassa konstruoidun lukijan käyttämässä kielessä. Toiseksi metaforat täytyy osata kuvata oikein eri käsitteiden välille, jotta niiden merkitykset voi ymmärtää. Yksinkertaiselta vaikuttava

⁵ Halata voi useampikin kerrallaan, mutta se on spesifioitava erikseen: *halasimme porukalla, ryhmähali*.

rakkauden teema, joka sopii kaikkia yhdistävään popmusiikkiin, vaatii siis konstruoidulta lukijalta tietynlaisia taustatietoja ja tulkintakykyjä.

Konstruoidun lukijan täytyy tunnistaa kehyksen olemassaolo ja ymmärtää siihen kuuluvat metaforat, jotta näitä sisältävää tekstiä voi ymmärtää. Esimerkkejä tällaisista metaforista on aineistossa runsaasti. Aineistossa on paljon etenkin sellaisia metaforia, jotka asettavat omistamisen ja spatiaalisen läheisyyden rakkauden lähdealueiksi:

13) Arvaa mitä oon miettinyt? / Sitä miten mä sut oon löytänyt / ja miten maailman onnekkain / **mies olen, kun sut sain.** (Anssi Kela: *Älä mene pois*)

14) Teetkö vielä kaikkesi mun tähden? / Saanhan olla hullu niin kuin ennen? / **Etsitkö mut uudelleen, jos lähden?** / Saanks' mä sulta lainaa, jos mä tarvitsen? (Ressu Redford: *Kuusi kuuta ja Saturnuksen renkaat*)

Esimerkeissä 13 ja 14 käsitteistäjä on konstruoinut sekä puhujan että kuulijan, eli käsitteistyksen subjektin, objektiivisesti lavalle. Samalla se objektivoi kehyksen eksplisiittisesti tarkastelun alle ja mahdollistaa kehyksen tunnistamisen sen osallistujien kautta. Objektivointi mahdollistaa myös kehyksen tarkastelun metaforisesti; abstraktia kohdealuetta (kehystä) selitetään konkreettisen lähdealueen kautta (Evans & Green 2006: 38–40). Esimerkin 13 *miten maailman onnekkain mies olen, kun sut sain* toteuttaa metaforaa RAKKAUS ON OMISTAMISTA/AARREJAHTI, jossa omistaminen on lähdealue ja rakkaus kohdealue. Rakkauden tai suhteen toinen osapuoli ei kuitenkaan konkreettisesti omista toista, vaan metafora korostaa toisen osapuolen ja suhteen arvoa vaalittavana resurssina. Tämä johtuu siitä, että omistuskehyksessä on OMISTAJA ja OMISTETTAVA, jolla on aina jokin omistamiseen oikeuttava arvo. Lähde- ja kohdekehysten sekoituksesta OMISTETTAVAN ja RAKASTETTAVAN roolit sekoittuvat, jolloin korostuu molemmille yhteinen ominaisuus, eli arvo (ks. Langacker 2008: 52).

Vastaavasti esimerkissä 14 toteutuu metafora RAKKAUS ON LÄHEISYYTTÄ, jonka totesin keskeiseksi rakkauskehyksen osaksi luvussa 4.2. Metafora toteutuu esimerkissä lausumana *jos lähden*, sillä lähteminen edellyttää sitä, että on jollakin samalla alueella; rakkauskehys aktivoituu ja ohjaa tulkinnan kohti mielikuvaista läheisyyttä. Lähteminen on läsnä useissa muissakin aineiston sanoituksissa, ja sillä viitataan rakkauskehyksen pohjalta rakkauden päättymiseen, sillä läheisyys on prototyyppisen rakkauden keskiössä.

Edellä mainitut käsittemetaforat ovat havainnollistavia esimerkkejä siitä, miten konstruoidulta lukijalta odotetaan rakkauteen liittyvien metaforien tuntemusta. Jos lukija ei ymmärtäisi kehystä ja metaforia, tekstin merkitys lähtisi nopeasti aivan toiseen suuntaan, sillä lukija ymmärtäisi sen konkreettisen lähdealueen kautta. Näin metaforista jäisi jäljelle vain omistamista ja fyysistä läheisyyttä. Yksikön 2. persoonalla viitatus 'omistaminen' ja tämän luota 'lähteminen' eivät olisi enää samalla tavalla merkityksellisiä hahmoja, kun niiden taustalla ei ole sekä rakkauskehystä että vakiintunutta metaforaa (RAKKAUS ON OMISTAMISTA, RAKKAUS ON LÄHEISYYTTÄ). On vaikea edes hahmottaa, miten lukija rakentaisi otteiden merkitykset ilman tätä taustaa. Tämä on osoitus siitä, että konstruoidulta lukijalta odotetaan rakkauskehysten ja siihen liittyvien vakiintuneiden metaforien hallintaa sekä kykyä tulkita niitä tekstistä.

Rakkauden metaforien tulkinta ei ole ainoa taito, jota konstruoidulta lukijalta odotetaan. Rakkauskehysten oletetaan olevan konstruoidulle lukijalle niin tuttu, että hän osaa itse täydentää verbin *rakastaa* konstruktion, johon se implisiittisesti sopii:

15) Kuin karhuemo pentujaan ja luoja luomiaan / niin **minä sinua vaan.** / Vaikk' leipä loppuis, vesikin, yksi pysyis kuitenkin: / **minä sinua vaan.** (Jenni Vartiainen: *Minä sinua vaan*)

Rakkauskehysten keskeisin prosessi, jonka kielentäminen aktivoi sen eksplisiittisesti, on *rakastaa*. Esimerkissä 15 on kertosäe, jossa toistetaan lausuma *minä sinua vaan*. Konteksti antaa vihjeitä rakkauskehyksestä prototyypin romanttisen rakkauden skeeman ekstensioilla, eli äidinrakkaudella (*kuin karhuemo pentujaan*) ja uskonnollisella rakkaudella (*luoja luomiaan*). Molemmissa ilmaisuissa on samalla tavoin entiteetti, joka 'rakastaa' toista, ja ne toteuttavat kahta rakkauden viidestä prototyypistä (ks. Tissari 2003: 35, 38). Verbiä *rakastaa* ei mainita eksplisiittisesti, vaan konstruoidun lukijan on täydennettävä se itse vihjeiden ja rakkausskeemojen ensyklopedisen tiedon varassa. Läheiset rakkausskeemat vievät tulkinnan rakkauskehykseen, jossa rakkauden subjekti ja objekti ovat agenttiivisina toimijoina. Täten *minä sinua vaan* täydentyy kehyksessä vallitsevaksi prosessiksi: *minä rakastan sinua vaan*. Ellei konstruoitu lukija tuntisi prototyypisiä rakkauden skeemoja, *minä sinua vaan* vaikuttaisi virheelliseltä tai saisi aivan toisenlaisen tulkinnan. Vaikuttaa siis siltä, että lukijalle on konstruoitu nämä tiedot.

Myös persoonapronomini voi muodostua merkitykselliseksi hahmoksi vain rakkauskehysten ja sen metaforisuuden taustaa vasten. Tämä on luonnollista, koska

fiktiivisessä tekstissä fyysistä puhetilannetta ei ole olemassa. Tällöin yksikön 1. ja 2. persoonan pronominit, joilla viitataan prototyyppisesti puhetilanteen puhujaan ja vastaanottajaan, ovat luonteeltaan virtuaalisia viittauksia, koska viittauksen kohdetta ei ole varsinaisesti olemassa (Langacker 2008: 267–272). Virtuaaliset viittaukset kaipaavat tarkoitteita jostain muualta kuin fyysisestä puhetilanteesta; tässä tapauksessa ne saavutetaan aktivoituneesta rakkauskehystä, jota myös aktivoi runsas yksikön 1. ja 2. persoonan viittausten määrä:

16) Odotanko turhaan sua sittenkin? / Mitä jos vaan käy niin kuin muillekin? /
Välimatka piinaa ja painaa mua. / Kuka päättää, ketkä saa onnistua? / Oo siellä
 jossain **mun**. (PMMP: *Oo siellä jossain mun*)

Esimerkissä 16 konstruoidulta lukijalta odotetaan paljon tulkitsevaa työtä ja rakkauskehystä koskevia taustatietoja. Eräs keskeisimmistä rakkauden metaforista on RAKKAUS ON KAHDEN PUOLISKON MUODOSTAMA KOKONAISUUS, josta seuraa myös metafora RAKKAUS ON LÄHEISYYTTÄ, sillä kokonaisuuden puoliskot ovat kirjaimellisesti kiinni toisissaan. Kokonaisuuden metaforaan viitataan esimerkin ensimmäisessä säkeessä. *Odotanko sua* viittaa siihen, että viittauksen kohde on luonnollinen osa puhujaa, joka tulee joskus vastaan. Metaforaan viittaa myös kolmas säe, koska *välimatka piinaa* puhujaa, joka on kokonaisuuden toinen puolisko. Neljäs säe puolestaan viittaa *onnistumiseen*, joka on yhteydessä rakkauskehysten yhteydessä syntyvään *onnellisuuteen*.

Rakkauden keskeiset metaforat aktivoivat rakkauskehysten, minkä seurauksena viimeinen säe viittaa rakkauden objektiin. Nämä metaforat näkyvät vielä viimeisessäkin säkeessä: *oo siellä jossain* esittää toiveen, että yksikön 2. persoonalla viitattu puolisko on olemassa. *Mun* puolestaan on tyyppiesimerkki metaforasta RAKKAUS ON OMISTAMISTA, mikä kulminoi säkeistön tulkinnan rakkauskehysten pohjalta: *mun* on sama yksikön 2. persoonalla rakkauden objekti, kokonaisuuden toinen puolisko. Säkeistö vaatii konstruoidulta lukijalta perusteellisia taustatietoja rakkauskehystä ja siihen liittyvistä metaforista. Muuten ontologiset ja episteemiset vastaavuudet eivät asetu metaforissa oikein, eivätkä hahmot saa merkityksellistä muotoa. Kuten aiemmissakin esimerkeissä, ilman näitä taustatietoja ja tulkintakykyä lukija voisi hakea merkitystä lähdealueen konkretiasta: *välimatka* on jostain muusta syystä ikävä, *mun* voisi olla vaikka laulun puhujalta kadonnut sukka. Tämä vaikuttaa tulkintana huvittavalta, mutta jos lukijalla ei olisi konstruoidulle lukijalle asetettuja taustatietoja, olisi mahdollista päätyä siihen.

Joten kun teema on monelle tuttu rakkaus, tekstit vaativatkin konstruoidulta lukijalta laajoja taustatietoja rakkauskehuksesta ja -metaforista, jotta niiden merkityssisältö avautuu. Tämä ei teksteistä pienellä vilkaisulla näy. Se voi johtua siitä, että kehys ja metaforat ovat konventionaalistuneita laajalle joukolle, eli ne ovat erottamaton osa jokapäiväistä kielenkäyttöämme (Lakoff & Johnson 1980: 139). Konventionaaliset kielenyksiköt ovat kieliyhteisöihin vakiintuneita kielellisiä kokonaisuuksia, jota voi käyttää ilman erityistä ponnistelua (P. Leino 1993: 61–62; Langacker 2008: 38). Yksinkertaisilta vaikuttavat rakkaudesta kertovat laululyriikat vaativat konstruoidulta lukijalta enemmän tietoja ja tulkintaa kuin odottaisi, koska yksiköiden ymmärtäminen on useille vaivatonta ja siten taustatiedot jäävät huomiotta. Laaja vakiintuneisuus johtuu luonnollisesti siitä, että aihepiiri yhdistää valtaosaa ihmisistä, mutta siitä voi puhua vain metaforien ja mielikuvien avulla (Lakoff & Johnson 1980: 85). Rakkauden metaforien konventionaalistuminen on täten vääjäämätöntä. Laajasti konventionaalisten yksiköiden käyttö popmusiikin laululyriikassa sopii myös yhteen sen ajatuksen kanssa, että popmusiikkia kirjoitetaan sopivaksi mahdollisimman monelle (Frith 2001: 95–96). Konstruoidulta lukijalta odotetaan paljon taustatietoja, mutta laajalle ihmisryhmälle vakiintuneita sellaisia.

Sanoituksissa onkin pääasiallisesti vakiintuneita käsittemetaphoria tai blendejä. Lyriikoihin valitaan kehukseen liittyvistä metaforista usein ne, jotka ovat jo konventionaalistuneet laajalle kieliyhteisölle; näin sanoituksista tehdään helpommin lähestyttävää. Sanoituksissa on kuitenkin myös uusia blendejä tai metaforia, joita kutsutaan luoviksi (ks. Lakoff & Johnson 1980: 139–146), mutta niidenkin ymmärtämisen ja tulkinnan lähtökohdat ovat vakiintuneita. Esimerkkinä tästä on hauvan henkisestä elämästä kertova *Koirakaveri*:

17) Beibi saanks mä olla sun hauva, / kieriä lattialla kuin hullu? / Ja silti paijaat,
vaik oisin ollu hölmö ja ihan mahdoton. (Heikki Kuula: *Koirakaveri*)

Esimerkissä 17 puhuja kysyy puhutellulta *beibiltä* lupaa, jolla solmia heidän välilleen konkreettisesti ajateltuna lemmikin ja omistajan välinen suhde – inhimillinen puhujaentiteetti ei kuitenkaan voi fyysisesti olla *hauva*. Ristiriita rakentaa blendin KUMPPANI ON LEMMIKKI. Blendin tarvitsee syntyäkseen myös yhtäläisyyksiä; lemmikkikehys voidaan mieltää rakkauskehysten ekstensioksi, sillä se sisältää skeeman osapuolet (rakkauden subjekti ja objekti) sekä vallitsevan prosessin (rakastaminen). Lemmikkikehysten erottaa rakkauskehuksesta se, että toinen entiteetti on ihmisen sijaan vaistonvarainen eläinentiteetti ja

jonkinnäköisen OMISTUKSEN alainen suhteessa ihmiseen. Kehyksien yhteydestä kertoo se, että molempien vakiintuneisiin leksikoihin kuuluu esimerkiksi hellittelyverbi *paijata*, joka on esimerkin 17 kolmannessa säkeessä. Yhteistä on myös kehystä edeltävä sopimustapahtuma, jossa sovitaan yhteisestä tulevaisuudesta – eroavaisuutena tietenkin se, että lemmikkikehyksessä päätös on yhden ja rakkauskehyksessä kahden entiteetin varassa. Blendi rakentuu sen varaan, että vastaanottaja ymmärtää näiden kehyksien olevan samasta skeemasta johdettuja, mutta samalla ristiriidassa keskenään siten, ettei puhuja voi olla konkreettisesti puhutellun *hauva*.

Yleinen tila	Syöte 1: KUMPPANI	Syöte 2: LEMMIKKI	Tulos eli blendi
IDENTITEETTI	ihminen	eläin	ihminen
ROOLI	rakkauden kohde	rakkauden kohde	rakkauden kohde
KÄYTÖS	harkitseva	vaistonvarainen	vaistonvarainen
ASEMA	tasavertainen	ohjailtava	ohjailtava
			emergentti merkitys: vastuuttomasti toimiva ja hölmö, mutta silti niin rakastettava

Taulukko 5. KUMPPANI ON LEMMIKKI -blendin mentaaliset tilat.

Täten vakiintunut rakkauskehys ja tieto lemmikkien toiminnasta riittävät lähtökohdiksi tämän luovan blendin ymmärtämiseen. KUMPPANI ON LEMMIKKI ottaa kaksi samasta skeemasta johdettua kehystä ja yhdistää niistä toisiaan vastaavat tilat, mistä syntyy blendi. Lemmikkikehykseen, jossa toinen on ihmis- ja toinen eläinentiteetti, sijoitetaan ihminen eläimen paikalle. Ihmisentiteetillä pidetään kuitenkin eläimen käytös (*kieriä lattialla kuin hullu*) ja tiedottomuus (*hölmö ja ihan mahdoton*). Myös konkreettisen omistamisen periytymiseen viitataan (*sun hauva*), mutta lausuma voi viitata myös vakiintuneeseen käsitetaforaan RAKKAUS ON OMISTAMISTA. Tästä syntyy taulukossa 5 esitelty blendi, jossa syntyy uusi merkitys, että kumppani on jollain tavalla hölmösti käyttäytyvä, mutta silti aivan yhtä rakastettava rakkauden objekti.

Blendin tulkitseminen ja rakentaminen konstruoi lukijalle tietoja rakkauskehyksestä, lemmikkikehyksestä ja näiden yhtäläisyyksistä sekä kontrasteista.

Konstruoitu lukija käsittää, mikä erottaa ja toisaalta yhdistää täydellistä rakastajaa täydellisestä lemmikistä. Ilman näitä tietoja taustan parisuhdemerkitys ja rakkauden subjektin luonne jonkinasteisena hölmönä eivät hahmotu. Luovan blendin tapauksessa tietojen ja oikean tulkinnan merkitys vieläpä korostuu, sillä konstruoitu lukija tulkitsee itse blendin, eikä poimi sitä valmiina kielenyksikkönä hyllystä, toisin kuin esimerkiksi RAKKAUS ON OMISTAMISTA - metaforan tapauksessa.

Luovien blendien lisäksi aineistossa on luovia metaforia, jotka voivat niin ikään liittyä rakkauteen:

18) Tiesin, sä tuut vielä vastaan. / Kauniina päivänä tuut. / Yhtäkkiä sydän tekee, miten sydän haluaa. / **Rakkaus on hyökyaalto**, / nyt se vyöryy rantaan. (Antti Tuisku: *Hyökyaalto*)

Esimerkissä 18 on kyseessä luova metafora, joka kerrotaan sanoissa suoraan: RAKKAUS ON HYÖKYAALTO. Kyseessä ei ole kieleen vakiintunut yksikkö, mutta se yhdistää kaksi vakiintunutta metaforaa, RAKKAUS ON LUONNONVOIMA ja RAKKAUS ON NESTETTÄ. *Hyökyaalto* toteuttaa metaforaa RAKKAUS ON LUONNONVOIMA, koska se on luonnonilmiö, vyöryy pysäyttämättömästi ja voimakkaasti rakkauden osapuolten ylle. Kun tämä on tapahtunut, molemmat osapuolet ovat yhdessä saman NESTEEN sisällä, ja tämä NESTE vertautuu rakkauteen. Näin kaksi vakiintunutta rakkausmetaforaa yhdistyy.⁶ Metafora on luova ja vaatii konstruoidulta lukijalta koodinpurkutyötä, vaikkakin siihen vaaditut elementit ovat vakiintuneita metaforia. Tämä luova metafora onkin ehkä ollut oletetulle lukijalle liian hankala, sillä tulkintaa on helpotettu eksplikoimalla yhteys kehykseen: *rakkaus on hyökyaalto*. *Hyökyaalto* ei siten tarvitse osata yhdistää *rakkauteen*, mutta jotta metaforan merkitys muodostuu, on *rakkauden* yllättävyys ja voima tunnettava.

Konstruoidulle lukijalle ei tässä tapauksessa aseteta siis kykyä tulkita luovaa metaforaa aivan täysin. Tämän voi osoittaa vielä esimerkillä, joka havainnollistaa myös konkreettisesti sitä, miten konstruoitu lukija tarvitsee taustatietoja tulkitsemaan metaforia. Saman tilanteen, jossa kuvitteellinen hyökyaalto iskee rantaan, olisi voinut konstruoida skemaattisemmin ilman tarkempaa kuvausta siitä, mistä *hyökyaalto* koostuu. Esimerkistä 18 olisi voinut jättää vaikkapa neljännen säkeen pois ja korvata pronominin *se* sen tarkoitteella:

⁶ *Hyökyaalto* vertautuu myös jälleen kehyksen agenttivisiin rakkausentiteetteihin, jotka ovat tilanteessa hallinnassa, eivät rakkauden osapuolet.

19) Tiesin, sä tuut vielä vastaan. / Kauniina päivänä tuut. / Yhtäkkiä sydän tekee, miten sydän haluaa / **Rakkaus on hyökyaalto**, / nyt se vyöryy rantaan.

20) Tiesin, sä tuut vielä vastaan. / Kauniina päivänä tuut. / Yhtäkkiä sydän tekee, miten sydän haluaa. / Nyt **hyökyaalto** vyöryy rantaan.

Asettamalla *Hyökyaallon* alkuperäisen (19) ja muokatun (20) kertosäkeen rinnakkain huomaa, miten neljäs säe on oikeastaan vain elaboraatio viidennen säkeen transitiivilauseen pronominille *se*. Esimerkin 20 metafora on esimerkkiä 19 monitulkintaisempi, sillä kohdealuetta ei ilmaista suoraan hahmona taustaa vasten, vaan tausta jää implisiittiseksi. Esimerkissä 20 konstruoitu lukija on huomattavasti kykeneväisempi tulkintaan ja tunnistaa rakkauskehyyksen aktivoimisen jo aiemmista säkeistä, jolloin *hyökyaallon* voi mahdollisesti tulkita vastaavalla tavalla rakkauden luovaksi metaforaksi. Esimerkissä 19 kehys aktivoidaan eksplisiittisesti, jolloin vastaavaa tulkintaa ei tarvitse tehdä. Lukijaa avustetaan siten tulkintatyössä alkuperäisessä otteessa.

Jokaisen lausuman taakse kätkeytyy lukematon määrä ensyklopedisesti verkostoitunutta tietoa (Langacker 2008: 39). Jotta lausuman esittämä hahmo olisi ymmärrettävissä, vastaanottajan on hallittava sen taustalla oleva kehys (Evans & Green: 166–167, Fillmore 1982: 111). Edeltävässä luvussa olen mallintanut kehyyksen, joka kytkee yhteen rakkauteen liittyvät predikaatiot ja kielenyksiköt yhdeksi kategoriaksi. Tässä luvussa olen tarkastellut tämän rakkauskehyyksen ja sen ympärille asettuneiden käsittemetaforien ja blendien kautta, millaisia tulkintakykyjä ja taustatietoja aineiston konstruoidulla lukijalla on. Tämän luvun analyysin perusteella aineistosta löytyy konstruoitu lukija, jolla on laajat taustatiedot rakkaudesta. Konstruoitu lukija tunnistaa rakkauskehyyksen ja ymmärtää sen ympärille vakiintuneet käsittemetaforat. Konstruoitu lukija osaa tulkita metaforia ja täydentää niiden pohjalta rakkauden käsitteellä konstruktioita, joissa rakkautta implikoidaan, mutta ei ilmaista eksplisiittisesti. Konstruoitu lukija kykenee myös ymmärtämään luovia metaforia ja blendejä, joiden pohjalla on rakkauteen liittyviä käsitteitä, joskin ymmärtämisessä tarvitaan ajoittain myös apua.

Analyysin perusteella on myös ilmeistä, että kaikille tutun rakkauden teemankin ymmärtäminen ja tulkinta on monikerroksinen prosessi, joka odottaa vastaanottajalta työtä ja tietoa. Ilman rakkauden kehyyksen tuntemusta metaforat jäävät tyhjiksi ilmaisuiksi, joiden ainoaksi merkitykseksi jää lähdealueena toimivan käsitteen merkityssisältö. Tämä taas ei johda haettuun merkityssisältöön, kuten edeltävät esimerkit osoittavat. Konstruoidun lukijan on siis

pakko tuntea ja ymmärtää nämä käsitteet, sillä muuten hahmot eivät saa muotoaan. Näin ollen konstruoidun lukijan tietotausta on laaja kaikille tutun rakkauden kohdalla.

4.3 Tietotausta sananvalinnoissa ja nimeämisissä

Suomeksi kirjoitettu teksti konstruoi lukijan, joka ymmärtää kirjoitettua suomea. Kyseisen yksilön hallussa on siten lista suomen kielen laajaan kieliyhteisöön vakiintuneista kielenyksiköistä; vakiintunut yksikkö on sellainen, jota puhuja voi käyttää automaattisesti ilman ylimääräistä ponnistelua (Langacker 1987: 56–63). Suomen kielen tapauksessa voitaisiin esimerkiksi määrittää, että tämä lista kattaa suomen kielen äänteet, kieliopin ja jonkin yleisen sanaston. Keskityn tässä luvussa näistä viimeiseen, eli sanastoon: symbolisiin yksiköihin, joissa jokin äänne- tai kirjainyhdistelmä on vakiintunut merkitsemään jotain tiettyä kohtaa jollain tietyllä kognitiivisella alueella. Kuten Langackerin (1987: 62) toteaa, kieliyhteisön jäsenillä on hallussaan aivan toisistaan poikkeavat yksikkölistat, ja koko kieliyhteisön yhdessä hallitsema lista voi olla vain pieni osa jonkun yhteisön jäsenen listaa. Siten on oletettavaa, että laajalle kieliyhteisölle kirjoitettu teksti, kuten popmusiikin laululyriikka, sisältäisi melko tiiviin kielenyksiköiden varaston.

Tarkastelen tässä luvussa sitä, millaista vakiintuneiden yksiköiden listaa konstruoidun lukijan hallitsemaan kieleen konstruoidaan aineistossa. Tätä tietotaustaa voidaan tarkastella abstraktion ja valinnan ulottuvuuksien kautta (Jaakola ym. 2014: 645). Oletan siis, että popmusiikin luonteen vuoksi aineistoni yksiköiden lista olisi sellainen, jonka mahdollisimman monet suomen kielen kieliyhteisön jäsenet hallitsisivat. Koko 48 kappaleen aineistostani olenkin löytänyt vain 23 esimerkkiä ilmaisuista, joita en tulkitse yleisesti vakiintuneiksi. Tämä viittaa siihen, etteivät sanoitukset vaadi konstruoidulta lukijalta laajoja taustatietoja spesifien termien mukaisesti.

Aloitan tämän luvun ensimmäisessä alaluvussa termeistä, jotka vaikuttavat spesifeiltä tai luovilta – tällaisten lausumien vähyyden vuoksi niiden tarkastelun tarkoituksena ei ole hahmottaa aineiston yleisluonnetta. Käytännössä ne toimivat kontrastina jälkimmäiselle alaluvulle, joissa käsittelen vakiintuneita ja skemaattisia termejä. Spesifeillä termeillä tarkoitan sellaisia, jotka ovat pitkälle elaboroituja tai vaativat taustakseen laajoja taustatietoja; luovat ovat kokonaan uusia yksiköitä. Skemaattiset termit vaativat taustakseen vähemmän taustatietoja, ja ne ovat skemaattisessa hierarkiassa yleistävämmässä päässä (mm. *eläin* on

skemaattinen, *nokkasiili* spesifi). Skemaattiset termit ovat usein myös melko vakiintuneita, joten ne ovat osa useiden puhujien vakiintuneiden kielenyksiköiden listaa.

4.3.1 Spesifit ja luovat

Aloitan termien analyysin lainasanoista, jotka vaativat, että konstruoitu lukija tuntee slangisanastoa tai englannin kielen sanastoa. Tällaisia ovat muun muassa seuraavien esimerkkien slangisanat, jotka lainautuvat suoraan englannista:

21) En oo **smoothein** ja luulenkin, / et moni sanois et mä oon luuseri. (Heikki Kuula: *Koirakaveri*)

22) Ja kun olin mä **down**, tiesin, ollut en yksin. / Ja kesän maun kanssa koin sykehdyksin. (Maarit: *Jäätelökesä*)

Esimerkkien 21 ja 22 lainasanat, *smooth* ja *down*, ovat merkitykseltään samat suomen puhekielessä ja englannissa: *smooth* on 'siisti, hieno tai cool' (MW & US s.v. *smooth*), *down* taas 'olla alakuloinen tai masentunut' (MW s.v. *down*, Paunonen 2017: 140). Siten konstruoitu lukija joko ymmärtää englantia tai osaa jonkin verran suomalaista slangisanastoa, sillä ilman tätä tiettyä tietotaustaa tekstin merkitys ei hahmotu.

Esimerkki 21 havainnollistaa myös sitä, miten mahdollisesti tuntemattomien termien ympärille asetetaan vihjeitä, joiden perusteella merkitys voi avautua ilman vaadittua tietotaustaa. *Smoothin* merkitys välittyy lausumassa joksikin sellaiseksi ominaisuudeksi, jota *luuserilla* ei ole. *Luuseri* on tutumpi termi, joten vastaanottaja voi *luuserin* merkityssisällön negaation kautta päätellä, mitä *smooth* tarkoittaa. Säte konstruoikin näin lukijan, joka ei välttämättä tunne sanaa *smooth*. Esimerkki 22 antaa lukijalle niin ikään vihjeitä, mutta vähemmän selkeästi. Eräs säkeen mahdollinen tulkinta on, että *down* on jotain, mihin helpottaa toisen läsnäolo, mikä viittaisi suruun – pelkän säkeen perusteella voi myös naiivisti tulkita, että kun on *down*, toinen tulee luokse. Konstruoitu lukija ei siis ehkä kuitenkaan tunne esimerkkien 21 ja 22 perusteella englantia tai slangisanastoa.

Parhaimmillaan laululyriikan teksteissä luodaan kokonaan uusia kielenyksiköitä. Nämä selittyvät kuitenkin melko yleisillä tiedoilla tai lauluun liittyvillä taustatiedoilla, minkä lisäksi uutta termiä voidaan selittää eksplisiittisesti. Näin tapahtuu seuraavassa esimerkissä:

23) **Teflonlove**, on liikaa sinulle. / Teflonlove, se sopii minulle. /Teflonlove, ei tarttua saa kii. / Mä haluan olla **nylon**. (Nylon Beat: *Teflonlove*)

Esimerkissä 23 luodaan kokonaan uusi kielellinen yksikkö *teflonlove*, minkä lisäksi *nylonia* käytetään luovasti. *Haluun olla nylon*, skemaattisemmin *haluun olla tekninen muovi*, ei käy järkeen normaalissa käytössä. Koska laulu on Nylon Beatin, se asettuu ensyklopediseksi taustaksi ja hahmottaa *nylonin* merkitykseksi 'Nylon Beatin kaltainen' – toinen mahdollisuus on viittaus *nylonin* ominaisuuksiin, kuten joustavuuteen tai liukuvuuteen. *Teflonlove* puolestaan liittää rakkauteen *teflonin* tarttumista estävän pinnoitteen, mitä korostetaan kolmannessa säkeessä: *ei tarttua saa kii*. Taustaksi tarvitaan siis *teflonin* kielenyksikön hallinta sekä sen verran englannin osaamista, että *love* ymmärretään *rakkaudeksi*. Uudet hahmot vaativat taustakseen melko yleisesti hallussa olevia taustatietoja, kuten *teflonin* tarttumattomuus tai auttava englannin sanasto, tai spesifejä tietoja, jotka liittyvät laulun esittäjään tai *nylonin* ominaisuuksiin.

Lukijalle konstruoidaan siten yleistietoja ja tietoja kappaleen artistista. Esimerkin 23 tapauksessa konstruoitu lukija on kuitenkin myös jo melko taitava tulkitsija ja merkityksien keksijä. Jos aineistossa olisi enemmän *Teflonloven* kaltaisia kappaleita, sillä olisi vaikutusta konstruoidun lukijan tietotaustan laajuuteen ja tulkintakykyyn; koska kyseessä on kuitenkin yksittäinen tapaus, näin tuskin voi sanoa.

Aineistossa on melko vähän lausumia, joissa oliosta on valittu käsitteistettäväksi monta siihen liittyvää kognitiivista aluetta ja joita on elaboroitu spesifisti nimeämällä. Tällaiset lausumat konstruoivat lukijalle kaikista eniten spesifejä taustatietoja. Aineistosta löytyy muutama esimerkki, jotka valaisevat sitä, mitä tällaisilla lausumilla tarkoitetaan ja mitä ne tekevät:

24) **Niinku Jordanin ilmatyynyt** / tyttö teki vaan mun askeleista keveemmän. (Robin feat. Brädi: *Puuttuva palanen*)

25) **Kuin ankka Stenvallin taulusta** / raitalakanoissa toinen valveilla. / Kauanko jaksamme haaveilla / kehtolaulusta? (Arttu Wiskari: *Ikuisesti kahdestaan*)

Esimerkissä 24 selitetään jälleen etualalle hahmottuvan hahmon aktivoimaa vastaanottajalle, kuten esimerkissä 21. Tarkasti nimetyt *Jordanit*, jotka olettavat lukijan hahmottavan skemaattisen suhteen *kengät* → *ilmatyynylliset lenkkarit* → *Jordanit*, ovat kengät, joissa on

kepeä liikkua ilmatyynypehmusteiden vuoksi. Tästä taustasta vihjeitä antaa eksplisiittisesti *ilmatyynyt* ja implisiittisesti seuraavan säkeen *teki mun askeleista keveemmän*. Koherentti ymmärrys voi muodostua näin siinäkin tapauksessa, että *Jordan* ei kuulu lukijan tietoihin. Ensinnäkin askeleita keventää usein juuri *kengät*, joka on *Jordaneihin* skemaattisessa suhteessa, joten lukija voi päätellä täten *Jordanienkin* olevan *kengät*. Toisekseen *Jordanin* vain määrittää *ilmatyynyjä*, jotka vertautuvat *tyttöön*, jotka molemmat AIHEUTTAVAT keveyden. Tekstissä on konstruoitu lukija, joka joko a) tuntee *Jordanit*, b) päättelee ne skemaattisen suhteen myötä *kengiksi* tai c) tuntee *ilmatyynyt*.

Esimerkissä 25 annetaan niin ikään vihjeitä pitkälle elaboroidun hahmon taustasta. Säkeet viittaavat tunnetun taidemaalarin Kaj Stenvallin ankkamaalauksiin. Lausekkeen *ankka Stenvallin taulusta* elatiivimuotoinen *taulusta* viittaa *ankan* olevan osa *taulun* kokonaisuutta, kuten elatiivilla on tapana (VISK § 1253). *Taulu* taas aktivoi prototyypillisesti MAALAAMISEN kehyksen, johon kuuluu TEOKSEN lisäksi vähintään toinen entiteetti, TEKIJÄ. Tämän aukon täyttää genetiivimääritteinen *Stenvallin*. Toisekseen viitatus taulun visuaalinen sisältö kuvataan seuraavassa säkeessä: *raitalakanoissa toinen valveilla*. Tähän säkeeseen luodaan vertaussuhde *kuin-rakenteella*. Ymmärrys tekstistä välittyy jollakin tasolla, vaikka *lintu* → *piirretty anka* → *Stenvallin taulun anka* tai *taiteilija* → *suomalainen maalari, joka maalaa ankoja* → *Kaj Stenvall* eivät olisikaan skemaattisia suhteita, jotka konstruoitu lukija osaisi mielessään muodostaa.

Täysin koherentti ymmärrys on tuskin kuitenkaan saatavilla ilman tarkkaa mielikuvaa kyseisestä taulusta, sillä itse taulua ja sen merkitystä ei kuvailla. Taulun ankkapariskunnasta välittyy tyytymättömyys johonkin pariskuntaan liittyvään, ja tällä on merkitystä. Sanoituksissa kuvailtu pariskunta ja taulun ankkapariskunta voidaan tulkita syötealueiksi blendille, jonka emergenttina merkityksenä syntyy 'pariskunta on tyytymätön'. Ilman visuaalista mielikuvaa taulusta on vaikea hahmottaa, miten toimijat siinä käyttäytyvät ja miten se vaikuttaa merkityksen hahmottumiseen, tässä tapauksessa blendin muodossa. Tämä on aineistossa harvinainen esimerkki siitä, miten konstruoidun lukijan ensyklopedisiin tietoihin sisällytetään melko spesifiä tietoa, eli miltä kyseinen taulu näyttää ja mitä siinä tapahtuu.

Useimmat harvoista nimeämistä toimivat nimittäin siten, ettei niiden tunteminen vaikuta tekstin ymmärtämiseen. Sattumalta esimerkit tästä ovat melko hengellisiä:

26) Vaan **Fred Astairekin** kademielin tanssii taivaassaan. / Hän tanssii niin kuin enkeli, mut kuollut on, ei voi palata maailmaan. / **Vanha herra Cohen** tanssi

loppuun rakkauden. / Itse suosin jatkuvuutta, siksi tanssi en. (Jarkko Martikainen:
Valssi tanssitaidoittomille)

27) Anna minulle armahduksesi. / Ole minulle **Rafaelin enkeli**. (Pekka Ruuska:
Rafaelin enkeli)

Esimerkissä 26 nimetään edesmennyt tanssija *Fred Astaire* ja niin ikään historiaan jäänyt artisti Leonard Cohen (*vanha herra Cohen*) – *tanssi loppuun rakkauden* on intertekstuaalinen viittaus Cohenin tunnettuun kappaleeseen *Dance Me to the End of Love*. Tietämättömille viitataan Astairen tanssitaitoihin lausumalla *hän tanssii niin kuin enkeli* ja eksplikoidaan, että hän on *kuollut*. Vihjeiden perusteella voidaan jo päätellä skemaattinen suhde: *menehtynyt taitava tanssija* → *Fred Astaire*. Cohenin kohdalla kerrotaan vain, että hän kykenee *tanssiin*. Syntyy vain skemaattinen suhde *vanha mies, joka tanssii* → *vanha herra Cohen*. Olennaista predikaation merkityksen kannalta on *loppu*, joka vertautuu *jatkuvuuteen*. Tekstin ymmärrys ei siten kärsi merkittävästi, vaikka nimiä ei tunnista. Merkityksestä katoaa kuitenkin osa, jos lukijalla ei olisi mielikuvaa *Fred Astairen* tanssitaidoista tai tietoa *Cohenin* kuuluisasta kappaleesta. Optimaaliseen tekstin ymmärtämiseen kykenevän konstruoidun lukijan on siis tunnettava nimetyt henkilöt, jotta hahmot saavat täyden merkitystaustansa.

Esimerkissä 27 pyydetään puolestaan armahdusta *Rafaelin enkeliltä*. Viittaus kohdistuu taidemaalari Rafaelin maalaukseen, jossa kaksi enkeliä tuijottaa tylsistyneinä taivaalle. Olennaista merkityksen mielekkyyden kannalta lienee vain *enkeli*, jota genetiivimääräite *Rafaelin* täsmentää: *enkeli* → *Rafaelin enkeli*. Armahdusta pyydetään joltain taivaalliselta, pyhäältä taholta: *pyhä olento* → *kristillinen pyhä olento* → *enkeli*. Olennaiseksi taustatiedoksi paljastuu tietämys kristinuskosta, eikä niin spesifi sellainen; viittaus olisi voinut olla myös suoraan esimerkiksi johonkin nimettyyn arkkienkeliin, jolloin tietokerroksia olisi pitänyt aktivoida enemmän (*pyhä olento* → *kristillinen pyhä olento* → *enkeli* → *arkkienkeli* → *Rafael*). Tämä tieto taas voidaan olettaa olevan yleistietoa Suomessa, jossa kristinusko on valtauskonto. Näin nimeäminen voidaan todeta tässä tapauksessa merkityksen kannalta merkityksettömäksi – esimerkin 25 kaltaista blendiä taideteoksen kanssa ei ole tulkittavissa, eikä nimen tarkoitteen tunteminen tuo merkitykseen merkittävää lisäsisältöä, kuten tapahtuu esimerkissä 26. Konstruoitu lukija ymmärtää tekstin skemaattisia suhteita pitkin peruuttamalla ja hyödyntämällä ensyklopedista taustatietoaan, johon sisältyvät siten ainakin enkelit ja jonkintasoinen kristinuskon tuntemus.

Kuten luvun alussa totesin, konstruoidulta lukijalta erityisiä taustatietoja vaativia termejä ja nimeämisiä on aineistossa vähän. Esimerkeissä 21–27 olen kuitenkin esitellyt näistä muutamia. Analyysini perusteella konstruoitu lukija osaa mahdollisesti hieman englantia tai slangisanastoa (kuten *smooth* ja *down*). Spesifeintä tietoa konstruoidulle lukijalle asettavat esimerkki 23, jossa konstruoitu lukija tietää paljon *teflonista* ja *nylonista* tai Nylon Beatista, esimerkki 25, jonka blendi ei aukea ilman kohtuullista tietämystä Kaj Stenvallin taideteoksesta sekä esimerkki 26, joissa täysi ymmärrys vaatii taustalle tiedon Astairesta ja Cohenista. Muut nimeämistapaukset ovat monitulkintaisia. Konstruoitu lukija tulkitsee tekstejä sujuvasti, jos tunnistaa tiettyjä nimiä, jotka eivät varsinaisesti kohdistu mihinkään tiettyyn aihepiiriin (*Jordan, Fred Astaire, Cohen, Rafael*). Yleisesti vaikuttaa siltä, että jos aineistossa on vaikeasti ymmärrettäviä kohtia, niissä avustetaan lukijaa. Sen vuoksi erisnimienkin ympäröivästä tekstistäkin voi tehdä tulkintoja ilman niiden tarkoitteiden tuntemusta.

Näistä muutamista spesifeistä taustatiedoista on vaikea nimetä mitään yhteistä. Hyvin yleistävästi voi todeta, että kaikki liittyvät jotenkin länsimaiseen kulttuuriin: esimerkit 23 ja 25 suomalaiseen popmusiikkiin ja taiteeseen, esimerkit 24, 26 ja 27 amerikkalaiseen populaarikulttuuriin ja kristinuskoon. Konstruoitu lukija vaikuttaa tuntevan joitakin spesifejä julkisuuden henkilöitä, sillä muuten nimeämistapauksista ei välity täyttä merkitystä. Spesifit tiedot kohdistuvat siis etenkin niihin joihinkin julkisuuden henkilöihin, jotka mainitaan aineistossa. Muutamat aineiston slangisanat ovat niin ikään englannista peräisin ja ymmärrettävissä sen pohjalta. Ehkä voitaneen vain sanoa, että aineiston konstruoidulla lukijalla on jonkinlainen tietämys suomalaisesta ja länsimaisesta kulttuurista ja populaarikulttuurista.

4.3.2 Skemaattiset ja vakiintuneet

Kuten olen jo maininnutkin, popmusiikki pyrkii tarjoamaan laajalle yleisölleen jotain tuttua (Frith 2001: 94–96). Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten tämä näkyy konkreettisesti sanojen ja fraasien skemaattisuutena. Asiantilan käsitteistys on sitä skemaattisempi, mitä vähemmän käsitteistys tarjoaa kohteestaan yksityiskohtia (Langacker 1987: 132–137). Skemaattisuus on yhteydessä siihen, miten teksti on monelle ymmärrettävissä, koska se johtaa keskeisyyteen: mitä skemaattisempi kuvaus on, sitä suuremmalla todennäköisyydellä se kuuluu keskeisesti laajan kieliyhteisön jakamaan vakiintuneeseen tietoisuuteen (mts. 158–161). Kielenyksiköiden vakiintuneisuudella on niin ikään asteikko, ja jonkin kielen rakenteen käyttäminen vie sitä asteikolla eteenpäin, kun taas käyttämättömyys vie sitä asteikolla taaksepäin (mts. 59). Käyttö johtaa vakiintumiseen, edelleen jatkuva käyttö

keskeisyyteen – näin ollen keskeisimpiä termejä ovat käytetyimmät, ja nämä ovat todennäköisesti melko skemaattisia.

Tarkastelen tässä alaluvussa sitä, miten aineistossa käytetään kielellisiä rakenteita, jotka ovat melko skemaattisia tai saavuttaneet vakiintuneisuuden asteikolla keskeisen aseman. Tässä alaluvussa analysoimani esimerkit edustavat skemaattisuuden tasoltaan aineiston enemmistöä. Konstruoidun lukijan kannalta tämä merkitsee sitä, että tämän hallitsema tiedot jäävät pääosin yleiselle tasolle. Kun luvussa 4.3.1 käsittelemäni spesifit termit ja nimeämiset vaativat konstruoidulta lukijalta paljon taustatietoja niiden ymmärtämiseksi, seuraavaksi analysoimani kohdat vaativat niitä vähemmän.

Käsittelen tästä näkökulmasta ensimmäiseksi Anna Puun *Linnuttoman puun* toista säkeistöä ja tätä seuraavaa kertosaäkeistöä. Näissä säkeistöissä konkretisoituu se, miten aineiston sanasto on keskimäärin skemaattista ja vakiintunutta:

28) Sanojasi vailla olen vain suunnaton tie / ilman viittaa, suunnaton tie.

Tekojasi vailla olen se savinen maa / ilman viljaa, savinen maa.

Jos kerrot rakkautesi, niin / perille löytävä on tämä tie.

Jos tahdot oksalleni, niin / kasvatan viljavan paikan,

jossa linnuton puu, / linnuton puu ottaa varsillensa.

(Anna Puu: *Linnuton puu*)

Aloitin purkamisen sanaluokkien tasolla. Esimerkissä 28 esiintyy 10 eri substantiivina: *sanojasi, tie, viittaa, maa, vilja, rakkautesi, oksalleni, paikan, puu* ja *varsillensa*. Adjektiiveja on 4: *suunnaton, savinen, viljavan* ja *linnuton*. Adjektiivit elaboroivat substantiiveja: *suunnaton tie, savinen maa, viljavan paikan, linnuton puu*. Kaikki nämä lausumat ovat melko skemaattisia, sillä niillä voi viitata suhteellisen moneen tarkoitteeseen, eli ne ovat skemaattisessa hierarkiassa korkealla. Esimerkiksi *suunnaton tie* voi viitata lukemattomiin määriin reittejä, niin fyysisiin kuin mielikuvaisiin – *tie* merkitsee liikennettä varten rakennettua väylää, mutta myös mitä tahansa etenemissuuntaa (KS s.v. *tie*). Jos kyseessä olisi juuri liikenneväylä, *tie* voisi edelleen merkitä näistä mitä tahansa. Sama koskee esimerkiksi *maata, paikkaa* ja *puuta*. Etenkin *paikka* on hyvä esimerkki skemaattisesta termistä, sillä sen tarkoite voi olla käytännössä mikä tahansa fyysinen tai kuvitteellinen ala, joka on jotenkin rajattu, kuten *verotoimisto, Korvatunturi, tuo korkea mäki tuossa, tämä neliömillimetrin kokoinen ala* tai *Ankkalinna*. Koska käytetyt sanat

ovat näin yleisellä tasolla, konstruoidulta lukijalta ei vaadita mitään spesifejä taustatietoja, jotta sanoja voi ymmärtää.

Esimerkin 28 säkeistöt korostavat myös sitä, miten käyttöön valikoituvat keskeisiksi vakiintuneet yksiköt. Ilmaisut viittaavat pääosin luontoon, joka on lähes kaikkien suomalaisten lähellä. Kun käännän päätäni ja katson ikkunasta ulos, näen *maata, puita, oksia, lintuja, tien ja viitan*. Yksiköt ovat vakiintuneet merkitsemään entiteettejä, joita esiintyy runsaasti usean suomalaisen välittömässä läheisyydessä. Tällaisia lausumia on aineistossa paljon. Kuviodien taakse asettava tausta ei sisällä niinkään mihinkään ”erikoistunutta” ensyklopedista tietoa, vaan pikemminkin melko geneeristä lähiympäristöä koskevaa tietoa. Toki tämä asettaa konstruoidun lukijan mahdollisesti tietojen perusteella tällaiseen ympäristöön – ainakaan konstruoitu lukija ei ole suurkaupunkilainen, joka ei tunne *puita, viljaa* tai savea.

Huomionarvoisia ovat myös ne tapaukset, joissa jokin tietty kategorian edustaja nimetään kategorian sijaan. Näissä tapauksissa nämä edustajat ovat varsin tunnettuja ja vakiintuneita, kuten aurinkokuntamme planeettoja tai yleisesti tunnettuja kalalajeja:

29) Joo, mä tiedän, on veden pinta/ kaukana, en nää pohjaan, en näe / onko sen alla **haukia tai haita**, / jotka mut voi kerralla hotkaista.

(Emma Salokoski Ensemble: *Veden alla*)

30) Tuo mulle taivaalta kuusi kuuta, / paa **Saturnuksen renkaat** sormeeni mun.
/ Mikään ei mun hulluuttani muuta, / siksi sinuun turvaudun.

(Ressu Redford: *Kuusi kuuta ja Saturnuksen renkaat*)

Esimerkissä 29 veden pohjassa saattaa olla *haukia* tai *haita*, jotka molemmat ovat *petokalan* skeeman elaboraatioita. *Hauki* lienee tosin vakiintunut *kalan* elaboraatioksi itsestäänselvyyttä ilmaisevan *hauki on kala* -idiomin myötä, minkä johdosta se saattaa olla jatkuvien käyttökertojen myötä usean kielenkäyttäjän kohdalla keskeisin *kala*-skeeman toteutuma. *Hai* on puolestaan prototyyppinen *petokala*; *petokalan* lausuminen aktivoi suurella todennäköisyydellä jonkin *haita* muistuttavan mielikuvan, jos ei *haukea*. Esimerkki 29 on siis esimerkki siitä, miten melko pitkälle elaboroidut tai spesifit sanat (*kala* → *petokala* → *hauki/hai*) voivat aineistossa olla hyvin keskeisiksi vakiintuneita. Konstruoitu lukija tunnistaa *petokaloista* yleisimmät, ei erikoistapauksia.

Samaa havaintoa ilmentää myös esimerkki 30. *Saturnus* on spesifi taivaankappale, mutta monille hyvin tuttu sellainen. Lausumaa voi verrata aiempaan säkeeseen, jossa on

lausuma *kuusi kuuta*, joka olisi samalla skemaattisuuden tasolla kuin *planeetta*. Kuihin ei viitata esimerkiksi nimillä *Hyperion* tai *Titan*. Lisäksi lausuma *Saturnuksen renkaat* konstruoi tekstiin lukijan, joka tunnistaa tutun planeetan ja taivaankappaleiden toiminnan vähintään auttavasti. Ensinnäkin on tunnistettava, että *Saturnus* on aurinkokuntamme planeetta. *Rengas* on käsitettävä tätä taivaankappaletta ympäröiväksi, pienemmistä kappaleista koostuvaksi sumaksi, joka muistuttaa *renkaan* yleisintä merkitystä, eli ”esine t. kuvio, joka vastaa muodoltaan rinkiä, lieriön vaippaa t. kahden samankeskisen ympyränkehän välistä aluetta” (KS s.v. *rengas*). Vasta sitten vastaanottaja kykenee käsitteistämään lausekkeeseen *Saturnuksen renkaat* tarkoitetun predikaation hahmon, joka siten vaatii taustalleen runsaasti ensyklopedista tietoa. Tämä ensyklopedinen tieto on spesifiä, mutta keskeiseksi vakiintunutta, aivan kuten *hauen* ja *hain* tapauksessa. Tieto myös kohdistuu tuttuun planeettaan, mutta ei esimerkiksi sitä kiertäviin kuihin. Vähemmän tunnetuista taivaankappaleista ei puhuta spesifisti. Konstruoitu lukija tunnistaa jälleen kategorioiden tunnetuimpia edustajia.

Aineistossa esiintyy siis paljon kielenyksiköitä, jotka ovat laajalle kieliyhteisölle keskeisiksi vakiintuneita. Myös predikaatioiden taustalla olevat kognitiiviset alueet ovat tällaisia:

31) Ei mikään oo niin ihanaa / kuin kulkea öisiä katuja.

Mm, kevätaika, / kun maa alkaa tuoksua.

Ja niin minä kävelen / kohti meren rantaa, / missä jäät alkaa lähteä / ja aalloilleen tilaa antaa.

(Tommi Läntinen: *Kevät ja minä*)

Esimerkissä 31 toistuu laajalle kieliyhteisölle keskeisiksi vakiintuneiden taustojen, luonnon ja kaupungin, esiintyminen. Kuten esimerkin 28 *tie, katu* on niin ikään ympäristössämme yleisesti esiintyvä *väylä*. Jotta *katu* hahmottuu kuvioksi, vaaditaan taustalle viitteellinen ymmärrys kaupungeista ja väyläskeemasta. Luontosanoja edustavat *meri, ranta, jäät, aallot, kevätaika* ja *maa*. Jotta sanat hahmottuvat kuvioiksi, on vastaanottajan asetettava taustaksi jonkinlainen luonnon kehys. Erikoistuneista, spesifeistä taustoista ei voida puhua. Kadulle tai merelle ei anneta nimeä, millekään entiteetille ei ole spesifioitu tiettyjä ominaisuuksia. Maankaan tuoksulle ei anneta mitään spesifejä kuvauksia. Lukijalle konstruoidaan tiedot vain välittömästä ympäristöstä: kaupungista ja maailmasta yleensä. Tämä kuitenkin myös tuottaa konstruoidun lukijan, joka tuntee juuri tällaisen ympäristön – kaupungin ja luonnon sekoituksen, jossa on ainakin *jäätä* ja *merta*.

Esimerkit 28 ja 31 kuvaavat valittujen sanojen skemaattisuutta ja hahmoille hahmottuvan taustan geneerisyyttä. Seuraava esimerkki kuvastaa niin ikään aineiston kielen skemaattista luonnetta:

32) Halusin antaa sinulle **lahjan**, / mutta aika meni ohi.

Värikin oli aivan väärä, / tuskin olisit tarvinnutkaan.

Jotain kuitenkin, / **jotain jäi**, / ja muistelen.

(Dave Lindholm: *Sitähän se kaikki on*)

Esimerkissä 32 asiantilaa kuvataan jälleen hyvin skemaattisesti. *Lahjaa* spesifioidaan vain siten, että sillä on *väärä väri* ja että siitä jäi jälkeen *jotain*. *Lahja* viittaa ensisijaisesti johonkin esineentiteettiin; lähes jokaisella esineellä, joka on olemassa fyysisessä maailmassa, on jokin *väri*⁷, ja sen *vääryys* riippuu aina kontekstista. *Jotain* on puolestaan predikaatio, joka merkitsee vain, että entiteetti ylipäättään on olemassa jollakin kognitiivisella alueella, fyysisenä tai abstraktisena. Taustaksi tarvitaan vain lahjakehys: entiteetti luovuttaa toisen omistusalalle jonkin kolmannen entiteetin (ks. J. Leino 2001). Otteen entiteetit ovat hyvin skemaattisia, ja *muistelun* kohde jää niin ikään spesifioimattomaksi. Konstruoitu lukija tuntee siten vain lahjakehymän, eikä hänen tarvitse tuntea sitä tiettyä spesifiä esinettä, joka tekstissä annetaan lahjoituksena.

Otan esiin vielä yhden esimerkin, joka kiteyttää aineistolle tyypillisen skemaattisuuden:

33) On kaunis lauantai-ilta täällä takana Jumalan selän. / Tämä kartalla pieni musta pilkku herää horroksestaan. / Kerrostalojen valot, moottoritien huminaa, / kaikuja rappukäytävästä, lehtien havinaa.

(Egotrippi: *Valssi*)

Esimerkissä 33 kuvaillaan puhujan ympäristöä. Vastaanottajan tulee hallita yleinen idiomiksi (*takana Jumalan selän* == 'syrjäinen') ja kartan kehys, johon liittyy metonymiaa (*kartalla pieni musta pilkku* == 'yksi pieni paikka suuresta kokonaisuudesta'). Viimeiset kaksi säettä hyödyntävät jälleen kaupunkielämän ja luonnon taustoja: *kerrostalot*, *moottoritie*, *rappukäytävä* ja *lehdet*. Niihin liitetyt aistihavainnot vaativat taustakseen viitteellisen ensyklopedisen tiedon näistä entiteeteistä: kerrostalojen ikkunoissa palaa usein *valot*,

⁷ Poikkeuksena ilmiselvästi mm. lasi, peili ja muut läpinäkyvät/heijastavat objektit.

moottoritie tuottaa *huminaa* muistuttavaa ääntä, kolkossa rappukäytävässä usein *kaikuu* ja tuulten heiluttaessa lehtiä kuuluu *havinaa*. Hahmot vaativat taustakseen mahdollisesti suomalaisen kaupunkilaisen kokemusmaailman suoman ensyklopedisen tiedon, mutta toisaalta kuvaukset sopisivat myös hyvin moneen muuhun ympäristöön kuin juuri Suomeen.

Luvussa 4.3.1 käsittelin spesifejä ilmaisuja, jotka vaativat tiettyjä tarkkoja taustatietoja, jotta merkityksen hahmo rakentuu konstruoidun lukijan käsitteistysprosessissa. Ne edustavat aineistossa vähemmistöä, ja tässä luvussa käsitellyt esimerkit enemmistöä. Aineistossa esittäytyy suurimmalta osin konstruoitu lukija, jolla ei käytettyjen sanojen perusteella juuri ole mihinkään kategoriaan liittyviä spesifejä taustatietoja. Jos tietoja on, kategoria on keskeinen ja sen prototyypinen edustaja tunnettu (kuten *petokala* → *hai* ja *planeetta* → *Saturnus*). Konstruoidulla lukijalla on näin yksityiskohtaisia tietoja vain harvoista asioista, ja näidenkin kohdalla tiedot pysyvät sellaisina, joita voi odottaa keneltä tahansa. Lisäksi entiteetteihin viitataan yleensä melko skemaattisilla kategorisoivilla sanoilla, joilla voi viitata todella laajaan entiteettien ryhmään: *puu*, *katu*, *lintu*, *tie*, *paikka*, *lahja* ja niin edelleen. Näin konstruoidaan lukija, joka ei varsinaisesti tunne mitään tiettyjä *puita* tai *lintuja*, mutta tietää, mikä *puu* tai *lintu* on. Taustatiedot pysyvät geneerisellä tasolla. Aineiston sanat eivät siten konstruoi lukijaa, joka tietäisi kovin paljon näiden kategorioiden edustajista tai näiden yksityiskohdista. Yksityiskohtien puutetta havainnollistaa myös esimerkissä 32, jossa viitataan vain *lahjaan*, jota ei elaboroida mitenkään. Konstruoidun lukijan ei tarvitse tietää mitään entiteetistä, joka varsinaisesti lahjoitetaan.

Myös tekstien kuvaamista ympäristöistä kirjoitetaan viekkaan skemaattisesti. Konstruoitu lukija tunnistaa yleistason kaupunki- ja luontokehyksen keskeisintä sanastoa. Aineistossa on paljon sanastoa, jotka yhdessä sopivat lähes mihin ympäristöön tahansa: *puu*, *tie*, *katu*, *ranta*, *meri* ja niin edelleen. Kaupunkikehykseen liittyvät esimerkiksi *moottoritie* ja *kerrostalo*, jotka ilmaisevat spesifejä tietoja kaupungeista tai lähiöistä, mutta nämäkin tiedot ovat nykymaailmassa keskeisen yleistiedon tasolle vakiintuneita tietoja. Yhdessä sanasto muodostaa eräänlaisen yleisen tason elämisen tai asumisen kehyksen, jota voi spesifioida tuhansin eri tavoin – mitä tahansa aineiston laululyriikoista voisi elaboroida hyvin useilla eri kognitiivisilla alueilla tai kuvattavien entiteettien yksityiskohdilla. *Puu* voisi olla *palmu*, *ranta* voisi olla *Yyteri* ja *meri* vaikka *Tyynimeri*, mutta näin ei ole, vaan kaikista ympäristöä kuvaavista sanoista käytetään skemaattisempia termejä. Lisäksi käsitteiden aktiivimia kehyksiä ja taustoja ovat esimerkiksi AJAMINEN, KÄVELY, VIIKKO, KARTTA ja LAHJA. Nämäkin ovat samalla tavalla skemaattisia sekä niin yleisiä, etteivät ne vaadi konstruoidulta lukijalta yksityiskohtaisia taustatietoja. Konstruoidun lukijan tietotausta ei kohdistu mihinkään

tietynlaiseen ympäristöön, hänellä on vain yleiset tiedot jonkinlaisesta yleisen tason ympäristöstä.

Näin ollen aineisto on täynnä erilaisia yksiköitä, jotka ovat melko skemaattisia. Niillä on siten myös korkea todennäköisyys olla keskeisiä yksiköitä laajassa kieliyhteisössä. Tämän pohjalta voisi argumentoida, että aineistoon myös konstruoidaan lukija, joka kuuluu tällaiseen laajaan kieliyhteisöön. Tätä tukee myös se, ettei konstruoidun lukijan hallitsemaan sanastoon kuulu juuri spesifejä termejä. Koska kyseessä on popmusiikkia, tämä on myös oletettavaa – jos kirjoitetaan laajalle yleisölle, konstruoitu lukija lienee myös laajan yleisön kanssa yhteensopiva. Aineistoon konstruoidaankin lukija, jonka tiedot jäävät kuvatuista aiheista yleistasolle, ja jos tiedot ovatkin spesifejä, ne ovat keskeisiksi vakiintuneita, kuten *hauki* tai *Saturnus*.

4.4 Konstruoidun lukijan perspektiivi

Aiemmissä luvuissa keskeisimmät konstruoinnin ulottuvuudet ovat olleet abstraktio ja valinta; tässä luvussa esiin nousee myös perspektiivi. Kuten olen maininnut aiemmissä luvuissa, puhekielisyys on laululyriikan tekstilajin ominainen piirre. Aineistoon konstruoidaan näin suomen puhekieltä tunteva ja ymmärtävä konstruoitu lukija, mutta millaista puhekieltä? Konstruoidaanko lukijalle jotain alueidentiteettiä? Tässä luvussa sipaisen sosiolingvistiikkaa, mutta vain varovaisesti ja pikaisesti. Lasken puhekielen osaksi sitä, mistä tarkkailupisteestä konstruoitu lukija tarkastelee maailmaa.

Samaan kategoriaan sisällytän lukijalle konstruoidun kokemusmaailman, jolla tarkoitan sitä, millaisia kokemuksia konstruoitu lukija tunnistaa. Kokemusten tunnistaminen johtaa vuorostaan mahdolliseen samaistumiseen. Argumentointini perustuu siihen, että jotta konstruoitu lukija kykenee käsitteistämään tekstiä koherentisti, tämän on tunnistettava tekstissä kuvatut tapahtumat ja niihin liittyvät toimijat, eli niiden on kuuluttava konstruoidun lukijan hallitsemaan ensyklopediseen tietovarastoon.

Aloitin tämän luvun pikakatsauksella aineiston puhekielisyyteen, minkä jälkeen siirryn tarkastelemaan aineistossa kuvattua inhimillistä kokemusmaailmaa. Kokemusmaailman kohdalla pohdin ensin avoimia viittauksia teksteissä kuvattuihin toimijoihin, minkä jälkeen tarkastelen vastaavasti skemaattisia viittauksia kokemuksiin.

4.4.1 Puhekielen piirteet

Tässä luvussa tarkastelen sitä, mihin lukija asettuu aineistossa puhekielen näkökulmasta. Tarkastelun alle asettuvat yksikön 1. ja 2. persoonaan viittaavat puhekieliset persoonapronominit ja muodolliset puhekielisyydet. Esimerkiksi nämä puhekieliset elementit luovat tekstiin puhutun kielen illuusiota (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 34). Se, millaiset puhekielisyydet teksteihin valikoidaan, vaikuttaa siihen, millaiseen kieliyhteisöön tekstin konstruoitu lukija asettuu. Tässä luvussa tarkastelen aineiston konstruoitua lukijaa etenkin ns. yleisen puhekielen näkökulmasta. Tämä näkökulma konkretisoi sitä, miten *SuomiLOVE*-kappaleiden konstruoitu lukija näyttää asettuvan melko laajaan kieliyhteisöön.

Kognitiivinen kielioppi sisällyttää lausumien ”sosiolingvistisen merkityssisällön” kielenyksiköiden ensyklopedisiin tietoihin. Se, mihin kielenyksikkö esimerkiksi sijoittuu sosiolingvistiseltä kannalta, on siis yksi kognitiivinen alue, jolle kielenyksikön predikaatio hahmottuu. (Langacker 1987: 63.) Suomen kielessä puhuja voi esimerkiksi ilmaista persoonapronominivalinnoilla identiteettiään tai haluttuja persoonallisuuspiirteitä (Mantila: 322–325). Jotkin osat identiteetin ja persoonallisuuden kognitiivisista alueista, jos tällaisista voi puhua, ovat vakiintuneet osaksi näitä kielenyksiköitä. Toisin sanoen puhuja voi valita tietoisesti kielenyksiköitä, jotka hahmottavat hänet tiettyyn kohtaan jotain sumuista kognitiivista aluetta. Jokaisen suomalaisen kielenkäyttäjän ensyklopediseen tietoon voi esimerkiksi kuulua jokin Suomen eri alueita koskeva abstrakti kognitiivinen alue; alueen muoto voi taas vaihdella puhujien välillä esimerkiksi siten, että *mie* asettaa puhujan toisen vastaanottajan alueella Itä-Suomeen ja toisen alueella Helsingin ulkopuolelle. Tämä on kaunokirjallisuudessa vahva tapa ilmaista hahmojen alueellista identiteettiä (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 36), joten näin voi hyvin olla myös lyriikan kohdalla.

Konstruoidun lukijan kannalta puhujan identiteettivalinta on hahmo, joka täytyy ymmärtää taustaa vasten. Jos puhuja sanoo *meitsi*, koska haluaa ilmaista sillä helsinkiläisyyttä, vastaanottajan täytyy ymmärtää, että *meitsi* ilmaisee helsinkiläisyyttä eikä vaikka vantaalaisuutta. Konstruoidun lukijan on siis hallittava valmiudet tällaisten lausumien ymmärtämiseen. Valmiudet voi olla myös sellaisella, joka ei tätä kielellistä elementtiä käyttävien kieliyhteisöön kuulu, mutta parhaat ymmärtämisvalmiudet saa todennäköisesti olemalla osa samaa kieliyhteisöä. Tämän vuoksi puhekielisyydet voivat valaista, onko lukija konstruoitu osaksi jotain tiettyä kieliyhteisöä, kuten jotain murrealuetta, alakulttuuria tai muuta vastaavaa.

Pronomini	Esiintymiä
<i>minä</i>	41
<i>mä</i>	92
<i>sinä</i>	22
<i>sä</i>	35
muut yht.	0

Taulukko 6. Yksikön 1. ja 2. persoonan nominatiiviset pronominivariantit aineistossa.

Aineistossani alueidentiteettiä ei kuitenkaan ilmaista ainakaan persoonapronomineilla, vaikka ne ovat tyypillinen keino lisätä tekstiin puhekielisyyttä (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 37). Yksikön 1. ja 2. persoonan pronomien valintojen kohdalla ainoat vaihtoehdot ovat *minä*, *mä*, *sinä* ja *sä*, joista yleisimpiä ovat *mä* ja *sä*. Lukumäärät on esitetty taulukossa 6. *Mä* ja *sä* ovat tapa lisätä puhekielisyyttä ilman, että tekstissä edustuu tietty alueellinen tausta, sillä ne ovat olleet yleinen puhekielen piirre useilla alueilla jo pitkään 1900-luvun alusta alkaen (mts. 37). Mantilakin (2004: 325–326) toteaa, että *mä* ja *sä* voidaan lukea ns. yleispuhekielen piirteeksi, joka on tunnettu ja käytössä kaikkialla puhutussa suomessa, puhujien taustatekijöistä riippumatta. Aineiston konstruoitu lukija hallitsee yleiskielen ja yleisen puhekielen persoonapronomit. Tekstien ymmärtämiseksi konstruoidulta lukijalta ei tältä osalta vaadita lainkaan paikallismurteiden varianttien hallintaa.

Tämä tilanne ei vallitse kaikessa laululyriikassa, joten tätä ei voi sivuuttaa tekstilajin piirteenä. Musiikissa esiintyy myös paikallisempia persoonapronominien varianteja. Ilmiö on läsnä etenkin suomirapin sanoituksissa: esimerkiksi rapduo Fintelligensin laululyriikassa avainasemassa on yksikön 3. persoonan läpi itseyttä kielentävä *meitsi*, jota esiintyy etenkin Helsingin seudun puhekielessä (Tossavainen 2004: 15, Paunonen 2017: 633). Muiltakin murrealueilta tulee raplyriikkaa, joissa käytetään paikallisia yksikön 1. persoonan pronominivariantteja, kuten *mie*, *miä* ja *mää* (Salmela 2018: 36–39). Suomirapin ulkopuolelta murteellisista sanoituksista on tunnettu esimerkiksi Lauri Tähkä & Elonkerjuu -yhtye, joka on sisällyttänyt teksteihinsä eteläpohjalaisia murrepiirteitä (Kantola 2013: 10). Laululyriikassa esiintyy siis eri murrealueiden persoonapronominivariantteja, mutta aineistossani ei.

Yleisten puhekielisyyksien kategoriaan kuuluvat myös ”niin sanotun passiivimuodon käyttö monikon ensimmäisen persoonan funktiossa (*me leivotaan*), yksikkömuoto monikon 3. persoonassa (*ne leipoo*), *i*:n loppuheitto (*kaks*, *hyppäs*), *i*-loppuisen

diftongin jälkikomponentin kato (*punanen, sellanen*)” (Mantila 2004: 325–326).⁸ Näistä löytyy muun muassa seuraavat esimerkit:

34) Meikit naamoilla **me naurettiin**. [passiivimuoto m1p. funktiossa] (Kaija Koo: *Supernaiset*)

35) Ne sirosti niskojaan **niksauttaa**. [y1p. muoto m3p. kanssa] (Pekka Ruuska: *Rafaelin enkeli*)

36) Tuntuu ihan niin kuin **olis** tuntenut jo vuosia. [*i:n* loppuheitto] (Maarit Hurmerinta: *Joidenkin kaa*)

Nämä kolme piirrettä ovat aineistossa yleisiä, mikä konstruoi aineistoon lukijan, joka ymmärtää, mitä niillä tarkoitetaan. Esimerkin 34 imperfektisestä passiivimuodosta *me naurettiin* täytyy ymmärtää, että se on merkitykseltään sama kuin *me nauroimme*. Vastaavalla tavalla konstruoi lukija ymmärtää esimerkkien 35 ja 36 kohdalla, että *he niksauttavat* → *ne niksauttaa* ja *olisi tuntenut* → *olis tuntenut*. Variantit ovat ikään kuin saman skeeman eri toteutumia – on olemassa esimerkiksi skeema [[monikon 3. persoona] + [niksauttaa]], jonka *he niksauttavat* ja *ne niksauttaa* toteuttavat. Lukijan on ymmärrettävä tämä yhteys, jotta yhteys skeemaan ja merkitykseen on muodostetavissa. Konstruoi lukija siis ymmärtää skemaattisten konstruktioiden toteutumia, jotka voidaan määritellä kuuluvaksi yleisen puhekielen joukkoon.

Edellä mainitut puhekielisyyden piirteet ovat aineistossa yleisimpiä, kuten ”yleiseltä puhekieleltä” saattaa odottaa. Tämän lisäksi aineistossa esiintyy piirteitä, jotka Mantila (2004) jaottelee nopeasti yleistyvien joukkoon. Selvästi eniten näistä piirteistä näyttäytyy A-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutumisen:

37) Vailla **aurinkoo** sairaan yksin oon. (Anna Puu: *Pimeys peittää maan*)

⁸ Aineistosta löytyy runsaasti esimerkkejä kolmesta ensimmäisestä, mutta jostain syystä i-loppuisen diftongin jälkikomponentin katoa ei esiinny lainkaan. Näin laulujen kirjoittajana epäilen, että syynä on rytmi. Toinen mahdollisuus on, että kirjoittajat pitävät piirrettä jollekin alueelle leimallisena, vaikkei se sitä todellisuudessa olekaan – tätä voi vain arvailla.

38) Mul on tapana mieltä purkaa / **kertoo** tosijuttuja. (Suvi Teräsniiska: *Täydellinen elämä*)

Monoftongiutumista näkyy esimerkeissä 37 ja 38: *aurinkoa* → *aurinkoo* ja *kertoa* → *kertoo*. Tätä piirrettä on ainakin vuosituhannen taitteessa esiintynyt etenkin naisten sekä nuorten keskuudessa (mts. 327, Koivisto 1997: 94–117). Yleistyvät puhekielen piirteet ovat muutenkin olleet yleisimpiä naisten, nuorten ja kaupunkilaisten keskuudessa (Mantila 2004: 334). Tämän perusteella ei välttämättä voi kuitenkaan sanoa, että tekstin konstruoitu lukija on nuori kaupunkilaisnainen. Esimerkit ovat 2010-luvulta, joten voi olla, että piirre on jo yleistynyt tarpeeksi, jotta se koetaan tarpeeksi neutraaliksi popmusiikkiin. Toisaalta voi myös olla, että sanoituksiin sisällytetään piirteitä, joita pidetään ”trendikkäinä” tai ”kaupunkilaisina”, kuten esimerkkien *aurinkoo* ja *kertoo*. Se rakentaisi teksteihin kaupunkilaisidentiteettiä, joka olisi siten myös osa konstruoitua lukijaa. Joka tapauksessa tämä laajentaa yleisen ja yleistyvän puhekielen piirteiden määrää, jonka konstruoitu lukija hallitsee.

Yleistyvät, kaupunkilaisiksi mielletyt piirteet eivät jää vain A-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutumiseen. Aineistossa esiintyy runsaasti myös esimerkiksi A:n loppuheittoa ja d:n katoa, joiden Mantila (2004: 327) näkee niin ikään olevan ”nopeassa ekspansiovaiheessa” ja trendikkäiden kaupunkilaisten suosiossa. Samoin esiintyy *kanssa*-postposition puhekielistä muotoa *kaa*, joka on helsinkiläiseksi mielletty, 1970-luvulla yleistynyt puhekielen piirre (ks. Vierula 2017).

39) Mut **niil** on tarpeeks kaikkea (Tehosekoitin: *Maailma on sun*)

40) En sitä suurta sanaa tahtois kuluttaa / enkä sanoo ääneen, en **ees** kirjoittaa. (Jenni Vartiainen: *Minä sinua vaan*)

41) Joidenkin **kaa** on helppoo uskoo ihmeisiin (Maarit Hurmerinta: *Joidenkin kaa*)

Esimerkki 39 osoittaa esiintyvää A:n loppuheittoa (*niillä* → *niil/niill*), esimerkki 40 d:n katoa (*edes* → *ees*) ja esimerkissä 41 esiintyy postpositio *kaa*. A:n loppuheitto ja d:n kato sisältävät saman potentiaalisen kaupunkilaislatauksen kuin esimerkit 35 ja 36. Samaa voi pohtia esimerkin 39 kohdalla, sillä *kaa* mielletään osaksi Helsingin puhekieltä. Konstruoitu lukija ymmärtää siis puhekielen piirteitä, jotka kuuluvat yleiseen, yleistyvään ja kaupunkilaisuuteen

viittaaviin joukkoihin. Lukijalle konstruoidaan kyky tulkita piirteitä juuri tästä kaupunkilaisidentiteetin näkökulmasta, ja siten liitetään osaksi ”kaupunkilaista” kieliyhteisöä. Näin konstruoidun lukijan tarkkailupiste hivuttautuisi kohti kaupunkia, mihin viittaavat myös luvun 4.3.2 havainnot kaupunkikehyksen sanastosta.

Esimerkeistä on mahdollisesti nähtävissä, miten popmusiikin laululyriikkaan sisällytetään puheen illuusio ilman, että konstruoidun lukijan tarkkailupiste asettuisi millekään tietylle murrealueelle. Aineistossa konstruoidaan lukija, joka tuntee ja ymmärtää yleisen suomen puhekielen, mutta ei minkään yksittäisen murteen piirteitä. Yleistyviksi ja kaupunkilaisiksi luokitellut piirteet antavat aineistoon kuitenkin oman vivahteensa; konstruoitu lukija ymmärtää suomen yleiskieltä, yleistä puhekieltä ja joitakin puhekielen piirteitä, joita voi mieltää kaupunkilaisiksi, kuten *A:n* loppuheitto, *d:n* kato ja *kaa*. Selvää on ainakin, ettei konstruoitu lukija tunne tai ymmärrä ”maalaisiksi” miellettyjä puhekielen piirteitä. Tällaisia piirteitä ovat esimerkiksi švaavokaali ja yleisgeminaatio (Mantila 2004: 326). Täten voi ehkä sanoa, että aineiston puhekielen piirteiden perusteella konstruoitu lukija tarkastelee maailmaa kaupunkikeskeisesti. Konstruoidun lukijan puhekielivarastoksi asettuu ryhmä piirteitä, jotka ovat joko täysin leimattomia tai hieman kaupunkilaisia. Tämän negatio on pantava merkille: lukijaa ei missään tapauksessa konstruoida osaksi mitään tiettyä murrealuetta, eikä hän hallitse maalaisiksi miellettyjä puhekielen piirteitä.

4.4.2 Inhimillinen kokemusmaailma

Tässä luvussa keskityn siihen, miten konstruoitu lukija tunnistaa kokemuksia ja mahdollisesti samaistuu niihin. Aloitan erittelemällä sitä, miten laululyriikan kehys aiheuttaa sen, että konstruoitu lukija kutsutaan samaistumaan teksteissä esitettyihin inhimillisiin kokemuksiin. Näin voi osoittaa, että konstruoitu lukija tunnistaa kuvatut kokemukset ja mahdollisesti samaistua niihin. Tarkastelen myös sitä, miten konstruoitu lukija asetetaan kiinnostumaan inhimillisistä kokemuksista yleensä, ei kenenkään tietyn henkilön. Tämän jälkeen siirryn tarkastelemaan itse kokemusmaailmaa, jota teksteissä kuvataan ja jonka konstruoitu lukija täten tunnistaa ja johon tämä voi mahdollisesti samaistua. Päätän luvun analysoimalla sitä, miten kokemuksiin viitataan useissa tapauksissa hyvin skemaattisesti, mikä puolestaan johtaa konstruoidun lukijan tuntevan kokemusmaailman skemaattisuuteen.

4.4.2.1 Lauluryiikka tunnistamisen ja samaistumisen kehikkona

Käsittelin jo aiemmin (luvussa 4.1) hieman sitä, miten lauluryiikkaan konstruoidaan lukija, joka on kiinnostunut teksteissä kuvailuista inhimillisistä kokemuksista. Tässä luvussa pyrin osoittamaan, miten aineistoni lauluryiikka pyrkii kutsumaan lukijaa tunnistamaan kuvattuja kokemuksia ja samaistumaan niihin. Tekstin merkitys kutsuna asettaa siihen konstruoidun lukijan, joka on valmis vastaamaan kutsuun. Tunnistamiseen ja samaistumiseen ohjaavan tekstin konstruoidusta lukijasta voisi siis todeta, että hän kykenee tunnistamaan kyseiset kokemukset ja samaistumaan niihin. Pohdin sitä, miten lauluryiikan sisällöstä ja referenttien avoimuudesta syntyy samaistumaan kutsumisen vaikutelma. Tarkastelen myös sitä, miten toimijoihin viitataan keskimäärin hyvin skemaattisesti.

Suomen kielessä tunnistamaan ja samaistumaan kutsuvat esimerkiksi infinitiivikonstruktiot. Visapään (2008) mukaan infinitiivikonstruktiolla kuvataan inhimillisiä kokemuksia, joihin siis koodautuu tekijäpaikalle ihminen (mts. 66, 82). Puhuja kutsuu infinitiivikonstruktiolla vastaanottajaa läpikäymään kuvailemansa kokemuksen ja tarkastelemaan sitä molemmille yhteisestä tarkkailupisteestä (mts. 94). Sen vuoksi infinitiivikonstruktio kutsuu tunnistamaan tilanteita ja samaistumaan niihin – se luo tyhjän mielikuvaisen paikan, johon ihminen voi astua sisään. Aineistoni lauluryiikoissa kuvataan niin ikään inhimillisiä kokemuksia.⁹ Toinen infinitiivikonstruktion samaistumiseen kutsuva elementti – inhimilliset kokemukset – siis toteutuu.

Seuraavaksi on tarkasteltava sitä, miten aineiston lauluryiikassa kutsutaan tarkastelemaan kokemuksia yhteisestä tarkkailupisteestä. Miten ”tyhjä paikka” luodaan? Infinitiivikonstruktiossa samaistuminen voi toteutua, koska toimijat jäävät implisiittisiksi lavan ulkopuolelle (ks. Visapää 2008). Samaistuminen on siis infinitiivin tapauksessa seuraus käsitteistäjän subjektiiivisesta konstruoinnista. Lauluryiikassa käsitteistäjät, eli puhetilanteen puhuja ja vastaanottaja, konstruoidaan kuitenkin usein objektiivisesti lavalle. Seuraavat esimerkit havainnollistavat molempia mahdollisuuksia:

42) Muistatko miltä tuntuu / juopua kesäyönä / hölmöstä rakkaudesta? / **Kastella**
jalat heinikossa, / **suudella** poikaa aidan takana, / siellä, missä nokkoset lakastuu.
(Scandinavian Music Group: *Hölmö rakkaus*)

⁹ Inhimillisillä kokemuksilla tarkoitan tapahtumajaksoja, joissa toimijana on selvästi ihmisentiteetti tai sellaiseen viittaava indeksaalinen elementti. Nämä subjektit ovat lausumisissaan sellaisissa semanttisissa rooleissa, jotka vaativat tiedostavaa toimintaa, eli käytännössä ne ovat AGENTTEJA tai KOKIJOITA.

43) Kymmenet kynttilät / varjoillamme leikkii. / Samettiverhon lailla / ilta laskeutuu. / **Älä riisu** kokonaan, / **meillä on** yö aikaa / tutkia ja kokeilla, / miltä rakkaus maistuu. (XI5: *Kaunis peto*)

Esimerkki 42 on aineiston ainut kohta, joka sisältää infinitiivikonstruktioita, eli lausumat *kastella jalat heinikossa* ja *suudella poikaa aidan takana*. Nämä objektivoidut vain kokemukset, eivät niiden kokijoita, sillä kuvaus kohdistuu vain käsitteistyksen kohteeseen, eikä kuvauksessa näy käsitteistäjän näkökulma. Tässä tapauksessa sekä puhuja että kuulija tarkkailevat tilannetta yhteisestä tarkkailupisteestä täysin erillään tapahtumista, täysin subjektiivisesti konstruoituina. Esimerkissä 43 sen sijaan objektivoidaan puhetilanteen kuulija, joka on lausuman *älä riisu* kehotuksen kohde, ja puhuja, joka sisältyy lausuman *meillä on yö aikaa* ryhmään, jota merkitään monikon 1. persoonalla. Sekä puhuja että kuulija käsitteistetään objektiivisesti osaksi tapahtumia, joten toimijat eivät jää implisiittisiksi.

Molempia esimerkkejä yhdistää kuitenkin viitteiden avoimuus. Esimerkin 42 infinitiiveissä tämä on selvää, koska käsitteistäjää ei sanallisteta. Yksikön 2. persoonan viittaus esimerkissä 43 (*älä riisu kokonaan*) on sen sijaan mutkikkaampi. Direktiivit, kuten käskyt ja ehdotukset, luovat keskusteluissa tyypillisesti vaikutelman deiktisesti spesifistä yksikön 2. persoonan viittauksesta (Suomalainen 2018: 330). Vaikutelma seuraa siitä, että direktiivit ovat vierusparin etujäseniä, jotka odottavat vastaanottajalta jälkijäsenekseen jotain vastausta tai muuta toimintaa (mts. 331). Laululyriikalle on tyypillistä, että kuulijaa puhutellaan tällä tavalla. Siitä syntyy vaikutelma, että puhetilanteessa on yksi spesifi vastaanottaja, johon yksikön 2. persoonan viittaukset kohdistuvat. Vastaanottaja ei pääse kuitenkaan ääneen, tätä ei juuri kuvailla, eikä konteksti spesifioi tämän identiteetistä. Sama pätee yksikön 1. persoonaan, muuten kuin ääneen pääsemisen osalta. He ovat vain rakkauden subjekti ja objekti, jotka aikovat kokeilla, *miltä rakkaus maistuu*. Tämän vuoksi teksteihin hahmottuu kaksi avointa samaistumispaikkaa, vaikka ne ovatkin puhetilanteen kontekstissa deiktisesti spesifejä. Persoonaviittaukset *älä riisu* ja *meillä* viittaavat spesifisti kahteen toimijaan puhetilanteessa, mutta nämä spesifit toimijat puolestaan jäävät kasvottomiksi ja täten avoimiksi.

Juuri avoimuudesta syntyy samaistumisen edellyttämä ”tyhjä kohta”. Toimijoiden subjektiivinen konstruointi ei ole sen kannalta välttämätöntä; samaistumiseen kutsuu suomen kielessä myös esimerkiksi yksikön 2. persoonan avoin käyttö (Suomalainen 2018: 339), joka objektivoi toimijan lavalle. Täten laululyriikan skeema täyttää samaistumisen ehdot: siinä esitetään inhimillisiä kokemuksia, ja vaikka viittaukset toimijoihin vaikuttavat

spesifeiltä, niiden tarkoitteet jäävät avoimiksi. Valtaosassa aineistosta persoonaviittaukset jäävät nimittäin esimerkin 43 tavalla avoimiksi, koska niiden tarkoitteiden identiteettejä ei tarkenneta, eikä niistä ole kertomassa myöskään fyysisen puhetilanteen konteksti. Prototyypin laululyyrisen teoksen malli vaikuttaa aineiston perusteella olevan sama kuin infinitiivikonstruktioilla: inhimilliset toimijat kokevat ja tekevät jotain, mutta tulkinta on lähes poikkeuksetta avoin. Laululyriikkaankin on siten kirjattu kutsu tunnistamaan kokemuksia ja samaistumaan niihin; tämä johtaa siihen, että laululyriikkaan kirjatulla konstruoidulla lukijalla on valmiudet tunnistaa teksteissä esitetyt kokemukset ja samaistua niihin

Avoimuus toteutuu aineistossa, jos lyriikoissa käytetään puhetilanteen puhujaan ja vastaanottajaan viittaavia yksikön 1. ja 2. persoonan viittauksia ja jos näitä ei kuvailla liikaa. Muuten tarkkailupiste kaventuu, kuten seuraavassa esimerkissä:

44) **Miehellä on** kaikkea, hyvät naiset ja rahaa. / Ihmiset puhuu siitä mielellään pahaa. / **Se on** kaunis **mies**, / sillä on usvainen pää. / Ja kun sitä aamuisin särkee, / se sänkyyn jää. (Scandinavian Music Group: *Hölmö rakkaus*)

Esimerkissä 44 toimijaan viitataan yksikön 3. persoonalla, joka ilmenee verbintaivutuksessa (*miehellä on, sitä särkee*) ja persoonapronominina *se*. Yksikön 1. ja 2. persoona viittaavat puhetilanteen osallistujiin, puhujaan ja vastaanottajaan, mutta kolmannen persoonan viittauksen tarkoite ei ole välttämättä puhetilanteessa mukana, hän on vain puheenalainen (VISK § 716). *Mies* on siten puhetilanteesta irrallinen – tekstissä puhuja kutsuu vastaanottajan tarkastelemaan *miehen* kokemuksia eikä omiaan. Lisäksi monikon 3. persoonalla korostetaan toisen ryhmän toiseutta omasta ryhmästä (Pälli 2003: 119–127). Tässä tapauksessa voidaan nähdä, että yksikön 3. persoonalla korostetaan toiseutta puhetilanteen osallisten muodostamasta ryhmästä. Tämä rikkoo kutsua samaistumaan. Yksikön 3. persoonan tarkoitetta myös kuvaillaan otteessa melko paljon: hän on *mies*, jolla on *naiset ja rahaa*, hänestä *puhutaan pahaa*, hän on *kaunis* ja hänellä on *usvainen pää*, jota joskus *särkee aamuisin*, ja silloin *mies jää sänkyyn*. Konstruoidun lukijan täytyy tunnistaa nämä kaikki prosessit, jotta otteen merkitys hahmottuu taustaansa vasten, mutta samaistumaan ei kutsuta. Otteessa pyydetään tarkkailemaan *toisen* toimintaa, ei samaistumaan siihen. Tarkkailupisteeksi spesifioituu käsitteistäjän paikka, joka poikkeaa kuvatus toimijan paikasta.

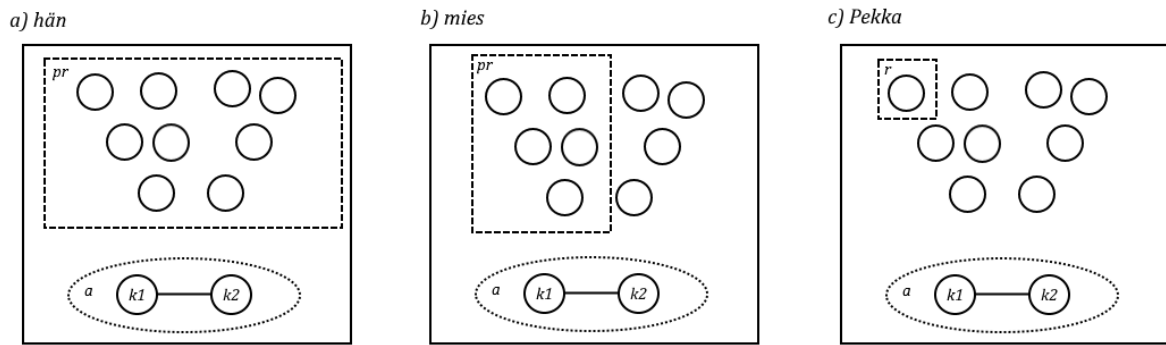
Esimerkkiä 44 voi verrata esimerkiksi seuraavaan otteeseen, jossa toimijoihin viitataan yksikön 1. ja 2. persoonalla ja jossa näitä ei kuvailla:

45) **Mä** olen odottanut **sua**. / Juuri näin piti tapahtua. / Sulje silmäsi, / nyt se alkaa.
/ Uskotko uniin / vai sattumaan? (Antti Tuisku: *Hyökyaalto*)

Esimerkissä 45 on laululyriikalle tyypillinen puhujan ja vastaanottajan asetelma, jossa näihin viitataan yksikön 1. ja 2. persoonalla, tässä tapauksessa persoonapronomineilla *mä* ja *sä*. Viitattujen tarkoitteiden henkilöllisyys jää täysin tyhjäksi; aiemmasta esimerkistä 44 poiketen näistä ei kuvailla sukupuolta, ulkonäköä, sosiaalista asemaa tai käyttäytymistä. Käsitteistäjät *mä* ja *sä* konstruoidaan objektiivisesti lavalle ja näiden toimintaa kuvataan pelkistetysti. Näin vastaanottajaa kutsutaan tarkastelemaan inhimillisiä kokemuksia ja samastumaan niihin. Persoonien käyttö muistuttaakin esimerkissä 45 nollapersoonaa tai avointa yksikön 2. persoonaa, sillä nekin osoittavat persoonalla lausumissa paikan, johon kuka tahansa siihen sopiva voi astua sisään (ks. Laitinen 1995: 344, 355, Suomalainen 2018: 339). Tekstiin hahmottuu persoonaviitteillä kaksi tällaista paikkaa, joihin on mahdollista samaistua. Konstruoitu lukija tekstissä on siten sellainen, että tämä tunnistaa kokemukset ja voi samaistua niihin.

Silloinkin, kun samaistumisen vaatimukset eivät toteudu, eli kun toimijoihin viitataan kolmannella persoonalla, sanoitusten rakentamien maailmojen toimijoihin viitataan lähes poikkeuksetta indekseillä tai skemaattisilla ihmisentiteetteihin viittaavilla substantiiveilla, kuten *mies* tai *nainen*. Tätä voi tarkastella sen oletuksen pohjalta, mistä konstruoitu lukija on kiinnostunut. Olen aiemmin argumentoinut, että konstruoitu lukija on kertovassa ja kuvailevassa tekstissä kiinnostunut siinä kuvatuista toimijoista ja näiden kokemuksista tai tekemisistä (ks. luku 4.1). Samalla tavalla esimerkiksi energiayhtiön tiedotteen konstruoitu lukija on kiinnostunut energia-asioista ja *Mielenterveys*-lehden konstruoitu lukija on kiinnostunut mielenterveysasioista (ks. Komppa 2001: 24, Jaakola ym. 2014: 649). Jos tekstissä siten kuvailtaisiin *Pekka Poudan* kokemuksia, konstruoitu lukija olisi kiinnostunut juuri *Pekka Poudan* kertomuksesta. Aineiston laululyriikassa puhutaan kuitenkin skemaattisemmin, kuten *miehistä* ja *siitä*, joista indeksit ovat yleisempiä.¹⁰ Tämä tekee kiinnostuksesta skemaattisemman, koska se ei kohdistu yksittäisiin spesifeihin henkilöihin, joita olisi merkitty erisnimillä tai muuten kuvailtu. Konstruoitu lukija ei sen perusteella ole kiinnostunut tiettyjen spesifien ihmisten toiminnasta, vaan inhimillisistä kokemuksista yleensä.

¹⁰ Aineiston ainoa poikkeus tästä on Robinin ja Brädin *Puuttuva palanen*, jonka c-osassa viitataan nimillä kappaleen esittäjiin. C-osa edustaa suomirapin tyyliä, jossa tämä on yleistä (ks. Tossavainen 2004, Kortelainen 2017). Onkin mielenkiintoista, miten tyyliin konstruoidaan tämän argumentoinnin pohjalta lukija, joka on kiinnostunut juuri esittäjistä ja heidän tekemisistään.

Kuvio 8. Henkilöviitteisten ilmausten tarkoitepotentiaali.

Kuvio 8 havainnollistaa tarkoitepotentiaalin yhteyttä skemaattiseen hierarkiaan. Kuvio esittää skemaattisen ketjun *hän* → *mies* → *Pekka* sanojen potentiaalisia tarkoitteita ryhmässä. Kuviossa *a*:lla merkitty soikioalue on ankkuripaikka, *k1* ensimmäinen käsitteistäjä ja *k2* toinen käsitteistäjä. Ympyrät ovat ihmisiä, ja katkoviivasuorakulmio kattaa ihmisten joukosta sanan potentiaaliset referentit (*pr*) tai ainoan referentin (*r*). *Hän* voi ilman kontekstia viitata potentiaalisesti kehen tahansa ankkuripaikan ulkopuoliseen toimijaan, ja *mies* heistä niihin, joilla on *miehen* ominaisuudet. Langackerin (2008: 316–318) mukaan erisnimen *x* merkitysisältöön kuuluu, että sillä viitattu henkilö 'on nimeltään *x*'. Se poikkeaa muista nomineista siten vain potentiaalisten tarkoitteiden määrässä; myös esimerkiksi *miehen* merkitysisältöön kuuluu se, että *miehen* kategoriaan lukeutuviin voidaan viitata sanalla *mies*. Erisnimi *Pekka* viittaa ihannetapauksessa vain siihen yhteen ryhmän jäseneseen, jonka nimi on *Pekka*. Joissakin tapauksissa *Pekka* viittaakin moneen, jolloin erisnimi käyttäytyy kuin yleisnimi: *siellä oli aivan liikaa Pekkoja* (mts. 318). Joka tapauksessa *hän* ei rajoita tarkoitepotentiaalia lainkaan, *mies* tilanteesta riippuen esimerkiksi puoleen ja *Pekka* ihanteellisesti yhteen, joskus muutamaan.

Erilaisista viittauksista on havaittavissa skaala skemaattisesta spesifiin: persoonan potentiaalinen vastaanottaja, → jolla on tietyt ominaisuudet tai → joka on nimetty näin. Mitä skemaattisempi viittaus on, sitä suurempi on potentiaalisten tarkoitteiden määrä. Se johtaa siihen, että konstruoitu lukija on kiinnostunut aina vain skemaattisemmasta joukosta ihmisiä. Aiempi skemaattinen ketju vaikuttaisi konstruoituun lukijaan seuraavalla tavalla: konstruoitu lukija tunnistaa ihmisen (*hän*) kokemukset ja on kiinnostunut niistä → konstruoitu lukija tunnistaa *miehen* kokemukset ja on kiinnostunut niistä → konstruoitu lukija tunnistaa *Pekan* kokemukset ja on kiinnostunut niistä. Tästä hierarkkisesta ketjusta ilmenee, miten

kokemusten ja tapahtumien KOKIJAAN tai AGENTTIIN viittaaminen eri skemaattisuuden tasoilla vaikuttaa konstruoituun lukijaan. Koska toimijoihin viitataan aineistossa skemaattisesti, konstruoitu lukija on kiinnostunut skemaattisen toimijan kokemuksista, eli inhimillisistä kokemuksista yleensä. Tämä pätee tietenkin myös ensimmäisen ja toisen persoonan viittauksiin, joissa tarkoite jää spesifioimatta, eli valtaosaan aineistosta.

Laululyriikan kehikon avoimuus ja samaistumispotentiaali tarkoittavat siis sitä, että konstruoidun lukijan odotetaan tunnistavan kuvatut kokemukset ja kykenevän samaistua niihin. Esimerkiksi avointa yksikön 2. persoonaa käytetään keskusteluissa luomaan avoimia viittauksia kerrontajaksoihin, joissa kuvaillaan tapahtuneita tai mahdollisia kokemuksia (Suomalainen 2018: 337). Avoimilla viittauksilla kutsutaan vastaanottajaa ”tunnistamaan kuvattu tilanne tai kokemus ja potentiaalisesti myös samastumaan siihen” (mts. 339). Laululyriikat ovat niin ikään kerrontajaksoja, joissa kuvaillaan mahdollisia kokemuksia persoonilla merkittyjen entiteettien näkökulmien lävitse. Vaikka persoonaviittaukset ovat deiktisesti spesifejä, eli ne viittaavat tiettyyn puhetilanteen osapuoleen, tätä osapuolta ei konstruoida yksityiskohtaisesti, ainoastaan tämän olemassaolo varmistetaan. Laululyriikoidenkin avoimiksi jääviä viittauksiakin voi siten tulkita niin, että ne kutsuvat lukijaa samaistumaan avoimiksi jääville paikoille.

Koska aineiston tekstit toteuttavat laululyriikan skeemaa, niiden konstruoidulla lukijalla on myös valmius vastaamaan samaistumisen kutsuun. Näin ollen on mahdollista tarkastella sitä, millaisiin kokemuksiin aineiston laululyriikkaan kirjoittuva konstruoitu lukija on valmis samaistumaan. Samaistumisen vaatimukset eivät toteudu, kun toimijoihin viitataan ankkuripaikan ulkopuolelle. Näissä tapauksissa tarkkailupisteen ulkopuolisiin toimijoihin viitataan skemaattisilla substantiiveilla ja 3. persoonan persoonapronomineilla. Tekstilajin luonteen vuoksi konstruoitu lukija on näistäkin kuvatuista tapahtumista kiinnostunut ja myös tunnistaa ne, mutta koska viittaukset ovat skemaattisia, tarkkailun kohteena ei ole kukaan tietty henkilö. Näin ollen konstruoitu lukija on kiinnostunut inhimillisistä kokemuksista yleensä, mutta ei yksittäisistä ihmisistä ja heidän kokemuksistaan.

4.4.2.2 Tunnistettu kokemusmaailma

Tulkinnaltaan avoimet persoonaviittaukset tarjoavat konstruoidulle lukijalle tunnistus- ja samaistumisinnan. Näin ollen on käänteisesti oletettava, että konstruoitu lukija kykenee tunnistamaan teksteissä esitetyt kokemukset ja mahdollisesti samaistumaan niihin. Millaisia nämä kokemukset sitten ovat? Kyse on perspektiivistä, sillä se, millaiseen kokemusmaailmaan

konstruoitu lukija kykenee samaistumaan, kertoo siitä, mistä pisteestä tämä maailmaa tarkkailee. Tässä luvussa tarkastelen ensin kokemuksia, joita toimijat kokevat teksteissä. Pohdin, miten nämä kokemukset vaikuttavat siihen, mistä tarkkailupisteestä konstruoitu lukija tarkastelee maailmaa.

Olen sivunnut aineistossa kuvattua inhimillistä kokemusmaailmaa jo muutamaan otteeseen tässä tutkielmassa. Luvussa 4.2 on selvinnyt, että konstruoitu lukija tunnistaa prototyyppisen rakkauden kehysten. Kokemusmaailmaan kuuluvat siis ainakin kaikki rakkauden kehukseen vakiintuneet tunteet ja teot. Edellisessä luvussa taas nousi esiin, että konstruoitu lukija tunnistaa jonkinlaisen yleisen tason elämisen kehysten. Hyvä esimerkki sekä rakkauden kehyksestä että tästä yleisen elämisen kehyksestä on Juha Tapion *TSNEH (Tykkään susta niin että halkeen)*:

46) Puistossa penkki, penkillä poika, vieressä tyttö ja hiljaisuus. /
 Puhua ois hyvä, mut sanat niin kuin pähkinä kurkkuun takertuu. /
 Palelevat sormet toistensa lomaan, arkana purkalta maistuva suu. /
 Laukkaava sydän, totinen on poika, kun kumartuu ja kuiskaten lausuu: //

Mä tykkään susta niin että halkeen. /
 Mä tykkään susta niin että halkeen. //

Ruuhkassa auto, autossa ratti ja elämisen pyörteissä uurtuneet kädet, /
 jotka ohjaa vakavin ottein, ja jälkeen vuosikymmenten muistavat penkin, /
 muistavat tytön, muistavat sanat, jotka lausuttiin. Voi kunpa vielä, /
 voi kunpa joku tulisi ja sanoisi niin.

(Juha Tapio: *TSNEH (Tykkään susta niin että halkeen)*)

Esimerkissä 46 aktivoidaan vahvasti rakkauden kehystä kuvaamalla ihastumisen tuottamaa jännitystä: *sanat niin kuin pähkinä kurkkuun takertuu, arkana purkalta maistuva suu, laukkaava sydän ja mä tykkään susta niin että halkeen*. Kuvauksessa on myös rakkauden subjekti ja objekti (*tyttö ja poika*), jotka ovat lähellä toisiaan (*penkillä poika, vieressä tyttö*) sekä RAKKAUS ON NESTETTÄ SÄILIÖSSÄ -käsittemetafora (*mä tykkään susta niin että halkeen*). Konstruoitu lukija tunnistaa kokemuksen ihastuksesta ja siitä, miten se kiihdyttää sykettä, saa sanat katoamaan ja arkailemaan, kun ihastus on *vieressä*.

Myös yleisen tason elämisen kehyksen (valitettavasti vailla parempaa termiä) kokemuksia ilmenee esimerkissä 46. Konstruoitu lukija tunnistaa kaupungin *puiston*, jossa on *penkkejä* ja jossa *paleltaa*. Kaupunkiin viittaa myös liikenteen *ruuhka*, ja tämän lisäksi konstruoitu lukija tunnistaa ajamisen kehyksen: *auto*, *ratti* ja *ohjaa*. Tunnistuksen kohteena ovat myös esimerkiksi *pähkinän* ja *purkan* suutuntumat sekä vanhenemisen kehys, jonka aktivoivat *elämisen pyörteissä uurtuneet kädet*, *jälkeen vuosikymmenten* ja kaipuu menneisiin aikoihin. Kokemukset ovat arkisia, eivätkä kovin erityisiä – monen voisi olettaa kykenevän tunnistaa nämä ja mahdollisesti samaistuvan niihin. Konstruoitu lukija ei ole tekstissä kokemusmaailmaltaan kovin spesifi. Viittaukset kaupunkielämään ovat spesifeimpiä, ja tällaisia viittauksia on muissakin aineiston kappaleissa:

47) Muistan jäätelökesää, / kun **ne lakaisee puistoo**. (Maarit: *Jäätelökesä*)

48) Kiiwetään kukkulalle, / **sieltä näkee ohi kaupungin**. (Tehosekoitin: *Maailma on sun*)

Esimerkissä 47 on jälleen kaupungin *puisto*, jota työntekijät *lakaisee*, joten kokemus sijoittuu jälleen kaupunkiin. Esimerkissä 48 taas *kiiwetään kukkulalle*, jotta näkisi *ohi kaupungin*. Oletettavasti kiipeäjät ovat siis jälleen kaupungissa, ja konstruoitu lukija tunnistaa kaupunkielämän lisäksi kukkulalle kiipeämisen kokemuksen. Ei mitään järin spesifiä, mutta kaupunkielämään kohdistuvaa.

Teksteistä on poimittavissa joitakin kokemuksia, joiden tunnistaminen vie konstruoidun lukijan tarkkailupistettä ainakin suomalaista kulttuuria kohti, jos ei suoraan osaksi sitä:

49) **Heti rippikoulun aikaan** sinut ensi kerran näin. / Olit kaunis kuin **ensilumi**, joka varhain maahan jäi. (Jonne Aaron: *Taivas itkee hiljaa*)

50) Olen aina rakkaani puolella. / **Joulupöydässä** tahdon sua suojella / niiden kysymyksiltä, jotka meitä satuttaa. (Arttu Wiskari: *Ikuisesti kahdestaan*)

Näiden esimerkkien perusteella konstruoitu lukija tunnistaa muutaman asian, jotka ovat kiinteitä suomalaisuuden osia. Esimerkissä 49 konstruoitu lukija tunnistaa *rippikoulun* ja osaa sijoittaa sen elinkaaren kehyksessä oikeaan kohtaan, eli varhaiseen vaiheeseen, johon viittaa

adverbi *heti*. Tunnistamisen kohteena on myös *ensilumi, joka varhain maahan jäi* – taustalla on siten tieto ja kokemus siitä, miten *ensilumi* harvoin jää maahan. Esimerkissä 50 on *joulupöytä*, joka viittaa tietenkin perinteiseen perheen ja mahdollisesti muiden sukulaisten kanssa ruokailuun. Konstruoitu lukija tunnistaa tämän vakiintuneen tapahtumatyyppin ja sen, miten *joulupöytään* kuuluvat kinkun lisäksi vaikeat kysymykset muilta perheenjäseniltä (*niiden kysymyksiltä, jotka meitä satuttaa*). Nämä esimerkkien 49 ja 50 kuvastamat piirteet ovat osa jonkinlaista suomalaisen kulttuurin kehystä ja ensyklopedisen tiedon taustaa, johon kuuluvia vakiintuneita skeemoja konstruoitu lukija tuntee ja jonka kokemuksia tämä tunnistaa.

Esimerkit 49 ja 50 yhdistävät myös spesifit termit ja taustatiedot tarkkailupisteeseen. Esimerkiksi *rippikoulun aikaan* on erityinen spesifi lausuma, jonka predikaatio rajaa elinkaaren kognitiiviselta alueelta tietyn osan tietyistä ajanjaksosta, eli kesästä kahdeksannen ja yhdeksannen luokan välissä. Skemaattiseksi ketjuksi hahmottuu esimerkiksi *osa elämää* → *eräs elämän kesä* → *elämän 15 kesä*. → *rippikoulun aikaan*. Ketjun hahmottamiseksi konstruoidulla lukijalla on oltava ensyklopedisia taustatietoja kulttuurista, jossa rippikoulu käydään, kuten suomalaisesta kulttuurista. Taustatietoja on todennäköisimmin sellaisella henkilöllä, joka on itse osa tätä kulttuuria, joten konstruoidun lukijan tarkkailupiste asettuu siihen kulttuuriin.

Aineistossa on myös yksi esimerkki sanoituksista, jotka asettavat konstruoidun lukijan tarkkailupisteen juuri suomalaisen kulttuurin sisäpuolelle:

51) Viedään kaksoset Turun linnaan ja katsellaan ohi lipuvaa / ruotsinlaivaa.

Se on matkalla Tukholmaan kannella / muitakin, joilla on aikaa. (PMMP: *Oo siellä jossain mun*)

Näissä säkeissä konstruoitu lukija tunnistaa perheen vapaapäivän skeeman, *Turun linnan* paikallisena vapaa-ajanviettopaikkana sekä *ruotsinlaivan* skeeman. *Ruotsinlaiva* ja *Turun linna* on tunnistettava osaksi perheen rauhallisen minilomaidyllin kehystä. Esimerkissä 51, kuten esimerkeissä 49 ja 50, konstruoidun lukijan perspektiivi yhdistyy spesifeihin taustatietoihin. Konstruoitu lukija osaa yhdistää tietyt spesifit termit oikeisiin skeemoihin, joten tämän ensyklopediset tiedot vastaavat sellaista henkilöä, joka tarkkailee maailmaa siitä kieliyhteisöstä käsin, johon nämä skeemat ovat vakiintuneet. Esimerkissä 51 konstruoitu lukija osaa tulkita spesifit vapaa-ajan termit osana suomalaista (tai turkulaista) vapaa-ajanviettokehystä, joten hän tarkkailee maailmaa suomalaisesta kulttuurista käsin.

Suuressa osassa aineistoa kuvatut kokemukset ovat kuitenkin hyvin yleisluontoisia, kuten erilaisten säätilojen tai päivän vaiheiden kokemista. Aineistossa on 48 kappaletta, joissa mm. *sateeseen* viitataan kahdeksassa, *aurinkoon* yhdeksässä, *tuuleen* seitsemässä ja *kylmään* kuudessa. Niitä myös yhdistetään, kuten seuraavissa esimerkeissä:

52) Kun **aamu sarastaa** verhojen takaa, / kuulen **sateen** valuvan päälle
aamukasteen. (XI5: *Kaunis peto*)

53) Ennen **satoi** räntää ja vettä. / Laitat **auringon** paistamaan. (Pepe Willberg:
Aivan sama mulle, mä oon onnellinen)

Esimerkkien 52 ja 53 kuvaamalla kokemuksilla konstruoidaan lukija, joka tunnistaa kokemukset auringonnoususta, auringonpaisteesta ja sateesta. Nämä kokemukset ovat kaikkien ihmisten jakamia, joten konstruoidun lukijan tarkkailupiste ei asetu tiettyyn asemaan. Samaa voi sanoa myös varsin yleisistä sanoista *aamu* ja *yö*, jotka molemmat mainitaan 14 eri kappaleessa. Seuraava esimerkki yhdistää nämä ja lisää mukaan yleisiä tunnekokemuksia:

54) Ota minut **syliin**, / **itke** minut **aamuun**. / Auta minut **yöni** läpi kulkemaan.
(Mikko Alatalo: *Syli*)

Konstruoitu lukija siis tunnistaa vuorokauden vaihtumisen kokemuksen ja hänen ensyklopedisiin taustatietoihinsa kuuluu päivän skeema. Esimerkissä 54 mainitaan lisäksi prosesseja: *syleily*, *itku*, *auttaminen* ja *kulkeminen*. Konstruoitu lukija tunnistaa kokemukset, jotka liittyvät tunteiden ilmaisuun kehykseen (*syli*, *itku*) ja elämisen kehykseen, jota on vaikea spesifioida tarkemmin (*auttaa*, *kulkea*). Kaikki kokemukset ovat hyvin yleisiä, kaikkien ihmisten jakamia.

Konstruoidun lukijan tunnistama kokemusmaailma ei siis ole millään tavalla spesifi, vaan pikemminkin hyvin skemaattinen. Lovea tähän tekevät vain muutamat viittaukset elämään kaupungissa (esimerkit 46–48) ja suomalaisessa kulttuurissa (esimerkit 49–51). Konstruoidun lukijan tarkkailupiste asettunee siten kuvatun kokemusmaailman perusteella kuitenkin suomalaisen kaupunkilaisen näkökulmaksi, mitä tukevat myös muutamat kaupunkilaisiksi mielletyt puhekielen piirteet tekstissä (ks. luku 4.4.1). Perustan väitteen sille, että ainoat tiettyyn ympäristöön liitettävät kokemukset ovat sellaisia, jotka vaativat lukijalta kaupunkilaisuuden tai suomalaisuuden kehykseen liittyvien kokemusten tunnistamista ja

tulkitsemista. Muuten kokemukset ovat hyvin yleisluontoisia, ja kuka tahansa kykenee tunnistamaan ne. Esimerkkejä tällaisista kokemuksista ovat sää, vuorokauden vaiheet ja tunteet. Yhdessä aiemman luvun analyysin kanssa tämä viittaa siihen, että aineiston konstruoitu lukija on tarkentamaton suomalainen, joka asuu tai on asunut kaupungissa. Näin on, jos laululyriikan oletetaan olevan kutsu samaistumaan – muussa tapauksessa nämä kokemukset täytyy vain tunnistaa, jolloin konstruoitu lukija vain tunnistaa suomalaisuuteen ja kaupunkiin liittyviä ilmiöitä.

4.4.2.3 Referoitu kokemusmaailma

Konstruoidulle lukijalle rakennetaan aineistossa myös tyhjää, ääriskemaattista kokemusmaailmaa referentiaalisilla elementeillä, kuten partikkeleilla, pronomineilla ja proadverbeilla. Näissä tapauksissa kokemuksiin vain viitataan, eikä niitä varsinaisesti kuvailla. Tämä johtaa siihen, että viitteeseen olisi mahdollista elaboroida käytännössä mikä tahansa tapahtuma, joskin ympäröivä konteksti rajoittaa sitä, mistä skeemoista kokemuksia voi johtaa. Viittaukset eivät myöskään määritä konstruoidulle lukijalle mitään tiettyä kokemusten ryhmää, jotka tämä tunnistaa ja joihin tämä saattaa samaistua. Tarkastelen tässä luvussa etenkin juuri tällaisiin tapauksiin, joissa kokemuksiin ja tapahtumiin vain viitataan.

Esimerkiksi seuraavassa otteessa viitataan tällä tavalla joihinkin tapahtumiin, jotka ovat osa tekstin kuvaamia kokemuksia:

55) Mä olen odottanut sua. / Juuri **näin piti tapahtua**. / Sulje silmäsi, / **nyt se alkaa**. / Uskotko uniin / vai sattumaan? (Antti Tuisku: *Hyökyaalto*)

Esimerkissä 55 puhuja on odottanut *sua*, jotta *näin* voi *tapahtua*, minkä jälkeen *se alkaa*. Viittaus on ilmeisesti rakkauteen, mutta *näin tapahtuu* ja *se alkaa* voivat kontekstin perusteella viitata aivan mihin kokemukseen tahansa, sillä kyseessä on laulun ensimmäinen säkeistö ja kontekstia on siten vähän. Prosesseihin viitataan indeksisillä elementeillä (*näin*, *se*), jotka vain varaavat paikan joillekin tapahtumille, aivan kuten pronominit varaavat paikan tekijöille. Kokemusmaailma jää näillä viittauksilla hyvin skemaattiseksi, sillä tapahtumaviitteiden varsinaista tarkoitetta ei kuvata. Konstruoidun lukijan ei tarvitse tunnistaa mitään tiettyjä kokemuksia tai olla valmis samaistumaan niihin.

Esimerkissä 55 huomattavaa on myös se, että tekijäviitteet ja tapahtumaviitteet ovat samalla skemaattisuuden tasolla. Käsitteistysten välitön ala on siis hierarkkisesti

yhtenäinen, kuten esimerkiksi lausumassa *Maa kiertää Aurinkoa* (vrt. *?Kuu kiertää Aurinkoa*, mikä on niin ikään totta) (ks. Langacker 2008: 63–65). Esimerkissä tekijä ja tapahtumat esitetään indeksisillä elementeillä, eli partikkelilla *näin* ja persoonapronomineilla (*mä, sua, se*). Skemaattisella tasolla pysyminen mahdollistaa sen, että mahdollisimman monelle on tekstissä paikka. Konstruoitu lukija ei täten määriyty kokemuksiltaan äärimmäisen spesifiksi, koska tämän on ainakin tunnistettava teksteissä kielennetyt tapahtumat, jotta tämä ymmärtäisi tekstin aukottomasti. Skemaattisemmat tapahtumat tuovat mukanaan skemaattisemman konstruoidun lukijan.

Hyökyaalto ei ole aineiston ainut kappale, joka viittaa tapahtumiin deiktisillä tai kontekstia vaativilla kielellisillä elementeillä, kuten partikkelilla *näin*, jota käytetään vastaavalla tavalla kahdessa toisessakin aineiston kappaleessa. Molemmat ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten tapahtumajaksoja kuvataan skemaattisesti. Tämäntapaisesta kuvauksesta tulee myös käsitys, että lyriikka on ”abstrakti” tekstilaji, vaikka sen edustajissa kuvataankin popmusiikin kohdalla arkipäiväisiä tapahtumia. Seuraavissakin esimerkeissä esiintyy partikkeli *näin*:

56) Seinänaapurien puolelta / lasten äänet kaikuu. / Tällä puolen vuosi vuodelta / kasvaa hiljaisuus ja kaipuu. / Kuin anka Stenvallin taulusta, / raitalakanoissa toinen valveilla. / Kauanko jaksamme haaveilla / kehtolaulusta? /
/ Kun me ollaan lähekkäin, / itket kasvot minuun päin. / **Miksi kävi näin?** / Miten saan sut uskomaan? / Olen tässä ainiaan. / Sua rakastan, / vaikka jäätäis ikuisesti kahdestaan. (Arttu Wiskari: *Ikuisesti kahdestaan*)

57) Nyt vasta ymmärrän mä, / miksi löytänyt en aiemmin / sitä suurta rakkautta, vaikka etsinkin. / Kaikki on nyt päivänselvää, / **kun sä olet lähelläni juuri näin.** (Anna Eriksson: *Kaikista kasvoista*)

Esimerkit 56 ja 57 viitataan puhetilanteeseen ankkuroituihin tapahtumiin deiktisellä partikkelilla *näin*. Partikkelilla voi viitata joko välittömässä ympäristössä havaittuun/ajateltuun tai juuri mainittuun kohteeseen (KS s.v. *näin*). Esimerkin 56 voi tulkita joko viittavan siihen, mitä melko skemaattisesti lausuttu edeltävä säkeistö kertoo, tai välittömässä ympäristössä ajateltuun. Esimerkissä 57 viittaus on yksiselitteisesti välittömään ympäristöön. Kumpikin *näin* kuvaa asiantilaa kuitenkin melko skemaattisesti, sillä molemmissa tapauksissa kuvausta voisi

tarkentaa valitsemalla käsitteistykseen lisää kognitiivisia alueita. Nyt merkityssisällön käsitteistys jää suuremmaksi osaksi vastaanottajan tehtäväksi, joten konstruoidun lukijan kokemusmaailma ei tarkennu olennaisesti, eikä tarkkailupistettä määritetä.

Indeksisten viitteiden lisäksi tapahtumiin viitataan usein skemaattisilla sateenvarjotermeillä, joilla katetaan paljon sanomalla vähän. Eräänä esimerkkinä tästä on se, miten aineistossa käytetään pronominia *kaikki*. Sillä viitataan kokemuksiin ilman, että kokemuksia varsinaisesti kuvaillaan, mikä on pronominiin kuvailemattoman luonteen puolesta luontevaa (VISK § 713). Tätä kuvastavat esimerkiksi seuraavat otteet:

58) Mä tiedän, sun on vaikee ymmärtää. / Haluan sut lähelle, mutten että kosket.
/ Ja voi, kun se riittäis sullekin, / niin **tää kaikki** vois jatkuu paljon helpommin.
(Irina: *Hiljaisuus*)

59) En tiennyt kuinka **kaikki** voisikaan / niin palaa, polttaa.
(Johanna Kurkela: *Rakkauslaulu*)

60) Mul on tapana lauluun käyttää / tätä arpista sydäntäin. / Silloin **kaikkea** en
kanna sisällän.
(Suvi Teräsniska: *Täydellinen elämä*)

Kaikki esimerkeistä 58–60 esittävät tilanteita, joissa pronominiin *kaikki* tarkoite jää implisiittiseksi osaksi taustaa. Se toimii kuten esimerkkien 55–57 *näin* – sillä viitataan skemaattisesti käsitteistäjään kytkeytyviin kokemuksiin. *Kaikki* on universaali kvanttoripronomini, joka ilmaisee, että ”sanottu pätee koko puheena olevaan joukkoon” (VISK § 750). Juuri puheena oleva joukko on kuitenkin se, joka jää implisiittiseksi. *Kaike*n maksimaalinen ala on näin ollen valtava; sille asetetaan vain tietyt raamit. Esimerkin 58 maksimaaliseksi alaksi konstruoidaan jokin parisuhteen kehukseen sopiva tapahtumajoukko, esimerkeissä 59 ja 60 jokin henkistä kipua aiheuttava tunteiden joukko. Edeltävät sanat rajoittavat *kaike*n maksimaalista alaa, mutta välittömän alan käsitteistää vastaanottaja, koska sille ei aseteta valmiita rajoja. Konstruoidun lukijan täytyy vain tunnistaa kokemus siitä, että jotkin tunteet tuottavat henkistä kipua, ja kokemus parisuhteen kehyyksen tapahtumista. Rakkauden kehys asetetaan jälleen osaksi konstruoidun lukijan hallitsemia taustatietoja.

Joissakin lauluissa käsitteistäjän kokemuksiin viitataan myös demonstratiivipronominilla *tää*, jolla ”viitataan puhetilanteessa havaittaviin ja puhetilanteessa

tai tekstissä mainittuihin tarkoitteisiin” (VISK § 720). Eräässä tapauksessa *tää* yhdistyy myös aiempien esimerkkien *kaikkeen*. Samalla esimerkin tulkinta palauttaa jälleen rakkauskehysten äärelle:

61) Täällä saman kannen alla, / meil on meret, meil on maat. / Meil on sanat, joiden / voima pitää **tän kaiken** paikoillaan. / Päivät kuluu, viikot vierii, / piirrän merkin almanakkaan. / Jos tänne kuuluu, / sen tuntee. / **Ei oo mitään muuta kuin tää**, / ei oo mitään muuta kuin me, / kunnes kuolen. (Nopsajalka: *Lupaan olla sun*)

Esimerkissä 61 puhetilanteeseen viitataan demonstratiivipronomineilla *tää* ja *tän*, demonstratiiviproadverbeilla *täällä* ja *tänne* sekä persoonaviittauksilla (*meil*, *me*). Persoonaviittauksilla tekstiin rakennetaan ainakin kaksi samaistumispaikkaa. *Tän kaiken*, *tää* ja *tänne* viittaavat mitä ilmeisimmin tekstissä mainittuihin tarkoitteisiin, eli ensimmäisessä säkeessä mainittuun puhujan sijaintiin sekä *meriin* ja *maihin*. Koska *meret* ja *maat* pysyvät todellisuudessa varsin hyvin paikoillaan ilman *sanojen voimaa*, kyseessä on ilmeinen blendi. Blendi lainaa toiseen käsitteeseen mahdollisesti *merien* ja *maiden* vakauden. Toinen käsite paljastuu kertosäkeessä rakkaudeksi (*lupaan olla sun* → RAKKAUS ON OMISTAMISTA), mihin viittaa myös runsas monikon 1. persoonan käyttö ja yhteinen *merien*, *maiden* ja *sanojen* OMISTUS. Rakkauskehysten peilaten nämä entiteetit vertautuisivat siis rakkauden subjektin ja objektin OMISTUKSESSA oleviin rakkaudenteetteihin (ks. luku 4.2).

Mitä ilmeisimmin *täällä*, *tän kaiken*, *tänne* ja *tää* viittaavat siis kehyksessä ja sen välittömässä ympäristössä havaittaviin tarkoitteisiin. *Täällä* ja *tänne* viittaavat metaforisesti kehykseen sijaintina; koska RAKKAUS ON YHTENÄISYYTTÄ JA LÄHEISYYTTÄ, subjekti ja objekti ovat samassa paikassa, johon voi viitata kyseisillä demonstratiiveilla. *Tän kaiken* ja *tää* viittaavat joihinkin kokemuksiin, jotka rakkauden osapuolet ovat kokeneet – on mahdotonta sanoa, mihin tarkalleen. Tällä tavalla avoimet viittaukset toimijoihin ja skemaattiset viittaukset kokemuksiin toimivat yhdessä. Toimijat ovat rakkauden subjektin ja objektin skeemat; konstruoitu lukija tunnistaa ne ja voi samaistua tarjottuihin paikkoihin. Kehys antaa samalla raamit sille, millaisiin kokemuksiin viitataan, mutta lopullinen tarkoite jää vastaanottajan käsitteistettäväksi, kuten myös pronominin *kaikki* kohdalla. Välitön ala jää rajaamattomaksi, ja konstruoitu lukija sijoittuu siten kokemusmaailmaltaan koko maksimaaliseen alaan. Näin teksteissä konstruoidaan kokemuksiltaan skemaattinen lukija, mikä puolestaan kuvastaa sitä, miten laaja lukijakunta niillä on.

Hyvin useissa tapauksissa konstruoidun lukijan tarkkailupiste ja kokemusmaailma jäävät siten epäselviksi. Kokemuksia ja tapahtumia konstruoidaan teksteissä siten, ettei niistä paljastu paljon yksityiskohtia. Niihin viitataan paljon esimerkiksi partikkeleilla (*näin*) ja pronomineilla (*kaikki, tää*). Koska konstruoidun lukijan tunnistettavaksi ei tarjoudu yksityiskohtaisia kokemuksia, konstruoidun lukijan oma kokemusmaailmakaan ei tarkennu. Viittauksia raamittavat kuitenkin tietyt kehykset, kuten tunteet ja rakkaus, jotka konstruoidun lukijan on tunnistettava ja ymmärrettävä. Nämäkin ovat kuitenkin laaja-alaisia ja skemaattisia. Konstruoidulle lukijalle tarjotaan siis mahdollisesti skemaattinen tausta, jonka pohjalta tämä voi käsitteistää omat spesifit hahmonsensa, joihin partikkeleilla ja pronomineilla viitataan. Näin toistuu jälleen geneerisyyden teema: kun hahmoja ei spesifioida, kutsutaan samaistumaan vain laaja-alaisempaan taustaan, kuten rakkauden kehykseen vakiintuneeseen tunneskaalaan. Aineistossa lähes kaikkea tuntuukin yhdistävän tämä rakkauden kehys, joka nousee analyysissä esiin aina vain uudelleen. Mutta mitä muutakaan voisi odottaa *SuomiLOVE*lta?

5 Yhteenvedoa, päätelmiä ja pohdintaa

Aloitin edeltävän analyysin tutkimalla taustatietovaatimuksia, jotka aineiston tekstilaji asettaa konstruoidulle lukijalle. Kehys on ymmärrettävä, jotta voi ymmärtää sen pohjalta piirtyvän kuvion – tekstilajin skeema ja sen erityispiirteet on siten tunnettava, jotta skeeman toteuttavia tekstejä voisi ymmärtää. Tämä olisi jo yksi selitys sille, miksi konstruoitu lukija tuntee tekstin skeeman ja sen muodon erityispiirteet. Havaitsin kuitenkin, että kuvio/tausta-jaolla voidaan mahdollisesti selittää sitä, miksi konstruoidun lukijan on tunnettava tekstilajin erityispiirteet, kuten rakenne ja rekisteri. Kun vastaanottaja käsitteistää tekstiä, näiden piirteiden tulisi jäädä taustalle ja viestin merkityssisällön tulisi nousta kuvioksi. Jos laululyriikan tekstilajin skeemaan kuuluvia erikoispiirteitä ei tunne, näin ei välttämättä käy. Jos skeema ei ole lukijalle tuttu, tekstiä yritetään verrata käsitteistäessä todennäköisesti muihin tuttuihin tekstilajiskeemoihin, kuten novelliin tai artikkeliin. Koska laululyriikan rakenne ja rekisteri poikkeavat verrokeista huomattavasti, niiden muoto nousisi tässä tapauksessa kuvioksi tekstin esittämän merkityssisällön sijaan. Tekstin ymmärtäminen ei yksinkertaisesti onnistuisi. Huomioitavaa on tietenkin myös se, että laululyriikan skeema poikkeaa skemaattisemmasta lyriikan skeemasta melko vähän. Ymmärtämiseen voisikin riittää myös lyriikan skeeman tuntemus; konstruoitu lukija ymmärtää tekstin kuitenkin ihanteellisesti, ja ainakin kertosaerakenne on aineiston poplyriikalle ominainen.

Konstruoitu lukija tuntee siten laululyriikan skeeman ja sen rakenteeseen liittyvät erikoispiirteet, kuten toiston, säejaon ja riimit. Sen lisäksi konstruoidun lukijan on tunnistettava, että skeemaan kuuluvat puhekielen piirteet sekä luova kielenkäyttö. Sanoitusten skemaattinen luonne ja metaforien runsaus asettaa konstruoidulle lukijalle myös jonkinasteisia kykyjä tulkita tekstiä, jonka merkityssisällöt jäävät usein implisiittisiksi. Esimerkiksi käsittemetafora täytyy tunnistaa ja kyetä yhdistämään lähdealue kohdealueeseen sekä käsittemetaforalle vakiintuneeseen merkitykseen, jotta sellaisen voisi ymmärtää; tämä vaatii konstruoidulta lukijalta tulkintaa. Pelkästään laululyriikan tekstilajin tunteminen konstruoi siis konstruoidulle lukijalle yksityiskohtaisia taustatietoja ainakin yhdestä aihepiiristä, tekstilajista itsestään, sekä kyvyn tehdä tulkintoja abstrakteista ja monitulkintaisista teksteistä, joita laululyriset teokset ovat.

Tekstilajin tuntemuksen lisäksi konstruoidun lukijan taustatiedot keskittyvät etenkin rakkauteen. Tämä ilmenee prototyypin rakkauden kehyksen toistuvana aktivointina ja siihen liittyvien käsittemetaforien ja blendien runsautena, sekä vakiintuneiden että luovien. Konstruoitu lukija tuntee rakkauskehysten hyvin, sillä tämä osaa tulkita tekstejä sen pohjalta ja ymmärtää edellä mainittuja rakkauteen liittyviä käsittemetaphoria ja blendejä. Muuten tekstejä ei voi ymmärtää ihanteellisesti; lukijalle jäisivät käsittemetaphorista käteen vain lähdealueet, blendeistä taas syötetilat, ei emergenttiä merkitystä. Aineiston konstruoitu lukija kykenee myös tulkitsemaan muutamia luoviksi tulkittavissa olevia käsittemetaphoria ja blendejä, jotka liittyvät rakkauteen. Tämä viestii kehyksen hyvästä hallinnasta, sillä konstruoitu lukija ymmärtää vakiintumattomiakin yhteyksiä käsitteiden välillä ja näiden luomia uusia merkityksiä. Rakkauskehysten tuntemuksen konkretisoivat kohdat, joissa teksti implikoi rakkautta, mutta lukijan täytyy täydentää se konstruktion itse kontekstin perusteella. Yhdessä nämä havainnot asettavat aineiston konstruoidulle lukijalle varsin hyvät tulkinta- ja ymmärtämiskyvyt rakkauskehystä aktivoivien ja implikoimien ilmaisujen suhteen.

Muuten konstruoidulle lukijalle ei juuri konstruoida aineistossa asiantuntijuutta missään tietyissä aihepiirissä. Tämä ilmenee tarkastelemalla teksteissä esiintyviä sananvalintoja ja nimiä. Spesifejä ilmaisuja on varsin vähän, skemaattisempia sen sijaan paljon. Konstruoitu lukija tuntee siis esimerkiksi *linnun* ja *meren* eikä esimerkiksi *hömötiaista* tai *Välimerta*, koska aineistossa *lintuja* ja *meriä* ei konstruoida tämän spesifimmin. Spesifien ilmaisujen ympärillä on lisäksi vihjeitä, joiden perusteella niitä vähemmän tunteva kykenee silti ymmärtämään niitä. Teksteissä konstruoidulle lukijalle asetetaan kuitenkin jonkintasoista länsimaisen yhtenäiskulttuurin asiantuntemusta. Tähän tulkintaan johdattelevat spesifit termit ja nimeämiset, jotka liittyvät muun muassa länsimaiseen populaarikulttuuriin (*Jordanit*), musiikkiin (*Leonard*

Cohen) ja taiteeseen (*Kaj Stenvall*) sekä kristinuskoon (*rippikoulu, enkeli*). Myös muutamat aineistossa esiintyvät slangisanat voi ymmärtää englannin kielen taidolla, jos suomen slangisanasto ei ole hallussa (mm. *smooth* ja *down*). Yleisesti konstruoidun lukijan taustatiedot jäävät aineistossa kuitenkin skemaattiselle tasolle, tai sitten spesifit ilmaisut viittaavat sellaiseen tietoon, joka on melko laajaan kieliyhteisöön keskeiseksi vakiintunutta (mm. *petokala* → *hauki*, *planeetta* → *Saturnus*, *talo* → *kerrostalo*).

Onkin odotettavissa, että laajalle kohdeyleisölle suunnatun popmusiikin sanoitukset eivät sisällä konstruoitua lukijaa, jonka tietotausta olisi jollain tavalla hyvin spesifi. Havainnot konstruoidun lukijan yleistasoisesta tietotaustasta sekä juuri prototyyppisen rakkauden kehyyksen hyvästä tuntemuksesta tukevat myös sitä ajatusta, että poplaulujen teemat ovat laajalle yleisölle yhteisiä. Kohdeyleisö todennäköisesti rajoittuisi, jos tekstin konstruoitu lukija olisi jonkin vähemmän jaetun teeman hyvin spesifin tason asiantuntija. Konstruoidun lukijan skemaattisuus sopii siten popmusiikin genreen.

Jotain konstruoitu lukija kuitenkin tietää. Fyysisen maailman henkilöiden nimet ovat aineistossa huomioitavia, sillä vaikka ne ovat harvassa, ne konstruoivat tekstiin muita ilmaisuja enemmän yksityiskohtaisia tietoja. Nämä nimet ovat äärimmäisen spesifejä ilmaisuja, joiden mahdollisia tarkoituksia on ideaalissa tapauksessa vain yksi kaikkien ihmisten joukosta. Jos tällainen ideaali nimi on hahmo, taustaksi on tunnettava juuri tämä yksi ihminen – aineiston tekstien tapauksessa henkilöt ovat aina tunnettuja, joten tarkoite on juuri tämä keskeisimmäksi vakiintunut ihminen. Nimi vaatisi vähemmän taustatietoja, jos sen merkitystaustaa selitettäisiin tekstissä, kuten esimerkiksi historian oppikirjassa tehtäisiin.

Laululyriikassa ei kuitenkaan ryhdytä selvittämään, kuka esimerkiksi nimetty *Stenvall* oikeastaan on ja mitä hänen kuuluisissa tauluissaan kuvataan. Säkeet *kuin ankk* *Stenvallin taulussa / raitalakanoissa toinen valveilla* ovatkin sellaisia, jossa predikaatiota ei yksinkertaisesti voi ymmärtää ilman tietoa Stenvallista ja mielikuvaa tämän kuuluisasta ankkataulusta. Muissakin nimeämistapauksissa henkilöviitteiset erisnimet tuovat osansa ilmaisujen merkityssisältöön, joten täydellisen ymmärryksen saamiseksi konstruoidun lukijan on tunnettava nämä nimetyt henkilöt. Sen vuoksi aineiston konstruoitu lukija tunteeekin joitakin julkisuuden henkilöitä, jotka satutaan mainitsemaan teksteissä; olettavatko muutkin popmusiikin laululyriikat siis, että keskimääräinen kuuntelija tuntee juuri julkisuuden henkilöitä? Ainakin aineistossani kaikista ilmaisuista spesifeimpiä taustatietoja vaikuttavat vaativan juuri julkisuuden henkilöiden nimet.

Tekstien puhetilanteiden tarkastelu konkretisoi sitä, miten aineiston laululyriikat ovat väljiä rankoja, jotka kutsuvat konstruoitua lukijaa samaistumaan kuvaamiinsa

kerrontajaksoihin. Deiktisesti spesifeiltä vaikuttavat yksikön 1. ja 2. persoonan viittaukset kohdistuvat toimijoihin, joita ei kuvata mitenkään, eikä identiteettiä valota myöskään fyysisen puhetilanteen konteksti, jota ei ole. Näin sanoitukset luovat etenkin yksikön 1. ja 2. persoonan viittauksilla teksteihin tyhjiä paikkoja, joihin ne kutsuvat lukijaa samaistumaan. Aineiston laululyriikoiden viittaukset toimivat samalla periaatteella kuin esimerkiksi samaistumaan kutsuvat avoimet yksikön 2. persoonan viittaukset: viittaukset ovat osana kerrontajaksoja, joissa kuvaillaan mahdollisia tapahtumia persoonilla viitattujen entiteettien näkökulmista. Yksikön 1. tai 2. persoonalla viitattut toimijat ovat portteja teksteissä kuvattuihin maailmoihin, ja näistä porteista konstruoitu lukija kutsutaan tarkastelemaan kuvattuja asiantiloja. Koska tekstit ovat samaistumiskutsuja, kutsun vastaanottava konstruoitu lukija kykenee käänteisesti tunnistamaan teksteissä kuvatut kokemukset ja mahdollisesti samaistumaan niihin.

Millaiset kokemukset sitten sopivat aineiston konstruoidun lukijan tunnistamisen ja samaistumisen kohteeksi? Aineistosta ilmenee, että konstruoitu lukija on kiinnostunut yleisellä tasolla inhimillisistä kokemuksista. Tulkinta perustuu siihen, että ihanteellinen konstruoitu lukija on teksteissä kuvatuista asiantiloista kiinnostunut ja aineiston teksteissä kuvataan inhimillisten toimijoiden kokemuksia, jotka eivät ole spesifisti kuvattuja tai tiettyihin henkilöihin keskittyviä. Yleinen taso korostuu toimijoiden skemaattisuudessa. Yksikön 1. ja 2. persoonan viittauksia on paljon, mutta viitattuja ei kuvailla lainkaan. Yksikön 3. persoonan viittauksissakin toimijoihin referoidaan joko persoonapronomineilla tai skemaattisilla substantiiveilla, kuten *mies*, *poika* tai *tyttö*. Kuvattuja kokemuksia ei siis rajoiteta kenenkään tietyn näkökulmasta kuvatuksi, eikä konstruoitu lukija siten ole kiinnostunut tiettyjen nimettyjen toimijoiden kokemuksista. Aineiston kappaleiden samaistumisfunktiota olisikin mielenkiintoista tarkastella suhteessa esimerkiksi niihin Anssi Kelan hittien sanoituksiin, joissa toimijoita nimetään ja kuvaillaan kuin kertomuksissa. Tosin, mahdollisesti juuri siksi kyseiset kappaleet eivät ole valikoituneet *SuomiLOVEen*, toisin kuin aineistosta löytyvä *Älä mene pois*, jossa näin ei tehdä.

Aineistossa kuvattu kokemusmaailma on tulkittavissa melko skemaattiseksi. Konstruoitu lukija kutsutaan samaistumaan useisiin kaikille ihmisille yhteisiin kokemuksiin, kuten *yön* ja *aamun* vaihteluun tai *auringon*, *sateen* ja *tuulen* aiheuttamiin tuntemuksiin. Toimijoiden kokemat prosessit kuuluvat jonkinlaiseen yleisten elämäkokemusten kehykseen, joka kuuluu jokaisen ihmisen maailmantietoon. Muita kehykseen kuuluvia, teksteissä kuvattuja prosesseja ovat esimerkiksi autolla ajaminen, syöminen, nukkuminen, vanheneminen ja lahjan antaminen. Lisäksi koko aineiston lävistää useimmille tuttu rakkaus, joka tarjoaa kehyksellään myös sopivasti kaksi paikkaa, joihin konstruoitu lukija kutsutaan samaistumaan: rakkauden

subjekti ja objekti. Näiden havaintojen perusteella konstruoitu lukija tuntisi vain skemaattisia tai keskeisiksi vakiintuneita kokemuksia, koska teksteissä kuvatut kokemukset ovat tällaisia. Siten konstruoidun lukijan tarkkailupiste jäisi melko skemaattiseksi eikä kohdentuisi mihinkään tiettyyn asemaan, koska samaistumaan kutsuvat kokemuksetkin ovat yleisellä tasolla. Konstruoidun lukijan hallitsemiin maailmantietoihin ei kuulu juurikaan spesifejä kokemuksia, eikä tätä kutsuta sellaisiin samaistumaan.

Havaintoa tukevat myös skemaattiset viittaukset toimijoiden ympäristössä vallitseviin asiantiloihin sekä näiden kokemuksiin toimintajaksoihin. Kokemuksiin viitataan esimerkiksi partikkeleilla, kuten säkeessä *juuri näin piti tapahtua* – jotain tapahtuu, mutta tapahtuma konstruoidaan hyvin skemaattisesti partikkelilla *näin*, joka viittaa ankkuripaikan tapahtumiin. Ankkuripaikan tapahtumat jäävät puolestaan implisiittisiksi. Vallitseviin asiantiloihin ja kokemuksiin viitataan myös esimerkiksi pronomineilla, kuten *kaikki* tai *tää*. Puhuja voi esimerkiksi sanoa kantavansa sisällään *näitä kaikkia tunteita*, jolloin *kaikki* ei spesifioi sitä, millaisia *tunteita* kannetaan. Tämä jättää tilaa konstruoidulle lukijalle, joka voi tässä tapauksessa samaistua vain *tunteiden kantamiseen*, ei spesifisti tiettyjen tunteiden kantamiseen. Konstruoitu lukija samaistuu hyvin skemaattisesti ilmaistuihin kokemuksiin, mikä puolestaan tekee konstruoidun lukijan kokemusmaailmasta ja täten tarkkailupisteestä skemaattisemman.

Lovea tähän tekee kaupunkiympäristöön liittyvä sanasto ja kokemukuskuvasto: teksteissä kuvaillaan esimerkiksi paljon *katuja*, *puistoja* ja *teitä*. Konstruoitu lukija tunnistaa sen perusteella kuvatun kaupunkiympäristön ja hänet kutsutaan tarkkailemaan maailmaa kaupungista käsin. Lisäksi aineistossa kuvaillaan aivan muutamia kokemuksia, jotka liittyvät kiinteästi suomalaiseen kulttuuriin, kuten *joulupöytä* ja *ruotsinlaiva*. Tarkkailupiste kaventuu mahdollisesti suomalaiseen kaupunkilaisuuteen – tämä olisi siis se asema, josta tekstit kutsuvat konstruoitua lukijaansa tarkastelemaan maailmaa.

Tätä näkökulmaa tukevat hieman myös aineiston tekstien puhekielen piirteistä tekemäni havainnot. Aineistossa esiintyy paljon puhekielen piirteitä, jotka Mantila (2004) lukee yleisiksi tai nopeasti yleistyviksi puhekielen piirteiksi, kuten persoonapronominit *mä* ja *sä*, passiivimuodon käyttö monikon ensimmäisen persoonan funktiossa (*me rakastamme* → *me rakastetaan*) tai A-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutumisen (*helppoa* → *helppoo*). Näiden piirteiden perusteella konstruoitu lukija ei asettuisi millekään tietylle murrealueelle, koska tämä tunnistaa ja ymmärtää vain yleisen puhekielen piirteitä.

Aineistossa on kuitenkin myös A:n loppuheittoa (*niillä* → *niil*) ja d:n katoa (*edes* → *ees*), jotka Mantilan (2004: 327) mukaan ovat etenkin trendikkäiden kaupunkilaisten

suosiossa (ainakin vuonna 2004) ja yleistymässä nopeasti. Teksteissä esiintyy myös *kanssa*-postposition puhekielistä muotoa *kaa*, joka mielletään helsinkiläiseksi puhekielen piirteeksi (ks. Vierula 2017). Vuonna 2004 nopeasti yleistymässä olleet piirteet voivat jo osa suomen ”yleistä puhekieltä” vuonna 2020, mutta tulokset asettuvat samoille linjoille muiden havaintojeni kanssa. Aineiston konstruoidulle lukijalle konstruoidaan ripaus kaupunki-identiteettiä ja trendikkyyttä, mikä toisaalta sopisi popmusiikin kuvaan. Varmaa on ainakin se, että mitään ”maalaisiksi” miellettyjä puhekielen piirteitä aineistosta ei löydy, joten ainakaan ne eivät kuulu konstruoidun lukijan taustatietoihin. Maalaisidentiteettiä ja kaupungin ulkopuolelle asettuvaa tarkkailupistettä konstruoidulle lukijalle ei siten ainakaan konstruoida.

Saamani tulokset vastaavat oletuksiani ennen tutkimuksen aloittamista – aineiston konstruoidulla lukijalla ei ole juuri spesifejä taustatietoja tai identiteettiä. Näin muotti sopii suuriin kohdeyleisöihin, joille laululyriikat on suunnattu. Yllättävää on se, miten paljon taustatietoja tekstien ymmärtäminen ja tulkinta kuitenkin vaatii. Esimerkiksi laululyriikan skeema ja rakkauden käsittemetaforat ovat ehkä itsestäänselvyksiä, mutta niiden ymmärtäminen vaatii lukijalta silti laajoja taustatietoja. Nämä taustatiedot vain sattuvat olemaan sellaisia, jotka käytännössä kaikki jakavat keskenään. Tietenkin rakkaus on aineistossa vallitseva teema jo *SuomiLOVE*n konseptin takia, sillä ohjelmana ideanahan on kuitenkin osoittaa jonkin sortin rakkautta musiikilla. Aineiston konstruoidun lukijan taustatiedot vinoutuvat siksi väkisininkin kohti rakkautta. Toinen itsestäänselvyys on se, miten laululyrisissä teksteissä viitataan jatkuvasti toimijoihin, joita ei spesifioida – tässä tutkielmassa olen pyrkinyt osoittamaan, kuinka tämä johtaa samaistumisen kokemukseen. Lopulta vaikuttaa siis siltä, että aineiston konstruoitu lukija ei ole juuri kukaan tietty, vaikka viitteitä kaupunkiin ja suomalaisuuteen löytyykin hieman. Sekin voidaan lukea positiiviseksi tulokseksi, että aineiston konstruoitu lukija vastaa näin aineiston tekstilajin funktiota.

Oletettua skemaattista konstruoitua lukijaa on kuitenkin hankala osoittaa tekstistä. Jotkin kokemukset ja kielenyksiköt vaikuttavat hyvin ilmeisesti laajalle keskeisiksi vakiintuneilta, mutta millä tavalla keskeisyyden voisi todella osoittaa? Ilmaisujen abstraktiotason tarkastelu on osoittautunut tässä toimivimmaksi keinoksi, sillä kategorioista voi konkreettisesti osoittaa, mikä kategorian edustajista on spesifi ja mikä skemaattinen. Laajemmissa teksteissä voisi myös osoittaa, miten spesifejä termejä kierretään selittämällä ne auki skemaattisemmilla vaihtoehdoilla, kuten *mave* → *se liike, jossa levytanko nostetaan maasta ylös*. Lyriikassa spesifien termien merkityksiä vihjaillaan, mutta tällaisille selityksille ei ole tilaa.

Konstruoitua lukijaa ei juuri ole tutkittu, vaikka lukijaa onkin. Käsitettä voisi soveltaa muuhunkin kuin laululyriikan tarkasteluun. Konstruoitua lukijaa voisi olla hedelmällistä tutkia esimerkiksi sellaisten tekstien kohdalla, jotka yrittävät tarjota lukijoilleen informaatiota ja/tai vedota näitä toimimaan jollain tietyllä tavalla. Kun tekstit keskittyisivät informaatioon ja vetoamiseen, vaadittujen taustatietojen ja tarjottujen asemien tarkastelu vaikuttaisi sopivalta. Tässä mielessä konstruoitua lukijaa voitaisiin tutkia esimerkiksi joidenkin viranomaisten viestintäteksteissä, jotka on kohdistettu tavallisille kansalaisille, kuten Kelan tai Verohallinnon asiakasviestinnässä. Tällaisista teksteistä voisi tarkastella sitä, onko lukijalta oletettujen taustatietojen taso asetettu tarpeeksi yksinkertaiseksi tavallisten kansalaisten ymmärrettäväksi. Tällaisesta tutkimuksesta voisi olla hyötyä kyseisten viranomaisten toiminnan kannalta, sillä loppujen lopuksi heidän viestintänsä pitäisi olla kaikille helposti ymmärrettävää.

Myös esimerkiksi poliittisten tahojen kansalaisiin vetoavaa viestintää voisi tarkastella konstruoidun lukijan näkökulmasta. Oletettujen taustatietojen lisäksi näistä teksteistä voisi tarkastella esimerkiksi semanttisten roolien ja subjektiivisen/objektiivisen konstruoinnin avulla, millaista ideologiaa konstruoidulle lukijalle tarjotaan tai millainen ideologia tälle suoraan konstruoidaan. Ideologiasta kertoisivat esimerkiksi a) se, millaiset semanttiset roolit eri tahoille annetaan ja b) millaisia ryhmiä teksteissä konstruoidaan ja otetaanko konstruoitu lukija ryhmiin mukaan. Näin voitaisiin tarkastella, annetaanko konstruoidulle lukijalle esimerkiksi aktiivinen rooli maailmassa, vedotaanko tätä toimimaan vai kutsutaanko tätä vetoamaan joihinkin muihin yhdessä poliittisen tahon kanssa. Semanttisten roolien ilmentämästä ideologiasta hyvä konkreettinen esimerkki ovat esimerkiksi kandidaatintutkielmassani tarkastelemani Cheekin suomirap-lyriikat, joissa naisille annetaan harvoin puhtaan agentin rooli (Kortelainen 2017). Näissä teksteissä konstruoitu lukija asetetaan puhujan kanssa samaan ryhmään, jolloin ideologia voidaan tulkita yhteiseksi konstruoidun lukijan ja puhujan välillä. Esimerkiksi näitä keinoja voitaisiin soveltaa poliittiseen viestintään.

Laululyriikkaa voisi niin ikään tutkia enemmän, sillä kyseessä on kuitenkin yksi aikamme merkittävimmistä tekstilajeista ainakin suosittuuden näkökulmasta. Esimerkiksi laululyriikan funktio samaistumaan kutsuvana skeemana olisi mahdollinen tutkimussuuntaus. Aihe olisi varmasti itsessään jo riittävä kokonaiseen tutkimukseen, ja sen käsittely jää osaltani harmillisen pintapuoliseksi. Suomen kieleen vakiintuneita samaistumaan kutsuvia kieliopillisia keinoja on tutkittu melkoisesti (ks. esim. Laitinen 1995, Visapää 2008, Suomalainen 2018), mutta entä samaan funktioon vakiintuneet tekstilajit? Samaistumiskutsun toimintaa voisi tutkia esimerkiksi pohtimalla tarkasti, mikä muita samaistumiskutsuja yhdistää ja miten laululyriikka

toteuttaa tätä kutsua. Sen pohjalta voisi esimerkiksi rakentaa skeeman, jonka kaikki samaistumaan kutsuvat kielenyksiköt toteuttavat. Kognitiivinen kielioppi olisi tähän mielekäs työkalu, sillä se asettaa kaikille kielenyksiköille saman rakenteen, joten vertailu tekstilajiskeeman ja kieliopillisten elementtienkin välillä onnistuu. Myös lyriikoiden konstruoituja lukijoita voisi vielä esimerkiksi vertailla eri genrejen välillä. Voisi olla, että esimerkiksi JVG konstruoi lukijoilleen erilaisia taustatietoja kuin *SuomiLOVE*n musiikki. Taustatietojen spesifisyyttä voisi myös vertailla suhteessa kohdeyleisön kokoon: tietävätkö suosituksen musiikin konstruoidut lukijat vähemmän kuin muunlaisen musiikin?

Tämän tutkielman perusteella vaikuttaa siltä, että konstruoidun lukijan kaltaista tietorakennetta todella on mielekästä tarkastella teksteissä. Toivonkin, että joku vielä löytää tämän tutkielman ja innostuu tutkimaan tekstien lukijoita, olivat aineisto ja metodit sitten mitkä hyvänsä. Lukijatutkimus voi antaa uusia tapoja, joiden pohjalta tekstien ymmärrettävyyttä voisi parantaa. Tulosteni pohjalta vaikuttaa siltä, että yksi keino tähän on yksinkertaisesti kirjoittaa teksti, joka ei vaadi lukijaltaan laajoja tai spesifejä taustatietoja, jos kohdeyleisö on laaja. Taustatietojen tulisi myös olla laajalti keskeisiksi vakiintuneita. Useampia eri aineistoja ja tekstilajeja eri näkökulmista tutkimalla voidaan löytää vastaavia keinoja, joilla tekstejä voidaan virittää lukijoilleen sopivaksi. Tästä hyötyisivät monet kirjoittajat ja heidän lukijansa.

Lähteet

Aineisto

LESKELÄ, ARI (toim.) 2015: *SuomiLOVE – laulukirja*. Helsinki: F-Kustannus.

Kirjallisuus

BOOTH, WAYNE 1961: *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: The University of Chicago Press.

ECKSTEIN, LARS 2010: *Reading Song Lyrics*. Amsterdam: Brill.

ECO, UMBERTO 1979: *The role of the reader. Explorations in the semiotics of texts*.
Bloomington: Indiana University Press.

ETELÄMÄKI, MARJA – ILONA HERLIN – MINNA JAAKOLA – LAURA VISAPÄÄ 2009: Kielioppi käsitteistyksenä ja toimintana. Kognitiivista kielioppia ja keskustelunanalyysia yhdistämässä. – *Virittäjä* 113(2) s. 162–187.

EVANS, VYVYAN – MELANIE GREEN 2006: *Cognitive Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

FAUCONNIER, GILLES – MARK TURNER 2002: *The Way We Think. Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.

FILLMORE, CHARLES 1977: Scenes-and-frames semantics. Julkaisussa Antonio Zampolli (toim.), *Linguistic structures processing* (Vol. 5, s. 55–81). Amsterdam, New York, Oxford: North Holland.

——— 1982: Frame semantics. Teoksessa The Linguistic Society of Korea (toim.), *Linguistics in the Morning Calm* s. 111–137. Seoul: Hanshin.

——— 2003 [1977]: Topics in Lexical Semantics. Kokoelmateoksessa *Form and Meaning in Language. Volume 1 Papers on Semantic Roles*. Stanford (CA): Center for the Study of Language and Information.

——— 2003 [1978]: On the Organization of Semantic Information in the Lexicon. Kokoelmateoksessa *Form and Meaning in Language. Volume 1 Papers on Semantic Roles*. Stanford (CA): Center for the Study of Language and Information.

FRITH, SIMON 2001: Pop Music. Teoksessa Frith, Simon – Will Straw – John Street (toim.), *The Cambridge Companion to Pop and Rock*. Cambridge: Cambridge University Press.

- HEIKKINEN, VESA 1999: *Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä*. Helsinki: SKS.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2008: Minä ja muut : Puhujaviitteisyys ja kontekstuaalinen tulkinta. – *Virittäjä* 2/2008 s. 186–206.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – LEA LAITINEN 2006: Person in Finnish – paradigmatic and syntagmatic relations in interaction. Teoksessa Helasvuo, Marja-Liisa – Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the Human Perspective: Case, space and person in Finnish* s. 173–207.
- HELLE, MERJA – TÖYRY, MAIJA 2008: *Mallilukija muutoksen työkaluna : Mediakonseptilaboratorio tarjoaa välineitä journalismin muuttamiseen. Tiedotustutkimus*. Journalismikritiikin vuosikirja. Viitattu 8.1.2017. Saatavilla verkossa: https://www.researchgate.net/publication/280317034_Mallilukija_muutoksen_tyokaluna.
- ISER, WOLFGANG 1974: *The Implied Reader. Patterns of communication in prose fiction from Bunyan to Beckett*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- JAKOBSON, ROMAN 1975: Linguistics and poetics. Teoksessa Sebeok, Thomas (toim.), *Style in language*.
- JAAKOLA, MINNA 2012: Kognitiivinen kielentutkimus. Teoksessa Heikkinen, Vesa – Eero Voutilainen – Petri Lauerma – Ulla Tiililä – Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 537–545. Helsinki: Gaudeamus.
- JAAKOLA, MINNA – MAIJA TÖYRY – MERJA HELLE – TIINA ONIKKI-RANTAJÄÄSKÖ 2014: Construing the reader: A multidisciplinary approach to journalistic texts. – *Discourse & Society: An International Journal for the Study of Discourse and Communication in Their Social, Political and Cultural Contexts* 25 s. 640–655. California: SAGE Publications.
- KANTOLA, LAURA 2013: Verkkokeskustelijoiden asenteet julkisuuden henkilöiden murteella puhumista kohtaan. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen kielen laitos.
- KIRVESMÄKI, NELLI 2019: Skeemoista ja skemaattisuudesta. Alzheimerin tautiin sairastuneen henkilön päiväkirjatekstien syntaktisten muutosten analyysiä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KOIVISTO, MIIA 1997: Jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhtymät. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 94–117. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8.

- KOMPPA, JOHANNA 2001: Tiedote, rakenne ja lukijuus. Lukijuuden tarkastelua Helsingin Energian tiedotteiden avulla. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KORTELAINEEN, MIKA 2017: Ne ollaan me. Konstruoitu lukija Cheekin *Alpha Omegan* lyriikassa. Kandidaatintutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KRESS, GUNTHER 1985: *Linguistic processes in sociocultural practice*. Victoria: Deakin University.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2020. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. URN:NBN:fi:kotus-201433. <URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 24.2.2020 [viitattu 22.3.2020].
- KÖVECSES, ZOLTÁN 2000: *Metaphor and Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 1988: *The Language of Love*. Lewisburg: Bucknell University Press.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 3/1995 s. 337–358.
- 2006: Zero person in Finnish : A grammatical resource for construing human reference. Teoksessa Helasvuo, Marja-Liisa – Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the Human Perspective: Case, space and person in Finnish* s. 209–231.
- LAKOFF, GEORGE 1990: The Invariance Hypothesis: is abstract reason based on image-schemas? *Cognitive Linguistics*, 1(1). Haettu osoitteesta <https://escholarship.org/uc/item/9140s4x1>.
- LAKOFF, GEORGE – MARK JOHNSON 1980: *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- LANGACKER, RONALD 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. Volume 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford (CA): Stanford University Press.
- 2002 [1991]: *Concept, Image, and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar*. 2. painos. Cognitive Linguistics Research 1. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- 2008: *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LEINO, JAAKKO 2001: Antamiskehys kognitiivisena konstruktiona. – Pentti Leino, Ilona Herlin, Suvi Honkanen, Lari Kotilainen, Jaakko Leino & Maija Vilkkumaa (toim.): *Roolit ja rakenteet. Henkilöviitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktoissa*, 67–103 [luku 2]. SKST 813. SKS, Helsinki.
- LEINO, PENTTI 1993: *Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LYYTIKÄINEN, PIRJO – AULI VIKARI – MERVİ KANTOKORPI 1990: *Runousopin perusteet*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. Miten selittää murrepiirteiden leimautumista? – *Virittäjä* 3/2004 s. 322–346.
- MARTIN, JIM – PETER WHITE 2005: *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. London: Palgrave Macmillan.
- MW = *Merriam-Webster.com Dictionary*. <https://www.merriam-webster.com/> Viitattu 21.4.2020.
- MÄNTYNEN, ANNE – SARI PIETIKÄINEN 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
——— 2019: *Uusi kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- ONIKKI, TIINA 1994: Skeema merkitysrakenteen ja taustatiedon kuvauksessa. Teoksessa Leino, Pentti – Tiina Onikki (toim.), *Näkökulmia polysemiaan. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2*. Kieli 8 s. 70–138. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI 2017: *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. 6. painos. Jyväskylä: Docendo.
- PETRUCK, MIRIAM 1995: Frame semantics and the lexicon: Nouns and verbs in the body frame. Teoksessa Shibatani, Masayoshi – Sandra Thompson (toim.), *Essays in Semantics and Pragmatics: In honor of Charles J. Fillmore*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- RUOTSALAINEN, KRISTIINA 2018: Persoonanvaihtelun monet merkitykset: Puhujan ja kuuntelijan välisen suhteen rakentuminen Jarkko Martikaisen rocklyriikoissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SAKKI, ANNA 2015: Kolumnin lukijapaikan konstruointi: Kysymysrakenteet ja persoonanvaihtelu lukijapaikan rakentajina. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.
- SALMELA, IIKKA 2018: ”Juurista ylypee”: Murteet ja paikallinen identiteetti suomenkielisessä rap-lyriikassa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston kieli- ja viestintätieteiden laitos.
- SALO, HEIKKI 2006: *{kahle}KUNINGASLAJI*. Helsinki: Like.
- SALOKANTO, SALLA 2017: Kommentoijien suhtautuminen blogien lukijapaikkoihin. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

- SCHMID, WOLF 2014: *Implied reader*. Teoksessa Hühn, Peter (toim.), *Handbook of narratology: Volume 1*. 2nd edition. Berlin: De Gruyter 2014.
- SUOMALAINEN, KARITA 2018: Sinä, konteksti ja monitulkintaisuus : Yksikön 2. persoonan viittaukset arkikeskustelussa. – *Virittäjä* 3/2018 s. 320–355.
- TAMMI, PEKKA 1992: *Kertova teksti: esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- TIITTULA, LIISA – PIRKKO NUOLIJÄRVI 2013: *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- TISSARI, HELI 2003: *LOVEscapes: changes in prototypical senses and cognitive metaphors since 1500*. Helsinki: Société néophilologique.
- TOSSAVAINEN, VIRVE 2004: Puhuja ja kuulija: Ensimmäinen ja toinen persoona Fintelligensin sanoituksissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- US = *Urbaani sanakirja*. <https://urbanisanakirja.com/> Viitattu 21.4.2020.
- VERHAGEN, ARIE 2005: *Constructions of Intersubjectivity: Discourse, Syntax, and Cognition*. New York: Oxford University Press.
- 2007: Construal and perspectivization. Teoksessa Geeraerts D and Cuyckens H (toim.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press, s. 48–81.
- VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. SKST 1181. Helsinki: SKS.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoersio, viitattu 22.3.2020. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>
URN:ISBN:978-952-5446-35-7
- ZIEM, ALEXANDER 2014: *Frames of Understanding in Text and Discourse : Theoretical foundations and descriptive applications*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.